

„Kam patřím, pro co žiji, to se
dovídám teprve v zrcadle dějin“
(Karl Jaspers)

Úvod

Lidský život se skládá z přijímání hodnot a pravidel. Dnešní doba přináší člověku široké spektrum modalit chování a způsobů života. Jejich výběr je ovlivňován kvalitou a bohatstvím socializačního procesu, ve kterém výchova sehrává významnou roli. Vývojové období dospívání má mnohá specifika, z nichž se některá mohou projevat ve formě výchovných problémů. Orientace na idealizované hodnoty života - materialismus, úspěch, peníze a nestřídmý život mohou vést k situacím, které pak někteří jedinci nezvládají sami vyřešit. Pokud nefungují dobré rodinné i přátelské vztahy, může tak mladý člověk podlehnout vážným problémům. Úspěšná politika státu se snaží o prohlubování soudržnosti moderní rodiny, prosazování vyšších hodnot ve společnosti, orientaci na komunitu a vzdělanost.

Sociálně negativní jevy u dětí a mládeže jsou závažným problémem dnešní společnosti. V České republice existuje dobře fungující systém sociálně výchovné práce. Cílem preventivních aktivit je zkoumat rizikové činnosti mládeže a vhodnou formou těmto negativním jevům předcházet. Ve společnosti se uplatňuje více systémů kontroly, mezi něž patří náboženství, morálka, výchova, právo a obyčej. Předpokladem naplňování cílů v oblasti prevence je však především informovaný rodič a vzdělaný učitel, který je silnou pozitivní osobností.

Pro vypracování rigorózní práce bylo zvoleno téma s názvem „**Výchovné problémy mladé generace a systém preventivní kontroly sociálně negativních jevů**“. Námět práce lze považovat za velmi aktuální, neboť je často diskutovaný nejen odbornou, ale i laickou veřejností. Řešení problematiky sociálně negativních jevů je z důvodu možných negativních dopadů chování u mladých jedinců společensky potřebné. Hlavní motivací pro výběr námětu je snaha předložit reálnou studii, která zajistí hlubší vhled do řešené problematiky, přinese praktické závěry a východiska k dalšímu řešení zkoumané oblasti a obohatí studijní znalosti. Problematikou sociálně negativních projevů chování u mladé generace se zabývá celá řada významných odborníků. Základní přehled literatury vztahující se k danému tématu: Břichcín, M. *Mládež - drogy – společnost*; Jedlička, R., Kořa, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*; Matoušek, O. *Práce s rizikovou mládeží*; Nešpor, K. a kol. *Prevence problémů působených návykovými látkami*; Sak, P. *Mládež na křižovatce*; Zoubková, I. a kol. *Kontrola*

kriminality mládeže. Pro účel vypracování rigorózní práce bude potřebné nastudovat i další odborné publikace a prameny, určit cíle, objasnit metody a zvolit celkovou strategii realizace práce. K naplnění stanovených cílů bude nejprve použita induktivní metoda zpracování. Na konci práce bude provedena syntéza, ve které bude uskutečněno celkové shrnutí a vyhodnocení práce.

Rigorózní práce bude rozčleněna na části úvodní, teoretickou, průzkumnou a část závěrečnou. Jednotlivé kapitoly práce budou zkoumat stanovený problém a v jejich závěru bude provedeno dílčí shrnutí. K jednotlivým kapitolám budou vyjádřeny názory i reflexe. K pochopení všech souvislostí práce budu vycházet z výsledků vlastní badatelské činnosti i z mnoha dalších pramenů, které mi pomohou zkoumanou oblast lépe vystihnout a přesněji popsat. Při tvorbě práce také použiji studijní vědomosti, které jsem získala od zkušených pedagogů a oborově významných osobností. Vážím si příslibu konzultací s experty na problematiku sociálně negativních jevů.

Hodnotová orientace a smysluplné využívání volného času mají příznivý vliv na vývoj mladého člověka a předchází výchovným problémům. Primární cíle rigorózní práce: 1. nastudovat, zmapovat a popsat problematiku výchovných problémů u mladé generace a systém preventivní kontroly sociálně negativních jevů. 2. předložit výsledky realizovaných průzkumných šetření, které svým obsahem budou souviset s preventivním řešením problematiky výchovných problémů u mladé generace. Sekundární cíle práce: 1. v teoretické rovině podrobně nastudovat a jasně vyložit řešenou problematiku výchovných problémů u mládeže a systém preventivní kontroly sociálně negativních jevů, který v současnosti nabývá na významu. 2. v rámci zajištění odborného zázemí celé rigorózní práce požádat řadu odborníků o konzultace, rozhovory a rady na téma řešení oblasti preventivních aktivit sociálně negativních jevů u mládeže. 3. realizovat průzkumná šetření, která svým obsahem souvisí s oblastí prevence sociálně negativních jevů u mládeže, s problematikou způsobu využívání volného času mládeže a s postoji mládeže k hodnotové orientaci.

V teoretické části, která bude obsahem 1. až 4. kapitoly, bude popsána celá řada oblastí, které se vztahují k výchovným problémům u mladé generace a k systému preventivní kontroly sociálně negativních jevů u mládeže. Jednotlivé kapitoly ponesou název: 1. Vlivy působící na výchovu mladé generace. 2. Děti a mládež v obtížných životních situacích. 3. Problematika sociálně negativních jevů u mládeže. 4. Systém právní a preventivní kontroly sociálně

negativních jevů u mládeže. Výstupy z teoretické části budou tvořit zázemí a východiska pro vypracování průzkumných projektů.

Průzkumná část práce bude obsahem 5. až 7. kapitoly. V této části studie budou realizovány 3 průzkumné projekty, které se vztahují k řešení problematiky výchovných problémů u mladé generace a k preventivním aktivitám sociálně negativních jevů. V teoretické části jednotlivých průzkumů budou obecně popsány základní údaje o projektu, vysvětleny pracovní postupy a formulována hlavní výzkumná otázka. V průzkumné části projektu bude dále popsán výzkumný problém, pracovní předpoklady, objasněna motivace a odůvodněno řešení zvolené problematiky; bude zde také charakterizován výzkumný soubor a uveden časový plán. V závěrečné zprávě průzkumných šetření bude popsán celý průběh jejich realizace, bude zde provedena analýza a interpretace reality dat, vyhodnocen přínos a proveden souhrn výsledků. Projekt č. 1 ponese název *„Záznam z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“*. Cílem projektu bude předložit záznamy z rozhovorů a konzultací, které přispějí k celkovému zkvalitnění rigorózní práce. Projekt č. 2 bude nazván *„Průzkumné šetření problematiky způsobu využívání volného času u mládeže“*. Stanoveným cílem šetření bude zmapovat a posoudit životní styl mladé generace a vyhodnotit jejich postoje, které úzce souvisí s aktivitami trávení volného času. Projekt č. 3 bude nazván *„Průzkumné šetření hodnotové orientace u mládeže“*. Záměrem šetření bude vymezit současné postoje mladých lidí k hodnotové orientaci, k okolnímu světu a ke vzdělávání. V projektu č. 1 budou osloveni odborníci na oblast preventivních aktivit sociálně negativních jevů, v projektu č. 2 a č. 3 bude podle stanoveného plánu oslovena cílová skupina dospívajících lidí ve věku od 11 do 18 let. Předložená průzkumná šetření budou respektovat principy validity a etických pravidel.

V závěrečné části rigorózní práce bude provedeno její celkové shrnutí, vyhodnoceny přínosy práce a praktická využitelnost studie. Budou zde také předloženy návrhy doporučení k řešení výchovných problémů u mladé generace, návrhy témat k řešení preventivní kontroly sociálně negativních jevů a navržena témata k dalšímu možnému řešení zkoumané oblasti. Nedílnou součástí závěrečné části se stane přehled literatury a ostatních pramenů. Práce bude doplněna celou řadou ilustrujících příloh.

„Postoje ke správnému životu ovlivňují zejména vliv prostředí, výchova k morálním hodnotám, vzdělávání a smysluplné využívání volného času“.

Teoretická část práce

1. Vlivy působící na výchovu mladé generace

Výchova je cílevědomé a záměrné působení na člověka. Modelem lidského chování je socializace a celková kultivace člověka. Velmi vlivnými činiteli socializace jsou rodina, škola, skupiny vrstevníků a komunikační média. V raném dětství je primárním činitelem socializace rodina. Od této doby mají trvalý a významný vliv na vývoj jedince výchova, napodobování, učení, socializace a vzájemné vztahy. Jedinečnost osobnosti člověka je také určována kulturní povahou a osvojováním sociálních zkušeností. Počet a důležitost sociálních kontaktů dítěte mimo rodinu prudce vzrůstá v průběhu období adolescence. Vždy záleží na tom, k jaké referenční skupině se dítě přidruží, kde bude získávat nové znalosti a zkušenosti. V každé skupině dochází k těsnému sepětí osob interakcemi a komunikací. Ve vzájemných skupinových vazbách jedinec očekává, jak bude skupina, do níž patří, hodnotit jeho postoje, výkon a citové reakce. Tyto hodnotící vztahy jsou zdrojem emocí a sociální motivace, která působí na vytváření rolí, upevňování sociálních norem a sociálních postojů, tedy na celkový průběh socializace člověka.

1.1 Činitelé socializace

Člověk žije v rozličných strukturách a vztazích. Vztahuje se k blízkým lidem, k přírodě, ke světu symbolů, tedy i k řeči, umění, ke státu. Socializace osobnosti bývá obvykle definována jako proces utváření osobnosti jejím začleňováním se do společnosti. To znamená, že v procesu socializace každý jedinec přijímá za své určité zásady, hodnoty, způsoby chování, názory, postoje, které jsou platné v určité společnosti. Socializace člověka probíhá po celý jeho život (*názor: dřívější pojetí socializace bylo popisováno ve tvaru trojúhelníku: dítě – rodina – škola. Nyní dochází k přeměně grafického zobrazení socializace na čtyřúhelník: dítě – rodina – škola – média*). Sociální učení je aktuální začleňování dotyčného jedince do života společnosti - do rodiny, školy, party, každodenní životní situace. Socializace vede člověka k jeho celkové kultivaci a pro život ve společnosti. Jedná se o proces osvojení jazyka, lidských forem, norem chování, hodnot a mezilidských vztahů.

Prostředí, do kterého se rodíme a kde vyrůstáme, v nás zanechává zřetelné stopy. Tyto zkušenosti ovlivňují celý náš život. Vztah člověka a prostředí lze vyjádřit výrazem *adaptace*. Každý člověk se zcela odlišně vyrovnává s podmínkami prostředí. Člověk se

přizpůsobuje přírodě dvojitým způsobem, a to *pasivním* (člověk se přizpůsobuje podmínkám) nebo *aktivním* (člověk mění tyto podmínky podle svých potřeb tím, že do nich určitou formou aktivně zasahuje). Na vývoji člověka se podílí ve hmotném společenském prostředí ještě celá řada činitelů. Může se jednat o podmínky podnebí, výživy, bydlení, hluku velkoměsta (nebo klidu venkova), ekonomické situace rodiny, také okolnosti mnoha dalších faktorů. Prostor člověka zahrnuje vedle hmotných předmětů také nezbytné vztahy, tedy vedle materiálního systému také systém duchovní (např. vědu, umění, morálku). Životní prostředí člověka se vymezuje jako část světa, s nímž je člověk ve vzájemném působení. Na vznik charakteru má největší vliv výchovné prostředí a primární osoby, které zakládají životní scénář blízké osoby. Tento prostor působí na člověka a ovlivňuje jeho vývoj svými podněty. Člověk reaguje na tyto podněty zpětnou vazbou (přizpůsobuje se tomuto působení), nebo je svou prací mění.

Strukturu životního prostředí je možné přiblížit jako určité sféry vztahů:

1. sféra vztahů „*lidé – příroda*“ – zahrnuje interakci s neživou a živou přírodou, zásah do této sféry je závažný;
2. sféra vztahů „*lidé – výsledky lidské aktivity (kultura)*“ – má formativní těžiště v uspokojování i kultivaci lidských materiálních a duchovních potřeb;
3. sféra vztahů „*lidé – lidé*“ – vzniká v širším i užším sociálním prostředí.

V závislosti na vzájemných vztazích s ostatními lidmi se člověk vyvíjel po dlouhé vývojové období. K tomuto tématu dále Zdeněk Matějček uvádí: „*Moudrá Matka Příroda, každému takovému druhu, o němž soudila, že by měl přežít, dala do vínku nějaký specifický dar. Co věnovala člověku: „Rozum!“ zní patrně první odpověď, která nás napadne. Zajisté! Jenomže, to by do začátku zdaleka nestačilo. Příroda musela člověka pojistit mnohem důkladněji – a tak mu k tomu přidala vztah! To slovo je výstižné – slyšíme v něm „vztahovat se“, „natahovat se“, vzhůru, do výše za někým či k někomu, ale současně také „být přitahován“, k někomu patřit, s někým být“.¹*

Na přelomu století nabývá na významu ještě jeden typ prostředí. Jedná se o prostředí globálního světa, které představuje konec bipolárního světa, rozvoj nadnárodních monopolů a moderní dopravy, rozvoj komunikačních kanálů a prudký vývoj komunikačních a informačních technologií. Globalizace však současně zvyšuje nároky na specifické lidské vlastnosti, schopnosti a výkonnost. Zvyšuje se význam

¹ MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 3. vydání. Praha: Portál, 2003, s. 9. ISBN 80-7178-853-8.

investic do lidských zdrojů, existují však i rizika, a tím roste význam schopnosti překonávat překážky a mobilizovat vnitřní potenciál.²

Člověk je bytost myslící a mravně odpovědná. *G. B. Shaw napsal: „Teď, když jsme se naučili létat vzduchem jako ptáci a plavat jako ryby, zbývá jenom jedno: abychom se naučili žít na zemi jako lidi“.*³

Význam sociálních zkušeností

Každý z nás žije ve společnosti, kde přebývá a poznává svět. Každá sebemenší nová znalost či dovednost bývá odrazovým můstkem k dalšímu žití. Dětský svět je vícevrstvý, zahrnuje výrazněji sféru fantazie, je světem přítomnosti a budoucnosti. Velmi významným problémem socializace v dětství je osvojování mužských a ženských rolí. V této sociální struktuře společnosti, jak přímo uvádí *Radomír Havlík: „...prožíváme svůj život v různých pospolitostech a skupinách, zaujímáme v průběhu svého života, i v každém určitém období, mnoho sociálních pozic, ve kterých hraje různé rozmanité role“*...*“všechny tyto významné vztahy jedinců, pozic, rolí a sociálních seskupení tvoří složitou, relativně stabilní síť, kterou označujeme jako strukturu“*...*“struktura je stabilní jen relativně, neboť ve skutečnosti se stále mění pod vlivem vnitřních i vnějších faktorů, které působí ve vzájemných interakcích lidí a jejich každodennosti, z pospolitého života, neboť jsou důsledkem makrosociálních pohybů a velkých historických událostí“.*⁴ Všichni lidé jsme účastníky společenského života bez ohledu na to, co budeme v této společnosti dělat. Základní životní postoje získáváme výchovou a vzděláváním. Tyto zkušenosti nám většinou stačí na to, abychom mohli nejen žít své životy, ale ve společnosti také jednat, vycházet s ostatními lidmi, stýkat se s nimi a komunikovat. Jedná se o jakousi sociální zkušenost, kterou prožíváme a sdílíme i s ostatními lidmi. Prožitky jsou důležité a významné pro naši orientaci v každodenním, opakujícím se a známém světě. Je to náš návod na pravidla tohoto světa. Na tuto zkušenost musí nutně navazovat organizované vzdělávání, školení a řízená výchova.⁵ Na základě poznání se učíme vnímat mezilidské vztahy ve společnosti. Snažíme se porozumět soudobému způsobu života (jeho přednostem i problémům), také chápat

² FICHTLOVÁ, I. *Dítě a rodina*. Vlastní diplomová práce. Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2007, s. 33.

³ PELCOVÁ, N. a kol. *Základy společenských věd – IV. díl. Vztah ke světu jako celku*. In: PEŠKOVÁ, J. *Člověk ve vztahu k celku světa*. 2. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 69. ISBN 80-86861-27-9.

⁴ HAVLÍK, R. *Úvod do sociologie*. 4. vydání. Praha: Karolinum, 2004, s. 55. ISBN 80-246-0381-0.

⁵ URBÁNEK, E. a kol. *Základy sociologie*. 2. vydání. Praha: Vydavatelství S&M, 1995, s. 7-8. ISBN 80-900096-6-2.

současnost jako výsledek minulosti a východisko do budoucnosti. Při osvojování poznatků a dovedností se učíme vyjadřovat své myšlenky, poznatky a dojmy, reagovat na myšlenky, názory a podněty ostatních lidí. Vlastní zkušenosti rozšiřujeme z kontaktu se společnostmi i s druhými lidmi.

1.1.1 Rodina jako společenská instituce

Rodina je nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury, nejdůležitějších hodnot i základní ekonomickou jednotkou lidské společnosti. Sociální funkce rodiny je biologická, reprodukční, emocionální, ekonomická, socializační, výchovná a vzdělávací. Mezi hlavní funkce rodiny je možno také považovat přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity vývoje světa. Povaha souvislostí těchto funkcí se zdá být velice složitá, neboť se mění v průběhu celého života. Rodina patří mezi nejdůležitější společenské instituce a je klíčovým faktorem primární socializace.⁶ Jejím zkoumáním se zabývá sociologie, psychologie, lékařské i biologické vědy, pedagogika a sociální pedagogika. Podstatnou součástí sociální zkušenosti dítěte jsou první vzorce sociálního chování, které jsou nejdůležitějším převodním mechanismem v předávání hodnot z generace na generaci.

Pojem socializace také spojujeme s fungováním rodiny, v níž se od narození formuje osobnost dítěte. V tomto prostředí prožíváme všechny fáze svého života. Podle Sociologického slovníku má rodina následující význam: „*Forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti. Další znaky toho, co je rodina, jsou sociokulturně podmíněny. Patří k nim společné bydlení, příslušnost ke společné příbuzenské linii, společná produkce a konzumování statků atd. Funkcemi rodiny jsou reprodukce lidského rodu a výchova potomstva. Mnohé funkce od počátku novověku rodina postupně předává státním a dalším institucím, což vede k určité krizi rodiny, patrně např. na vysoké míře rozvodovosti. I nadále však rodina zůstává důležitým prostředím socializace, intimity a sociální podpory*“.⁷ Členové rodiny jsou spojeni společným soužitím, morální odpovědností, soudržností a vzájemnou pomocí. Rodinný život je vázán na místa, události, dějiny. Prožité zážitky v dětství se nám vtiskují do paměti. Prostředí rodiny je velice důležitým obdobím života dítěte, má velký vliv na duševní vývoj a schopnosti dítěte. Působí na jeho duševní činnosti, povahové vlastnosti, návyky a sklony. V rodině se dítě učí, co

⁶ Novela zákona č. 234/1992 Sb., o rodině, ve znění p. p.

⁷ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001, s. 206. ISBN 80-7178-535-0.

znamenaají hodnoty a vzorce chování, získává zde svoje charakterové vlastnosti, schopnosti a dovednosti. Je to rozhodující měřítko pro jeho rozumový a citový vývoj. Pouto dítěte s rodiči bývá trvalé. *Domov je místo, kde začínají i končí všechny naše životní cesty. Je to důležitý začátek vztahů jedince se světem.* Rodinné zázemí, vzájemná komunikace, společné řešení rodinných záležitostí a soudržnost dávají nové zkušenosti do dospělého života.

Přirozená výchova

Chování člověka se utváří již od nejtělejšího dětství. Jako rodiče se stále více opíráme o stereotypy, zažitá postupy a rituály. Předáváme dětem zvyky, postoje, připravenost k jednání a normy tak, jak platí ve společnosti. Rituály podporují soudržnost rodiny, vrstevnické skupiny, školní třídy, pracovní kolektiv. S postupujícím věkem může přijít doba, kdy mladý člověk bude odmítat mnohé ze světa dospělých, tedy i to, co mu řadu let posilovalo povědomí domova i jeho bezpečí. Vůbec to nemusí znamenat, že děti opouští rodinné rituály, jen si je vytvářejí samy a nově. Je to čas, kdy opouštějí dětství a stávají se dospělými. Záleží na citlivosti rodičů, zda dokážou překonat tento vstup dítěte do dospělosti bez velké újmy. Je totiž velká pravděpodobnost, že se časem mladí lidé k rituálům z dětství vrátí.

Mezilidské vztahy jsou základním prostředkem socializace. Postupné utváření člověka je velmi složitý proces, který se vyvíjí za působení vnějších i vnitřních vlivů. Základními faktory vývoje jsou dědičnost, prostředí a výchova. Sociální funkce rodiny spočívá ve funkci biologické a reprodukční (včetně ochranné), emocionální, ekonomické, socializační a výchovné. Jak uvádí *Radomír Havlík*: „*Pro jedince by měla být rodina jako primární skupina především emocionálním zázemím, pilířem bezpečí a jistoty, stimulace, podnětů a uznání, místem elementárních zkušeností a základnou pro vstup do společnosti*“.⁸ V ochranném systému rodiny je velmi důležitá a nezbytná osobní i duševní rovnováha členů rodiny. Děti potřebují ke svému životu přítomnost a blízkost dospělého, se kterým objevují radost, vzrušení a tajemství světa, v němž žijeme. Tím si dítě uchovává vrozenou schopnost žasnout. Úloha rodiny v ochranném systému je založená na smysluplném soužití, které přináší lásku, pocit bezpečí a životní obohacení.

⁸ HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2002, s. 68. ISBN 80-7178-635-7.

Vliv rodičovské autority

Podstata přirozené autority rodičů ve výchově dětí vyplývá z intenzity citových vztahů. Tento výchovný vztah mezi rodiči a dětmi se skládá z funkční a osobní složky. Do *funkčního vztahu* patří to, co vlastně vyplývá z morální a zákonné odpovědnosti dospělého člověka vůči dětem. Povinností rodičů je naučit děti vše, co budou potřebovat pro svůj život v dospělosti. Funkční vztah se týká kázně, vzdělávání, rozvoje psychiky, vymezování hranic, zprostředkování pravidel a řádu, zařazování do společnosti. *Osobní vztah* obsahuje projevy péče, lásky, úcty a přátelství. Řadí se sem také vzájemná komunikace, žertování, hry. Problémy mezi rodiči a dětmi mohou nastat, když je oslabena některá část vztahu. Na otázku „Co je to vlastně autorita?“, odpovídá Zdeněk Matějček následovně: „*O autoritě můžeme mluvit v nejrůznějších spojitostech, zde máme však na mysli především autoritu vychovatelskou. A ta má některé specifické rysy. Převaha toho nadřazeného je dána jeho vyspělostí, nikoli násilím a potlačením osobnosti toho podřízeného. Jestliže se někdo jen bojí někoho silnějšího a nic víc, hledá přirozeně cestu úniku a nikoliv cestu napodobení či identifikace s takovýmto životním „vzorem“. Mít autoritu, neznamená uvést někoho v pouhou podřízenost, ale přitahovat ho mocí své osobnosti. Poskytnout mu vedení a pomoc tam, kde je třeba! Je to výzva k následování. Předpokládá tedy i určitou míru svobodného rozhodování na straně toho, kdo nějakou autoritu přijímá*“.⁹

V dřívějších dobách bývalo zvykem, a také platilo, že děti musely bez výhrad poslouchat své rodiče. Projekt moderního světa rodičovskou autoritu posouvá o krůček dále, blíže ke svobodnému rozhodování. Podle Iva Možného dochází ke znejistění tradičních zvyků a k vyvlastnění rodičovské autority. K tomuto dále uvádí: „*Nejen vzdělání, ale postupně i výchova se přenesla z rodiny do školy a do rukou specializovaných odborníků. Zrychlující se tempo změn pak v posledních desetiletích bere rodičům důvěru ve vlastní představu dobrého života zejména tam, kde se to, co jim bylo vtištěno v mládí jako realita a jako hodnoty, liší příliš od toho, co je jako realita a hodnoty reprezentováno v masmédiích*“.¹⁰ V průběhu vývoje člověka se postoje k autoritám mění. Pro menší dítě je přirozenou autoritou každý dospělý člověk, protože je v jeho očích nesmírně veliký, silný, mocný a dovedný. Pro školní dítě už autorita dospělých není tak univerzální; rozděluje se podle toho, co kdo umí. V období puberty a

⁹ MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. 2. vydání. Praha: Avicenum, 1989, s. 309. ISBN 08-056-89.

¹⁰ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 2. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 133. ISBN 80-86429-05-9.

adolescence většinou dochází k radikální změně životních vzorů (hrdina z filmu, sportovec, modelka, zpěvák, někdo blízký z vrstevnické skupiny). Z výchovného hlediska není vhodné, abychom dětem vnucovali svoji autoritu a své postupy. Výchovný úspěch se dostavuje zpravidla v situaci, kdy svým dětem umožníme, aby si samy získaly určité zkušenosti. Touto rozumnou výchovou docílíme toho, že dítě potom zpravidla ocení a přijme i životní radu dospělých.

Životní styl současné rodiny

Životním stylem rodiny rozumíme způsob, jakým žije současná rodina, jak působí na výchovu dětí a jaké klade základy celé osobnosti dítěte. Životní styl je soubor názorů, postojů a návyků, které mají trvalý ráz a jsou pro každého člověka individuální a specifické. Je to jakýsi přehled psaných a nepsaných norem a vzorů, dále pak souhrn životních podmínek, na které lidi berou ohled ve vzájemných vztazích i svém chování. Změna modelu rodiny úzce souvisí se změnou životního stylu. Ve své podstatě se jedná o reakci konzumně orientované společnosti, která podléhá zrychlenému tempu vývoje. O životním stylu hovoříme spíše ve spojitosti s jednotlivci. Životní styl se vyvíjí již od raného dětství a stabilizuje se ve 4 letech. Zdravý životní styl člověka zahrnuje veškerou péči o lidské tělo – spánek, výživu, hygienu. Je optimální, když mezi tělem a duší vládne harmonie.

V současné době dochází ke změně životního stylu rodiny i domácností. Uvedenou situaci hodnotí *Eliška Walterová* následovně: „*Styl života českých rodin ovlivňuje výrazně nabídka konzumní kultury, lehce dostupné, skýtající pohodlí a nabízející materiální blaho v anonymních prostředích nákupních a zábavních center, hypermarketů a multisvětů. Vytvářejí zkreslený obraz reálného světa, překrývají emocionálnost a intimitu rodinného života, sousedských a lokálních vztahů. Zejména v období tradičně rodinných svátků, jako jsou vánoce, dosahuje ekonomická výtěžnost těchto zařízení miliardových částek. Tato centra disponují velkými finančními prostředky, ovlivňují prostřednictvím reklamy své nabídky vkus, stravovací návyky a kulturu domácností*“.¹¹ Moderní doba nám přinesla změny, mezi něž můžeme zařadit i změnu životního stylu rodiny. Někteří lidé jsou zcela ovlivněni konzumní společností, v mnohých rodinách se pozměnily tradiční rodinné vztahy, význam rodinných rituálů a zažitých hodnot. Lze považovat za prospěšné, že v mnoha rodinách zůstávají

¹¹ WALTEROVÁ, E. a kol. *Úloha školy v rozvoji vzdělanosti - 1. díl*. 193. publikace. Brno: Paido, 2004, s. 89. ISBN 80-7315-083-2.

nejdůležitější složkou výchovy morální hodnoty člověka, mezilidská komunikace, citlivý přístup ke druhému člověku, sounáležitost, odpovědnost, trpělivost a tolerance.

Rodičovská odpovědnost

Výchova v rodině představuje nejdůležitější životní etapu člověka. Rodičovská odpovědnost je souhrn práv a povinností rodičů při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví (tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj). Dosud platný zákon o rodině byl novelizován celou řadou změn odpovídajících novým poměrům v naší společnosti. Zákon zdůrazňuje rodičovskou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Současně představuje souhrn práv i povinností jak rodičů, tak i dětí. Rodina, škola i výchovně vzdělávací instituce nesou značnou odpovědnost za přípravu mladých lidí pro budoucí život. Mnohé obsahy výuky jsou speciálně upraveny k vhodnému socializačnímu působení. Vedou jednotlivé děti k tomu, aby se staly aktivními členy společnosti a přijaly společenské závazky a normy.

Hlavním obsahem rodičovské odpovědnosti, práv a povinností jsou tři základní okruhy: právo a povinnost vychovávat své děti, řádně se o ně starat, být s nimi, dát jim jméno, zabezpečovat jejich rozvoj, ochraňovat je; právo a povinnost rodičů zastupovat své děti, pokud však toho již nejsou schopny samy; třetím podstatným okruhem práv a povinností rodičů je spravování majetku. V současné době se rodičovská odpovědnost stává předmětem mnoha diskuzí. Na jedné straně právo rodičů umožňuje vychovávat a pečovat o své děti dle jejich rozhodnutí, na straně druhé ale umožňuje dětem uplatňovat vlastní přání.¹² Z uvedeného zákona o rodině vyplývá, že má dítě mít nejenom svá práva, ale také i povinnosti! A to povinnosti takové, aby se podle svých schopností, možností a stupně vývoje mohlo aktivně podílet na fungování rodiny. V případě, že rodiče neplní rodičovské závazky (dítě týrají či jiným hrubým způsobem zneužívají), může je zákon zbavit rodičovské povinnosti.

K tématu výchovy v rodině je vhodné uvést citaci z oblíbené knihy významného libanonského spisovatele a malíře *Chalíla Džibrána* (1883-1931), jehož díla jsou proslaveným poselstvím moudrosti a lásky. Je překvapující, s jakou filozofickou hloubkou a poetickým stylem se v nich autor snaží proniknout do tajemství základních lidských hodnot. V jeho nejznámějším díle „*Prorok*“ hovoří o vztahu rodičů a dětí takto: „*Vaše děti nejsou vašimi dětmi. Jsou syny a dcerami Života, toužícího po sobě samém. Přicházejí skrze vás, ale ne od vás. A třebaže jsou s vámi, přece vám nepatří. Můžete jim*

¹²

HRODEK, O. a kol. *Pediatric*. 1. vydání. Praha: Galén, 2002, s. 587-588. ISBN 80-7262-178-5.

dát svou lásku, ne však své myšlenky, neboť ony mají své vlastní myšlenky. Můžete dát domov jejich tělům, ne však jejich duším, neboť jejich duše přebývají v domově zítřka, který vy nemůžete navštívit dokonce ani ve svých snech. Můžete se snažit být jako ony, nepokoušejte se však činit je podobné sobě. Neboť život nekráčí zpět a nezastavuje se u včerejška. Jste luky, z nichž jsou vaše děti vystřelovány jako živé šípy. Lučištník vidí na stezce nekonečna terč a napíná vás svou silou, aby jeho šípy letěly rychle a daleko. Ať napínání rukou Lučištníka je pro vás radostí. Neboť jak miluje šíp, který letí, tak miluje také luk, který je pevný“.¹³ Rodina, škola i výchovně vzdělávací instituce nesou značnou odpovědnost za přípravu mladých lidí pro jejich budoucí život.

1.1.2 Vrstevnické skupiny

Vrstevnická skupina je malá, primární, neformální sociální skupina, která bývá homogenní z hlediska věku členů. Po rodině je nejdůležitějším socializačním činitelem. V Sociologickém slovníku je vrstevnická skupina charakterizována jako: „*Skupina dětí nebo mládeže přibližně stejného věku, jejíž význam spočívá především v tom, že v ní pokračuje proces socializace započatý v rodině. Tím skupina vrstevníků napomáhá emancipaci mladého člověka, který se tak může postupně zbavovat závislosti na rodinných vztazích. Skupina vrstevnická je významným místem trávení volného času, sdílení životního stylu a hodnot, vytváření subkultur a hledání sex. partnerů. S rostoucím věkem klesá význam věkového rozdílu mezi lidmi, takže v mnoha ohledech může jedinec být silněji spojen s lidmi značně odlišného stáří“.¹⁴*

Vrstevnické skupiny vznikají již od počátku školní docházky dětí a s věkem jejich význam roste. Zhruba od 10 let začíná vliv vrstevníků převažovat nad vlivem dospělých. Do 12 až 13 let dítěte bývají vrstevnické skupiny homogenní podle pohlaví; s pubertou se pak vytvářejí smíšené skupiny. Chování dětí a mládeže v této skupině bývá odlišné s ohledem na jejich způsob výchovy. Vrstevnická skupina plní významné sociální funkce, které nabízejí společné zážitky a možnosti sebeuplatnění. Většinou si zde děti zkouší nové způsoby chování bez kontroly a sankcí rodičů, posuzují jedince bez zasahování dospělých, a tak formulují vzájemná očekávání a odhalují pozice ostatních lidí. Jedinci rozvíjejí role spojené se vztahy pohlaví. V tomto období začínají mladí lidé prožívat svobodu a pocit realizace této potřeby. Z celkového pohledu zde probíhá

¹³ DŽIBRÁN, CH. *Prorok*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1990, s. 20. ISBN 80-7021-025-7.

¹⁴ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník...*, c. d., s. 217.

přechod socializace v rodině směrem k institucím sekundární socializace (škole a zaměstnání).

Vrstevnické skupiny a jejich vztahy

Společenské podmínky a změny mají vliv na vývoj člověka. Mládež tvoří určitou a konkrétní součást společnosti. Socializace jedince je učení v sociálních podmínkách rodiny, školy i skupin vrstevníků. Sociální učení se rozvíjí napodobováním, identifikací, přebíráním úloh, sociální adaptací a uskutečňováním normativních hodnot. Mládež má své specifické problémy a zájmy. Tato sociálně demografická skupina je charakterizována určitými společenskými znaky biologickými, psychickými, sociálními a ekonomickými. V období dospívání se mění závislost na rodičích a mladí se postupně osamostatňují. U některých mladých lidí se zábavné činnosti zužují pouze na diskotéky a sport. Jedná se o jejich období, které je charakterizováno zvláštními psychickými rysy, radikálními postoji, zvýšenou kritičností. Mládež má sklon k razantnějšímu skepticizmu a k jisté netrpělivosti. Výchovné problémy může způsobovat i nekontrolovatelná volnost dětí.¹⁵ Vrstevnické vztahy lze rozdělit do třech základních skupin: **1.** velké hromadné pospolitosti (tábory, taneční zábavy, koncerty oblíbených kapel), **2.** konkrétní malé skupiny (pozitivně zaměřené skupiny se věnují sportu, hrám, zájmové aktivitě; naproti tomu skupiny, které tráví volný čas zcela bezúčelně), **3.** důvěrná přátelství – tento druh vztahů se omezuje vesměs na dvě osoby; přátelství založená v dospívání mohou být i celoživotní. Ačkoliv jsou mladí lidé v adolescenci orientováni převážně na své vrstevníky, jsou ve své podstatě pořád citově vázáni na rodiče a mají ke své rodině přirozený respekt. Vrstevnické skupiny necharakterizuje jenom blízkost věková, ale také blízkost názorová, která spočívá v souhlasném jednání. Jedná se o primární skupiny, typické bezprostředními kontakty a silným pocitem příslušnosti ke skupině. Dětské vrstevnické skupiny se vyznačují značnou nestálostí a nízkým stupněm soudržnosti.

Vrstevnická skupina jako nástroj sociální kontroly:

- pro pubescenty může být tato skupina silnější, než sociální kontrola rodiny;
- vrstevnické skupiny se mohou projevovat pozitivně i negativně, jejich vliv na jedince je však nezastupitelný;

¹⁵ Kolektiv autorů. *Všeobecná encyklopedie*. Nové universum. Praha: Knižní klub – edice Universum, 2003, s. 1018. ISBN 80-242-1069-X.

- skupiny s asociálním zaměřením (většinou pevně organizované a řízené autoritativním vůdcem), se označují jako tlupy nebo gangy; jejich činnost může mít i kriminální charakter, jsou pak společensky vysoce nebezpečné;
- se vzrůstající stabilitou sebepojetí, s dalšími zkušenostmi ze sociálního styku, se stávají adolescenti kritičtější k sobě i k vrstevníkům; jejich vzájemné vztahy se stávají výběrovějšími a jedinec je schopen odolávat tlakům skupiny;
- vrstevnické skupiny umožňují dospívajícím zkoušet si různé sociální role, při nichž získávají sociální zkušenosti s odezvou na pokusné formy svého chování;
- míra citového uspokojení ve vrstevnických skupinách závisí na charakteristice skupinového soužití a na jeho činnostním a hodnotovém zaměření; je však důležité, jaké jsou ve skupině vyměřené pozice a role členů, jaké chování skupina oceňuje, odmítá a sankcionuje;
- odmítání jedinci mají složitější podmínky pro vytváření a upevňování své emoční stability, jejich potřeba navazovat sociální kontakt může být blokována špatnými zkušenostmi; někteří mladí lidé se uzavírají do sebe a těžko snáší i oprávněnou kritiku.¹⁶

V porovnání s minulou generací současní mladí lidé také vyhledávají něco kvalitativně nového, uznávají nezávislost a volnost, revoltují proti zažitým hodnotám. Dnešní mládež je jiná pouze v tom, že žije ve svém současném světě.

Sociologická charakteristika mládeže

Mládí je fáze života mezi dětstvím a dospělostí, ve které dochází k významným biologickým, psychickým i sociálním změnám. V mládí jedinec pokračuje v přípravě na další fázi života, opouští dětské role, snaží se vyvázat ze závislosti na výchozí rodině, překonávat nepochopení dospělých a stát se jim rovnocenným. Adolescent řeší problém své identity, když převažuje jeho individualizace (snahy o autonomii vlastní volby, interpretace hodnot a norem). Hledání nových vazeb a tlaky požadavků mohou vyústit až v krizi mladého člověka. Socializace v mládí je určena především na straně jedné absolvováním diferencovaného vyššího vzdělávání a adaptace na povolání; na straně druhé vrstáním do světa dospělých prostřednictvím dílčích kultur. Na konci základní školy, případně až při ukončení střední školy, se mladí lidé rozhodují o další vzdělávací dráze. Důležitou úlohu dospívání hraje také sexuální chování jedince. To může být ovlivněno několika rozdílnými faktory: biopsychologickými rozdíly pohlaví, vymezením role muže a ženy v daném věku a v dané skupině, sociálním zázemím,

¹⁶ HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy...*, c. d., s. 55-66.

diferenciací škol, působením stupně školní docházky, náboženskou příslušností. Sociologie mládeže doplňuje pohled na sociologii výchovy, zejména odkazem na zvláštnosti kultury mládeže. U těchto mladistvých se jedná o individuální zátěž při přechodu z dětství a chráněného rodinného zázemí do období samostatné dospělosti. Kultura mládeže tu plní dvě funkce: funkci, která usnadňuje adaptaci mladých lidí na svět dospělých a funkci, která uvolňuje napětí.¹⁷

Etapy osvojování sociálních rolí

Osvojování sociálních rolí rozděluje R. Selman do 5 etap: egocentrický úhel pohledu (3-6 let), osvojování rolí na základě informací od druhých (6-8 let), vědomé přebírání rolí (8-10 let), vzájemné osvojování rolí (10-12 let) a osvojení společenského systému rolí (12-15 let a dále). V jednotlivých etapách vývoje začíná dítě rozlišovat sebe a druhé lidi, učí se poznávat příčiny i důsledky chování, význam systému osvojování rolí.

Dospívání a počátek pubertálního vývoje znamená proces psychosociálního zrání, vývojový přechod mezi dětstvím a dospělostí. Puberta je hormonálně podmíněný proces fyzického zrání a růstu. Období puberty a adolescence je obtížným vývojovým obdobím jak pro dospívajícího, tak i pro jeho rodiče. Může to být postupný proces, který vede až k egocentrismu. Mladí lidé se mnohdy nechávají unést vlnou pubertálního vzdoru v odhodlání dokázat, že jsou už dospělí. Vzdor už jen proto, že zejména rodiče jejich dospělost tak blahosklonně odmítají akceptovat. Když dítě šťastně překoná dětskou zvědavost a pubertální egoizmus, jsou tady ještě provokatéři – kamarádi, kteří umějí někdy svést i na scestí. V pozdějším období dochází v myšlení mladého člověka ke značným změnám. Někteří z nich jsou již schopni plně chápat vztah příčiny a následku, vnímat stanoviska druhých lidí citem i rozumem, přemýšlet o morálce. Mladý člověk začíná respektovat normy chování. Tento jedinec si pak sám vytváří morální zásady, které jsou pro něj svobodné, nezávislé a z jeho pohledu mají větší hodnotu než pravidla skupiny. V tomto věku dochází u některých mladých lidí k ústupu egoizmu.¹⁸

Období dospívání je klíčovou etapou života. Je to čas, určený pro plnění důležitých vývojových úkolů. Hlavním vývojovým úkolem mládí je vytváření identity, kterou lze popsat jako pocit jednoty sama se sebou, za současného pocitu spojitosti s obklopující společností. Podle *Petra Klímy* jde o období, které: „*Je především*

¹⁷ HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy...*, c. d., s. 55-60.

¹⁸ HRODEK, O. a kol. *Pediatric...*, c. d., s. 6-18.

*nepřetržitou interakcí a komunikací mezi jedincem a komunitou, v níž žije, ale i stálým hledáním vlastní identity“.*¹⁹ Období dospívání je náročné jak pro samotné mladé lidi, tak i jejich okolí. Proces socializace, konfliktní vztahy a nereálná očekávání dospívajících lidí přináší nemálo starostí rodině i škole. Jedná se však také o etapu nových výzev, kdy rodiče, učitelé a vychovatelé hledají možné cesty intervencí a cíleného ovlivňování mladých lidí. Snaha všech odborníků vede k předpokládanému cíli pomáhat mladým lidem optimálně řešit jejich životní situace. Je přínosné, že dnešní mladá generace má více možností se vzdělávat, učit se cizím jazykům a má blíže k informacím.

1.1.3 Škola a socializace jedince

Vzdělanost patří k nejvýznamnějším hodnotám života. Výchova a kultivace osobnosti je nutný společenský jev, který existoval i v minulosti. Vždy byly hledány efektivnější cesty a postupy, jak výchovu zracionalizovat a přizpůsobit novým podmínkám, které předcházely zaostávajícím výchovně-vzdělávacím modelům. Náročná pedagogická práce vyžaduje i kvalitní profesní přípravu. Hlavní úlohou výchovy je formování člověka. Rozvoj vzdělanosti národa spočívá ve výchově, vzdělávání, morálních hodnotách, kultuře, podpoře státu a možnosti seberealizace člověka. V každém období fyzického, duševního i psychického vývoje dítě získává potřebné zkušenosti pro další život. Škola je od společnosti pověřena především předáváním poznatků, vědomostí či dovedností, které jsou užitečné pro celý život člověka. Škola také slouží jako nástroj sociální integrace.

Socializační prostředí školy

Význam školy a školních zkušeností je pro vývoj dítěte mimořádný. Vstup dítěte do socializačního prostředí školy je jedním z pronikavých obrátů v prahovém zážitku života osobnosti. Ve škole se dítě poprvé dostává mimo rodinné prostředí. Vstupuje do velkého světa, kde je posuzováno podle své práce, svých výkonů a schopností. V obecném pojetí můžeme socializační prostředí školy rozdělit do pěti základních rovin: **1.** rovinu poznávacích aktivit; **2.** rovinu zadávání úkolů, vytýčení požadavků, plnění povinností; **3.** rovinu hodnocení; **4.** rovinu sebeprezentace; **5.** rovinu spolužákovské vzájemnosti. Život ve škole je také příležitost k zaujetí pozice mezi druhými, k nalézání

¹⁹ JEDLIČKA, R. a kol. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vydání. Praha: Themis, 2004, s. 356. ISBN 80-7312-038-0.

způsobů, jak si vytvořit a obhájit získané místo. Škola esteticky podněcuje a pozitivně ovlivňuje chování žáků. Je také místem, kam žák přichází nejen za vzděláváním, ale také i proto, že zde nachází své přátele a svou zábavu. Školní úspěšnost žáků závisí na dodržování pravidel a norem, míře impulzivního jednání, míře sebekázně či trpělivosti. Škola připravuje žáka na budoucí povolání, kultivuje ho a vede k vnitřní disciplíně. Současně rozvíjí jeho tvůrčí schopnosti. Učení je získávání zkušeností a utváření jedince v průběhu života. Autor publikace *Jaroslav Kořa* vystihuje jednu z nejdůležitějších etap našich životů takto: „*Vždyť škola je jednou z nejstarších a nejrozšířenějších institucí, jejímiž učebnami projde téměř každý člen lidské společnosti a stráví v nich několik nejkrásnějších let svého života...*“.²⁰

Škola je od společnosti pověřena především k předávání poznatků, vědomostí a dovedností, které jsou užitečné pro rozvoj člověka. Žáci se zde učí poznávat soustavu hodnot, norem a schvalované vzorce jednání.

Poslání školy v obecném pojetí

Škola představuje instituci s určitým mravním a vzdělávacím posláním, které má za úkol zprostředkovávat normy, znalosti, schopnosti a dovednosti. Škola je společenskou institucí, která slouží k uspokojování socializačních potřeb společnosti a jejich členů. Školské organizace jsou zřizovány z iniciativy státu nebo určitých skupin obyvatel. Vazba mezi společností a školskými organizacemi je vyjadřována prostřednictvím obecných cílů, kterými vzdělávací organizace naplňují a prosazují záležitosti politického rozhodování. Restrukturalizace a školské reformy totiž potřebují politickou podporu. Obecné cíle bývají přijaty a rozpracovány do dílčích skupin. Vzdělávací cykly konkretizují podrobná kurikula – cíle, obsahy, volbu vyučovaných postupů, stanovení vyučovacích hodin. Škola vytváří představu toho, čeho chce dosáhnout. Tento obraz je odvozen z tradice, zkušenosti školy a z představy o ideálním žákovi. Úroveň standardu služeb školy ovlivňují i formy a úroveň nároků školy, dále i požadavky pedagogického sboru na žáky. Kombinace ideálů a jejich naplňování může činit školu přitažlivou, nebo ji naopak vystavovat kritice.

Vzdělání je chápáno ve smyslu souboru nabytých vědomostí, znalostí a dovedností, které jsou výsledkem výchovy a vzdělávání. Protože nemá hmotnou podstatu, může být považováno za vlastnost člověka, který s ním může disponovat a dále ho rozvíjet. V širším měřítku může být vzdělání považováno za charakteristiku

²⁰

HAVLÍK, R., KOŘA, J. *Sociologie výchovy ...*, c. d., s. 95.

dané populace. Výsledkem vzdělávání a výchovy získává člověk schopnosti k výkonu profese, dispozice pro další vzdělávání, sebevzdělávání a dispozice pro přijímání nových vědeckých a odborných poznatků. Vzdělání nám umožňuje pohotověji získat i praktické zkušenosti a efektivně je využívat. Vzdělanost vytváří lepší předpoklady pro vyšší adaptabilitu pracovníků a zvyšuje tím jejich mobilitu.²¹

Poslání školy představuje péči o tělesný a duševní vývoj člověka, včetně osvojení nezbytných vědomostí, dovedností, koncipování názorů na svět a dodržování platných společenských norem. Výchova jako taková existuje od nepaměti (jenom se mění prostředky, cíle a její podmínky); je předmětem obecné pedagogiky ve všech formách, obsazích i vztazích. Jedná se o složitý společenský jev, jehož jednotlivé části na sebe vzájemně působí a tvoří ucelený systém. Výchova je také úzce spjata s kulturou, která je vnitřním obsahem společnosti a která člověka celkově kultivuje. Z povahy kultury plynou diferencované výchovné cíle, obsah i formy socializačních procesů. Vzdělanost je předávána mezi jednotlivými generacemi, které začínají tam, kde skončila poslední generace. Kultura zahrnuje mnoho prvků socializace jedinců a skupin. Může se například jednat o normy, hodnoty, zvyky, obyčeje, vědění, víru, umění, morálku, právo; dále o symboly, jazyk, řeč, formy komunikace, technologie a nástroje. Úlohou školy je naplňovat výchovné poslání člověka. Výchova je proces záměrného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn: vychovává k zodpovědnému postoji k okolnímu světu, podporuje osobní a sociální rozvoj, připravuje mladé lidi na další průběh života ve společnosti. Předpokladem úspěšného vzdělávání je samotné učení a vyučování. Marie Vacínová a Marta Langová ve své publikaci k tomuto uvádějí: *„Učení chápeme jako součást procesu adaptace organismu na měnící se podmínky prostředí. V procesu učení mění organismus své chování v závislosti jak na objektivních podmínkách, tak na výsledcích své vlastní činnosti. Za výsledek učení pokládáme změny chování, které umožňují a ovlivňují jeho další vývoj. U člověka může učení probíhat jako spontánní (neúmyslný) proces nebo jako proces záměrný a cílevědomý, řízený“*.²²

Posláním učitelů je profesionální schopnost s žákem co nejlépe pracovat a vést ho k jeho optimálnímu rozvoji. Libanonský spisovatel a malíř Chalíl Džibrán (1883-1931) napsal tuto zajímavou filozofickou úvahu o učení a poznání: *„Nikdo vám nemůže zjevit než to, co již spočívá a zpola dřímá v rozbřesku vašeho poznání. Učitel, který se*

²¹ HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy ...*, c. d., s. 72.

²² VACÍNOVÁ, M. a kol. *Kapitoly z psychologie učení a výchovy*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, s. 9. ISBN 80-86723-15-1.

prochází mezi svými žáky ve stínu chrámu, nedává ani tak ze své moudrosti jako spíše ze své víry a láskyplnosti. Je-li opravdu moudrý, nevyzývá vás, abyste vstoupili do příbytku jeho moudrosti, ale spíše vás vede k prahu vašeho vlastního myšlení“.²³

1.1.4 Komparace přístupů a názorů odborníků k tématu socializace

Některé názory a přístupy odborníků k tématu socializace:

Havlík, R.: *„Vzájemné interakce jsou důsledkem makrosociálních pohybů a velkých historických událostí...“.*

Jandourek, J.: *„Funkce rodiny jsou reprodukce lidského rodu a výchova potomstva. Mnohé funkce od počátku novověku však rodina postupně předává státním a dalším institucím, což vede k určité krizi rodiny, patrné např. na vysoké míře rozvodovosti. I nadále však rodina zůstává důležitým prostředím socializace, intimity a sociální podpory...“.*

Matějček, Z.: *„Moudrá příroda dala člověku do vínku nejenom „rozum“, ale pojistila člověka mnohem důkladněji – a tak mu k tomu přidala vztah“... „V tomto slovu je možno slyšet: vztahovat se, natahovat se, vzhůru, do výše za někým či k někomu, ale současně také „být přitahován“, k někomu patřit, s někým být...“.*

1.2 Složitě období dospívání

Období dospívání je klíčovou etapou života. Dospívání lze charakterizovat jako dynamické období, které se vyznačuje nápadným biologickým zráním a psychosociálním vývojem. V období dospívání se také strukturuje a rozvíjí sféra stále bohatších sociálních zkušeností. Jednou z nejvýrazněji vystupujících potřeb je potřeba uskutečňovat nějaký záměr a cíl, nalézt sebeuplatnění. Tento postoj zcela určitě souvisí s touhou osamostatnit se, najít si vhodného partnera, zvolit si vybranou profesní cestu, mít jistotu rodinného zázemí, mít se kam vrátet a nacházet porozumění. Zdeněk Matějček k tomuto uvádí: *„Každé vývojové období v životě člověka má své úkoly, které musí být dobře zvládnuty, abychom mohli bez obtíží vstoupit do období dalšího. Má ovšem také svá úskalí, na nichž můžeme dojít k úrazu. Mnozí významní psychologové a psychiatři celkem shodně dospívají k poznání, že takovým úkolem je pro mladistvý věk „osvobodit se od rodičů“. Toto osvobození ovšem znamená ne se „utrhnout“ a bezhlavě se vrhnout do víru života, znamená ale také nezůstat na rodině „přilepený“ nebo jen chvílemi se odpoutávat a chvílemi zase z rodiny sobecky těžit. A nutno k tomu dodat i*

²³

DŽIBRÁN, CH. *Prorok...*, c. d., s. 50.

*další psychologický poznatek, který zabíhá už do oblasti morální a který říká, že „s přijímáním svobody a samostatnosti přijímáme i odpovědnost“.*²⁴

Složitost dospívání souvisí s proměnami volných procesů. Mladiství reagují na náročné překážky nepředvídatelně. Ve fázi přechodu od dětství k dospělosti se projevuje a působí řada rozporů. Dospívající člověk se dostává ke kvalitativně odlišnému hodnocení sebe sama, vrstevníků i dospělých lidí. Základní rozpor postoje mladistvého je rozpor mezi realitou a ideálem. Pohybuje se ve sféře života dítěte, mladého člověka i snahou o život dospělého člověka.²⁵ Životní cestu dospívání provází mnoho rozporů. Jak dále zmiňuje Marie Farková: *„Bývá poznamenáno emoční nejistotou, labilitou a dráždivostí, na druhé straně ale také vnitřní nejistotou a zranitelností. Začíná doba fyziologického zrání, které vždy předstihuje zrání sociální. Z původní vázanosti na okruh osob širší rodiny dospívající nachází zakotvení ve vztazích s vrstevníky obojího pohlaví. Dospělé osoby se stávají často terčem kritiky pro své chování, názory, hodnoty, což je výsledek složitých procesů a také rozporů jednak v osobě dospívajícího samotného, ale také mezi dospívajícím a jeho rodinou, mezi rodinou a společenskými tendencemi, mezi rolí a statutem mladého člověka“.*²⁶ K dospělé samostatnosti vedou různé cesty. Extrémně výchovné přístupy bývají zpravidla nevhodné.

Na otázku: „Co je to dospělost a kam směřuje dospívání?“, výstižně odpověděl Sigmund Freud: *„Zralý člověk má umět milovat a pracovat...“.*²⁷

1.2.1 Obecná charakteristika období dospívání

Fáze mládí je vnímána jako společenský stav mezi dětstvím a dospělostí. Mladistvý je termín, který je používán v právní a kriminologické oblasti. Vymezuje věkovou kategorii mladých lidí, kteří v době spáchání trestného činu dovršili 15. rok a nepřekročili věk 18 let. Podle právní úpravy má občan od 15 do 18 let, na rozdíl od dospělého, sníženou trestní odpovědnost. Z hlediska psychosociálního vývoje se jedná o období dospívání. Každé vývojové období má pro člověka svůj význam. Období

²⁴ MATĚJČEK, Z. *Škola rodičů*. 1. vydání. Praha: Maxdorf, 2000, s. 122. ISBN 80-85912-29-5.

²⁵ GILLERNOVÁ, I. a kol. *Základy psychologie a sociologie. Základy společenských věd*. 3. vydání. Praha: Fortuna, 2006, s. 28-31. ISBN 80-7168-811-8.

²⁶ FARKOVÁ, M. *Úvod do psychologie dospělých. Cesty a křižovatky životního vývoje*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2002, s. 37. ISBN 80-7048-046-7.

²⁷ Sigmund Freud, rakouský psychiatr (narozen v roce 1856, zemřel v roce 1939). Zakladatel psychoterapeutické metody - zvané psychoanalýza (Dále viz: Kolektiv autorů. *Všeobecná encyklopedie*. Nové universum. Praha: Knižní klub – edice Universum, 2003, s. 286. ISBN 80-242-1069-X.).

dospívání je podle vývojových psychologů *J. Langmeiera a D. Krejčířové*²⁸, *S. Grofa*²⁹, *M. Vágnerové*³⁰: samostatné životní období, kdy se krystalizují dvě linie osobního rozvoje: láska a vzdělanostní dráha. Dospívající bývají zranitelnější, potřeba přátelství je pro ně silná, prožívají pocit vlastní identity. Uvedené období se vyznačuje též změnami nálad a nestálostí postojů; má mnohá specifika, která se mohou manifestovat ve formě výchovných problémů. Podle autorů se dospívání rozděluje zhruba na 3 životní etapy:

- 1. etapa - příprava na dobu dospívání, respektive střední školní věk (věk 8-9 až 11 let);
- 2. etapa - dospívání (11-15 let) - pubescence. Proces začíná pohlavním zráním a rozvojem duševních schopností jedince. V tomto období je potřeba přátelství důležitá, dospívající napodobují ostatní lidi, mají nedostatek sebeovládání, osamostatňují se, bývají netolerantní k dospělým, prožívají denní snění; rodiče u nich ztrácejí výsostní postavení;
- 3. etapa - dospívání (věk 15-17 let do 20-22let) - adolescence. Jedná se období, kdy vrcholí vývoj po stránce duševní i tělesné: věk 15-17 až 20 let (věk učňů, středoškolských studentů). Vývojové období přináší mladým lidem relativní zklidnění, stabilizaci sociálních vztahů; potřeba přátelství je silná; tělesný růst bývá dokončen zhruba ve 20 letech; emancipace od rodiny; vzory např. v podobě zpěváků, herců, sportovců; navazování vztahů s vrstevníky, sbližování, láska, intimní vztahy, sexualita v dospívání; volba povolání – nástup do zaměstnání nebo studium na vysoké škole.³¹

Hlavním vývojovým úkolem mládí je tvorba identity, která určuje postoj pocitu jednoty sebe sama a vztahu ke společnosti. Mládí je cesta přes most, která vede od nesamostatnosti k postupné samostatnosti. Období dospívání je velice citlivá etapa vývoje člověka. Je obdobím, kdy se ze zvědavosti (či z mnoha dalších důvodů) zkoušejí nové věci, v závislosti na procesu fyzického a psychického zrání, též podle podmínek sociálního prostředí, ve kterém je člověk vychováván. Mladý člověk pak může mít problémy ve škole, mezi rodinnými příslušníky, v sobě samém i ve výběru povolání.

²⁸ LANGMEIER, J a KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 3. přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2000, s. 18-37. ISBN 80-7169-195-X.

²⁹ GROF, S. *Psychologie budoucnosti*. 2. vydání. Praha: ARGO, 2007. ISBN 978-80-7203-937-1.

³⁰ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, s. 15-45. ISBN 80-7178-308-0.

³¹ Tamtéž, c. d., s. 25-27.

Fáze pubescence

Pubescence je důležitý biologický mezník života (v našich podmínkách se jedná přibližně o věk od 11 do 15 let). Rozlišujeme období prepubescence (11 – 13 let) a vlastní pubescence (13 až 15 let). Dospívání nastupuje dříve u dívek, u chlapců začíná později. Jedná se o celkově nejbouřlivější období ve vývoji jedince. Pro pubescenta je typická snaha vymanit se ze závislosti na autoritách (konflikty s rodiči, s učiteli), vyvzdorovat si větší samostatnost myšlenkovou i sociální. Rizikem je příklon k nekonformním hnutím, asociálním činnostem.

V tomto období dochází ke komplexní proměně všech složek osobnosti dospívajícího: nejnápadnější je tělesné dospívání, spojené s pohlavním dozráváním. Dospívající bývají zranitelnější a vztahovačtější. Vlastní zevnějšek je důležitou součástí identity mladého člověka. Pubescenti proto věnují větší pozornost svému tělu i oblečení, ve snaze vypadat dospěle. Důležitým sociálním mezníkem je ukončení povinné školní docházky a volba profesní dráhy. V období pubescence dochází k rozvoji poznávacích procesů. Subjektivní pocit pochopení řádu světa, doprovázený přílivem značného množství informací, se často formuje v iluzi dostatečné kompetence ke zvládnutí všech problémů. Pubescent bývá hyperkritický, má sklon považovat svoje úvahy za výjimečné. Změna chápání souvisí s rozvojem poznávacích procesů, které otevírají nový prostor uvažovat o sobě na úrovni možností ve směru do budoucnosti. S tím je spojeno introspektivní pozorování, zvýšená pozornost věnovat se sobě, též zvětšená sebekritičnost. Je to výraz potřeby orientace sám v sobě – kdo jsem, jaký jsem. Výrazným zdrojem sebepoznání je srovnávání se s jinými lidmi. Adekvátní sebepoznání ovlivňuje sebeúctu a respektování sebe sama. Jednou z vývojových potřeb pubescenta je odpoutání se od rodiny. Emancipace od rodiny nevede ke zrušení citové vazby k rodičům, ale k její proměně. Infantilní závislost musí být nahrazena zralejším a vyrovnanějším vztahem. Vrstevnická skupina slouží pubescentům jako opora. Skupinová identita představuje přechodnou fázi v rozvoji individuální identity. Dospívající si určují generační standardy norem a jejich dodržování striktně vyžadují. Vrstevníci se stávají neformálními autoritami, které mají na mladého člověka značný vliv. Socializace ve vrstevnické skupině vede postupně k větší individualizaci a k určitému dalšímu osamostatnění. Tímto způsobem vrstevnická skupina přispívá k rozvoji identity každého jedince³². V období dospívání je potřeba přátelství velmi

³²

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie...*, c. d., s. 22-27.

silná. Kamarádský vztah poskytuje určitý druh jistoty a bezpečí, jde o variantu emoční vazby. Později, v adolescenci a mladé dospělosti, jej do určité míry nahrazuje partnerský vztah. Důvěrné vztahy jsou charakteristické vzájemností a intimitou. Dospívající preferují přátele, kteří se s nimi v mnoha oblastech shodují.

Fáze adolescence

Adolescence je druhou fází dospívání a považuje se za věkové období mezi pubertou a ranou dospělostí. U adolescenta (ve věku od 15 do 20 až 22 let) se jeho fyzický a psychický vývoj blíží ke svému dokončení. Adolescent však nebývá sociálně i mravně ještě vyzrálý. V tomto období se uvolňují vazby s rodiči, je zásadně preferován styk s vrstevníky, je to přecitlivělé období emocionálního hledání jistot a nedůvěry k autoritám. Jedná se o období, kdy má také dospívající tendence velice riskovat. Během tohoto vývojového období se mění osobnost dospívajícího i jeho sociální pozice. Je to období učení se novým sociálním rolím, které jsou spojeny s vyšší sociální prestiží. V období adolescence probíhají důležité proměny (dochází k prvnímu pohlavnímu styku, případně i k početí dítěte, které je z mnoha důvodů považováno za předčasné). Období adolescence ohraničují dva sociální mezníky: na začátku je ukončení povinné školní docházky, na konci je dovršení přípravného profesního období (vstup do zaměstnání a ekonomická samostatnost). Pro období adolescence je také charakteristické tzv. „psychosociální moratorium“, které je vyjádřením určité přechodnosti, provizoria určitých sociálně psychických procesů adolescentů. Moratorium je výrazem potřeby něco zastavit, zabrzdit, oddálit. Vyjadřuje skutečnost, že někteří adolescenti nejsou připraveni a ochotni akceptovat nároky dospělosti - dospělost chtějí odložit. Přechodné období adolescence má za úkol poskytnout jedinci čas a možnost, aby dozrál pro dospělost a dosáhl všech předpokladů stát se dospělým. Adolescence je vnímána jako období intenzivních procesů sociálního učení, poznávání a přijímání nových rolí. V období adolescence se završuje rozvoj identity a pokračuje proces osamostatňování a rozvoje identity. Ke konci období adolescence většina mladých lidí nastupuje do zaměstnání. Postavení zaměstnance může přinášet různé problémy dané rozporem mezi skutečností a očekáváním. Role začátečníka má nízký sociální status. Ekonomická samostatnost je spojena s větší osobní svobodou. Na druhé straně přináší v zaměstnání mnohá omezení a vyžaduje větší zodpovědnost.³³

³³ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření*. 1. vydání. Praha: Tiskárna Ministerstva vnitra, 2002, s. 27-32.

Adolescenti si sami vybírají hodnoty a normy, které chtějí akceptovat (nepřijímají je automaticky). Vnitřní regulace má větší váhu než vnější tlak na dodržování určitých norem. S ohledem na morální hodnoty se vždy jedná o osvojování normativních principů chování.

1.2.2 Ochranné a rizikové faktory výchovy

Prožité dětství má významný vliv na celý život. Za nejdůležitější ochranné faktory výchovy můžeme považovat především rodinné zázemí a vztahy. Úkolem rodiny je vychovávat dítě a chránit ho před vnějším nebezpečím. Ve vývoji dítě provází neustálé změny, které působí na jeho psychický, fyzický i zdravotní stav. Prochází obdobími, kdy hledá svoje životní role, učí se, napodobuje, získává hodnoty, postoje a vzory. Pokud toto potřebné zázemí nalézá u své rodiny, je to pro jeho vývoj velmi dobré. V přirozeném prostředí rodiny se dítě učí odpovědnosti, sebeúctě a sebedůvěře, vztahům k sobě sama i okolnímu světu, k postojům a hodnotám. Základními výchovnými prvky se stávají komunikace a pozitivní vzory dospělých lidí. Kladný přínos na výchovu dítěte má také vliv školy a vrstevnických skupin.

Rizikové faktory v chování mládeže se mohou zařadit zhruba do následujících oblastí: **1.** problémy spojené s vlastní osobností (fyzické, psychické), **2.** problémy interpersonálních vztahů (s rodiči, s vrstevníky, s vychováli), **3.** problémy spjaté s činnostmi (učení a trávení volného času).³⁴ V poslední době byl v mnoha zemích statisticky prokázán tzv. syndrom rizikového chování mládeže. K předcházení těchto negativních jevů je nutná cílená preventivní kontrola výchovy: rodinná výchova, výchova ve školách, přednášková činnost odborníků ze státních i nestátních institucí (policisté, lékaři, pedagogové, psychologové, sociální pracovníci ...).

1.2.3 Aktuální problémy mladé generace

V době dospívání se mění charakteristika mládeže. Mladí lidé se začínají osamostatňovat, mění se jejich vazba na rodiče. Je to období, kdy dokončují svoji volbu povolání a začínají se intenzivně připravovat na profesi. Jejich specifický způsob života zdůrazňuje aktivity ve skupinách vrstevníků, se kterými tráví nejvíce volného času. Jejich nejčastější zábavou jsou sport a diskotéky. Dospívání je také období, které se vyznačuje zvláštními psychickými rysy, radikalizmem postojů, zvýšenou kritičností a morální citlivostí. Etapa dospívání přináší také konflikt generací. Mládež má sklon

³⁴

HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy...*, c. d., s. 60-61.

k razantnějšímu a skeptičtějšímu hodnocení, k jisté míře netrpělivosti či bouřliváctví. Mládež je v opozici vůči světu dospělých.

Od konce sedmdesátých let 20. století se dostávaly do popředí zájmu výzkumy reálných problémů mládeže, nezaměstnanosti, kvalifikace, trávení volného času a sociálních deviací. Tyto faktory celkově působí na zhoršující se podmínky pro zdravou socializaci. V posledních desetiletích se také zvyšují problémy rodin. V životech lidí můžeme zaznamenávat vyšší míru rozvodovosti a různé formy násilí. Mladí lidé prožívají touhu po samostatnosti a úniku ze světa dospělých. Někteří z nich řeší potíže v přechodu do světa dospělých tím, že utíkají před svými problémy ještě do větších problémů, které mnohdy sami nedokáží vyřešit. Mládež také můžeme vídat v různých alternativních hnutích (např. ochránci přírody). Tato uskupení jim dávají prostor sebevyjádření a umožňují jim spontánní zaujetí a sounáležitost. Vedle subkultur, které mají podporu generačních hnutí, lze nalézt i další kultury. Za všechny je možno jmenovat sportovní fanoušky, diskotékovou mládež, náboženské skupiny, squattery (komunita osob žijících v bezprávně obydleném objektu).

Z celkového pohledu žijí některé děti a mládež zcela odlišným způsobem života než ostatní mladí lidé, a to jako bezdomovci, tuláci či děti ulice. Později, v období dospívání, řeší někteří mladí jedinci své obtíže tím, že páchají trestnou činností. V té době již někteří získávají i odpor k práci. Mladiství mohou také nacházet jejich smysl života v různých extrémních prostředích (sekty, prostituce); dále se mohou stát závislými na drogách, alkoholu, nikotinu, hracích automatech, počítačích či mobilních telefonech. V těchto uvedených případech se jedná o závažný problém dnešní doby, který je nutno neustále objasňovat a řešit. Podle zkušeností a vyhodnocení psychologů a lékařů dochází k rizikovým jevům chování dnešní mládeže mimo jiné i z důvodu úniku těchto dětí z neuspokojivé životní situace (může se například jednat o osobní problémy, zážitek z rozvodu rodičů, deprivace z ústavních zařízení...); dále z touhy po výjimečném zážitku či snaze na sebe upozornit své okolí. Těmto dětem může chybět například cit, láska, pochopení, tolik potřebná komunikace a vzor dobrých vzájemných vztahů. Pokud děti vyrůstají bez lásky, mohou trpět různými duševními poruchami. Citově zanedbávané děti mají větší sklon k asociálnímu chování, trpí různými závislostmi, jejich způsob života je mnohdy nasměruje k páčání trestné činnosti. Mládež, která postrádá životní cíle, špatně navazuje citové vztahy a ve škole zdaleka

nedosahuje úrovně svých vrstevníků.³⁵ Jejich odlišný smysl života zcela určitě postrádá pouto rodičovské či jiné lásky.

1.3 Další vlivy působící na výchovu mládeže

Společenské změny, které nastaly v ČR po roce 1989, jsou součástí celosvětového kontextu vývojových změn ekonomických, politických, sociálních i kulturních. Ve směru do budoucnosti spočívá úloha člověka na jeho přístupu k odpovědnosti za život. Sociální podmíněnost výchovného procesu souvisí s prostředím. Existence lidského světa také závisí na možnostech seberealizace člověka, vzdělávání a výchově mladé generace. Pedagogové jsou připraveni pomáhat řešit výchovné problémy mládeže. Jak uvádí *Vratislava Černíková*: „*Reflexe reálných sociálních podmínek života jejich členů a podmínek výchovy mladé generace je potřebná pro odhadnutí celospolečenského výchovného klimatu, pro formování požadavků na výchovu nejen mladé generace, která směřuje k integraci do společnosti a k převzetí a rozvíjení svého tvořivého potenciálu*“.³⁶

Vliv médií na mladou generaci je také zásadní, neboť působí na jejich výchovu, povahu, myšlenkové operace, inteligenci, citlivost a celkový rozhled. Média plní funkci informační, výchovnou, vzdělávací, poradenskou, formativní (vytváří veřejné mínění) a rekreační. Způsobují vliv na utváření názorů a postojů lidí k nejrůznějším událostem i společenskému dění. Masmédia obohacují život člověka, rozšiřují jeho obzory a přinášejí veliké množství potřebných informací a poučení. Na druhé straně se však mohou podílet i na podnětu vzniku výchovně negativních jevů. V průběhu dlouhého vývoje se masmediální komunikace vyčlenily na 2 druhy médií: masmédia tištěná (noviny, časopisy, knihy) a masmédia elektronická (rozhlas, televize, internet, počítač, video...). Na mladou generaci mají největší vliv reklamy a masmédia, neboť produkují vzory jednání. Tyto prostředky ukazují mladým lidem aspekty sociálních světů, které ještě neznají – cizí kultury, umění, přírodu a historii, svět dospělých a romantiku práce. Média také přinášejí náhled na problémy, jako jsou například alkoholismus, drogy, agresivita.

Elektronická média (počítače, internet a ostatní technické prostředky) se stávají součástí našich životů. Soudobá škola se více otevřela výuce předmětů pomocí počítačů.

³⁵ ŘEZNÍČEK, M. *Východiska prevence sociálně patologických jevů*. Souhrn přednášek. Praha: Středisko sociální prevence hl. m. Prahy, 1997, s. 24-52.

³⁶ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých...*, c. d., s. 6-9.

Z větší části mají elektronická média příznivý vliv na rozvoj člověka. Média přinášejí informace, zprostředkovávají zkušenosti, vytvářejí svůj vlastní svět. Přijímat ho bez výhrad a přemýšlení je nevhodné. V návaznosti na výše uvedenou skutečnost je vhodné si položit otázku: „Proč neustále vzrůstá psychická závislost u dětí a mládeže na internetu a počítačích?“. Pravděpodobně existuje více důvodů. Je docela možné, že kybernetický prostor umožňuje dítěti uvolnit skryté frustrace. Dnešní mladí lidé mnohdy navazují kontakty a vztahy pouze přes internet. Vytvářejí si jakýsi virtuální svět pod cizí identitou, a tím unikají reálnému světu, kde je tolik potřebný osobní kontakt a komunikace. Jedna z odpovědí, proč mládež utíká do kybernetického prostoru a moderních technologií, může být i taková, že se rodiče jaksí ocitají stále více mimo jejich svět.³⁷

Televize patří neodmyslitelně k životnímu stylu rodiny. Na diváky může působit jak pozitivně, tak i negativně. Děti, mládež i dospělí mohou u televizního vysílání relaxovat či zažívat stresy. Odpovědnost za výběr pořadů pro děti nesou rodiče. Jak zmiňuje *Josef Musil*: „*Zdá se, že také rituál pravidelného sledování televize je vzorcem jednání, vtištěným v dětství a tedy jen omezeně korigovatelným svobodným rozhodováním v dospělosti*“.³⁸ Pozitivně laděné pořady vhodně působí na diváky, vedou je k poznávání a k poučení. Naopak negativně laděné pořady - agresivní hudba či nevhodné pořady - mohou pro mládež přinášet psychickou zátěž. V případě sledování nevhodných pořadů si děti zkracují své dětství.

Internet je celosvětově propojený systém komunikační sítě, který můžeme s určitostí pokládat za převratnou vymoženost technického světa. Stal se základním informačním nástrojem současné doby, je jednoduchý a schopen zasáhnout velmi širokou škálu lidí. Jedná se o propojený celosvětový systém komunikačních sítí, který je v principu přístupný a otevřený každému jednotlivci, tedy i nejmladší generaci. Počítačová gramotnost se dnes považuje za standardní součást základního vzdělání. Internet je komunikační prostředek, který nám zcela nenápadně vstoupil do našich životů. Jeho informační a vzdělávací možnosti jsou takřka neomezené a jeho využití všestranné. Zdá se, že celosvětová síť poroste dále do zcela neodhadnutelných rozměrů. Jeho vliv na člověka je dle mého mínění z větší části pozitivní, z menší části pak negativní. Internet je technický prostředek, který má za úkol pomáhat člověku. Nelze

³⁷ FICHTLOVÁ, I. *Dítě a rodina*. Vlastní diplomová práce. Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2007, s. 82-83.

³⁸ MUSIL, J. *Elektronická média v informační společnosti*. 1. vydání. Praha: Votobia, 2003, s. 117. ISBN 80-7220-157-3.

však opomenout závažný fakt, že se světová internetová síť začíná vymykat jakékoli kontrole, což může přinést řadu potíží. K jakým účelům je internet používán, to závisí vždy na člověku. Internet také poskytuje prostor pro aktivní komunikaci, vzájemnou výměnu informací a prezentaci vlastních dat. Práci na počítači ovládá většina lidí naší společnosti.

V životě mladé generace se práce na počítačích, internetu a e-mailové komunikaci stala nutnou součástí jejich komunikačních technik, vzdělávání a zábavy. Motivy k internetové komunikaci pomocí sociálních sítí a chatů jsou proto různorodé. Chat může člověka obohatit o nové možnosti či zkušenosti z různých oblastí života. Tradičním motivem navázání počítačové komunikace bývá hledání lidí se stejnými zájmy a následná výměna informací. Lidé zde hlavně hledají zábavu, odreagování. Uživatelé počítačů přes chat udržují kontakty se známými a hledají nové přátele. V průběhu let uživatelé chatu vyvinuli celou řadu možností, jak vyjádřit své emoce či gesta (například pomocí známých smajlíků). Nekontrolovatelné chatování se však může stát problémem, těžko zrušitelným zvykem, tedy potenciálně i závislostí.³⁹

Počítače mají svůj specifický vliv na chování, vzdělávání i poznávání. Domnívám se však, že kouzlo hodnotných knih nelze ničím nahradit. V této souvislosti mě zaujal výrok samotného průkopníka počítačových technologií Billa Gatese, který prohlásil: „*Moje děti samozřejmě budou mít počítač. Ale nejdříve dostanou knihy*“.⁴⁰ Internet je prostředek, který by měl sloužit k cílené komunikaci, poučení a ke vzdělávání. Ne všichni mladí lidé však smysluplně používají služeb celosvětové sítě. Nebezpečná situace vznikne, když mladý člověk neustále uniká z reálného světa do světa internetu, může se stát závislým. Kritická situace pro člověka může nastat, když se zábava změní v digitální svět, který se skládá pouze z jedniček a nul. V těchto případech je třeba mladé lidi ochraňovat před nevhodnými a agresivními vlivy internetu.

Je všeobecně známo, že mladá generace ráda telefonuje. Na první pohled se může zdát, že mládež považuje mobilní telefony pouze za módní a společenskou nutnost. I když nám mohou obsahy jejich komunikací připadat bezvýznamné, vždy to tak nemusí platit. Možná mají potřebu se tímto způsobem seberealizovat a někomu něco sdělit. Telefonování pak považují za způsob otevřeného prostoru ke sdílení interních

³⁹ MUSIL, J. *Úvod do sociální a masové komunikace*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2005, s. 25-31. ISBN 80-86723-10-0

⁴⁰ Tamtéž, s. 41.

záležitostí v nejširším slova smyslu. Vždyť vzájemná komunikace je v životě člověka tolik důležitá.

1.3.1 Výchova ke zdravému životnímu stylu

To nejcennější na světě, co člověk má, je zdraví. Zdravý životní styl se skládá z tělesné, z psychické a z duchovní kultury. Jeho cílem je navození duševní a tělesné rovnováhy. Zdravý životní styl je snaha udržovat se v kvalitní duševní a psychické svěžesti, respektive aktivitě. Zdraví člověka můžeme charakterizovat jako dobrý tělesný, duševní a sociální stav, který lze ovlivnit a jehož znaky jsou regulační pochody a optimální schopnost přizpůsobovat se vnějším i vnitřním vlivům. Základním znakem všech živých bytostí je složitost veškerých struktur a probíhajících procesů. Životní pochody lze v zásadě vysvětlit metodami přírodních a společenských věd. Život je zvláštní, velmi komplexní forma pohybu hmoty. V souhře mnoha vzájemných faktorů v interakci s okolím nabývají živé bytosti, a mezi nimi pak zejména člověk, novou a vyšší kvalitu. Kdo touží po osobní pohodě, měl by se snažit žít šťastně, smysluplně a radostně. K současnému životnímu stylu patří nutný prvek výchovy. Zejména mladé lidi je třeba vychovávat k udržení harmonické, fyzické i duševní kondice. Zdravý způsob života je v dnešní době neustále ohrožován různými vlivy (ovzduší, voda, civilizační choroby). Životní způsob formuje všechno, co si člověk osvojí z kultury a prakticky i uplatní v životě. Jedná se o veškeré činnosti a aktivity, které nás provázejí a naplňují v průběhu života. Charakteristika současného životního stylu má znaky hledání sfér života člověka ke vztahu k přírodě a k fyzikálnímu prostředí, k oblasti práce a vytváření hodnot, ke vztahům k lidem. Z těchto zkušeností člověk získává postoj k hodnotové orientaci. Způsob života je ovlivněn tradicemi, dále i kulturní, ekonomickou a politickou úrovní společnosti. Veškeré činnosti se odehrávají v určitém čase. Mezi složky způsobu života můžeme považovat práci, základní životní funkce (spánek, výživu, hygienu), vzdělávací aktivity, podíl na veřejném životě. Dále činnosti, týkající se organizace běžného provozu v domácnosti, společné činnosti v rámci rodiny (péče o děti a jejich výchova), způsob trávení volného času a péče o zdraví. V současné době dochází k určitým změnám v životním stylu. Mezi pozitiva způsobu života zajisté patří snaha žít relativně zdravě. Za ideální životní styl dětí a mládeže nemůžeme považovat stav, kdy jsou děti

přetěžovány množstvím nejrůznějších aktivit v kroužcích.⁴¹ Ve všech životních oblastech by měla existovat rovnováha.

1.3.2 Vhodné trávení volného času

Volný čas je ve svém rozsahu a obsahu systémově provázán s daným typem společnosti, kterému odpovídají určité hodnoty, instituce, vzorce chování a sociální mechanismy spojené s naplňováním volného času. Výchovná úloha školy spočívá v podávání informací, vytváření životních vzorů a cílené prevenci v předcházení sociálně negativních jevů u dětí a mládeže. S tímto souvisí i způsob využívání volného času, který je jedním z důležitých ukazatelů životního stylu. Tento pojem je složitý a komplikovaný. Jedna z mnoha definic ho vymezuje jako souhrn životních forem, které jedinec aktivně prosazuje. Zahrnuje též hodnotovou orientaci člověka, projevuje se v jeho chování i ve způsobu využívání a ovlivňování materiálních a sociálních životních podmínek. Všechny tyto uvedené skutečnosti lze posuzovat mimo jiné i z hlediska volného času a hospodaření s ním. Ve volném čase se můžeme věnovat těm činnostem, které máme rádi, které nás baví, uspokojují, přinášejí radost a uvolnění. To, co je pro někoho povinnost, pro druhého člověka může být příjemná zábava. Do sféry povinností můžeme zařadit ty, které vyplývají z našeho vnitřního přesvědčení (pracovat na sobě, věnovat se studiu a sebevzdělávání, rozšiřovat si svoje kulturní obzory). Povinnost nemusí být prožívána vždy jako něco nepříjemného. Každý člověk má jiné životní priority. Z hlediska dětí a mládeže do volného času nezahrnujeme: vyučování a činnosti s ním spojené, základní péči o zevnějšek a osobní věci, povinnosti spojené s provozem rodiny. Nepatří sem ani činnosti zabezpečující biologické potřeby – spánek, jídlo, hygiena, zdravotní péče. Volný čas je možno chápat jako opak doby práce a povinností a doby nutné k reprodukci sil. Pod pojem volný čas se běžně zahrnují: odpočinek, rekreace, zábava, zájmové činnosti, zájmové vzdělávání, dobrovolná společensky prospěšná činnost i časové ztráty s těmito činnostmi spojené.⁴²

Odpočinkové a rekreační činnosti dětí a mládeže mohou být hromadné či podle individuálních potřeb jedinců. Realizují se většinou ve školních klubech a domovech mládeže. Děti se zde věnují drobným zájmovým činnostem, jako jsou například ruční

⁴¹ KUBRICHTOVÁ, L. a kol. *Fórum výchovy ke zdraví. Příručka pro učitele. Soubor vybraných příspěvků ze semináře Fórum výchovy ke zdraví VII.* In: VANĚČEK, M. *Drogové subkultury.* Praha: MŠMT, 2004. ISBN 80-903439-3-7.

⁴² PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času.* 3. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2002, s. 13, 28-29, 83-99. ISBN 80-7178-711-6.

práce, sběratelství, četba; menší děti si zde také hrají. V mladším školním věku hra tvoří hlavní náplň rekreačních a odpočinkových činností. Má důležitou roli i v následujících věkových obdobích, tady se však mění charakter hry i přístup k ní. Ve středním a starším školním věku bývají hry složitější a mají užší vztah k učení a k práci. Pokud mají školní družiny k dispozici koutky pro odpočinek, lehátka a koberce, je zde možné uskutečňovat i odpočinkovou činnost. K odpočinku mohou též sloužit stolní hry, četba knih, poslech médií, rozhovory a vyprávění; případně relaxační chvílky během dne, pohybově nenáročné vycházky.⁴³

Mezi zájmové činnosti mládeže mimo vyučování patří společenskovední činnosti (studium historie a života významných osobností, dodržování tradic, studium cizího jazyka). Dále to mohou být pracovní a technické zájmové činnosti (modelářské, elektrotechnické, konstruktivní a jiné práce); zájmové činnosti přírodovědné a ekologické – u dětí je také nutno pěstovat kladný a správný vztah k životnímu prostředí a ochraně přírody (pěstitelství, chovatelství, pozorování přírodních objektů, návštěvy muzeí, botanických či zoologických zahrad); estetické a výchovné (výtvarné, hudební a literárně-dramatické zájmové činnosti). Je vhodné zmínit i zájmové činnosti tělovýchovné, sportovní a turistické. Obliba té či oné zájmové činnosti v dětství většinou pokračuje i do dospělého věku (ta plní funkci výchovnou a vzdělávací), rozvíjí celou osobnost, působí motivačně i socializačně, podporuje seberealizaci. Jako součást volného času plní i úkoly zdravotně-hygienické, které se mohou stát prostředkem relaxace, odpočinku, duševní i fyzické rekreace a regenerace sil. Pro rozvíjení počátečních vloh dětí se dnes nabízí mnoho možností. Záleží na rodičích, zda se rozhodnou dovednost a šikovnost svých potomků podpořit.⁴⁴ Dospívající lidé mají mnoho příležitostí ke vhodnému trávení volného času: divadla, kina, koncerty, galerie, knihovny, kroužky, soubory, kluby, festivaly, slavnosti, soutěže, sport, hudba atd. Také v institucích, které slouží k využívání volného času dětí a mládeže, vzniká sociální klima, které ovlivňuje účastníky a přispívá k jejich socializaci. K těmto institucím patří škola, neboť jejím úkolem je i výchova k využívání volného času. Zájmová činnost také souvisí se školní družinou, se školním klubem, s kroužky a soubory. Do skupiny institucí na středních školách lze zahrnout domovy mládeže. Tady se realizují specifické výchovně vzdělávací úkoly. Nároky na vychovatele jsou značné, neboť předpokládají široce orientovanou osobnost, která má vědomosti i požadované sociální kompetence.

⁴³ PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času ...*, c. d., s. 83-99.

⁴⁴ Tamtéž, s. 13, 28-29, 83-99.

Volný čas může naopak způsobovat i problémy. Někdo totiž pocítuje jeho nedostatek, jiný ho má dostatek, ale neví, jak jej smysluplně naplnit. Proto volný čas u dětí a mládeže působí starosti rodičům, učitelům, vychovatelům, a v neposlední řadě i celé společnosti. Pravým opakem správného využívání volného času je parta vrstevníků, která bez určitého cíle bloumá po předměstských sídlištích. Tyto cesty mohou být prvním krokem k nudě a touze vyzkoušet něco nového. V těchto případech je vhodné obrátit energii dětí zpět správným směrem. V rozvoji jedince se považuje za optimální stav zdravý životní styl, zdraví, duševní hygiena (dodržování přiměřeného režimu dne, zachovávání dobrých mezilidských vztahů, další všestranná péče). Jsou to kombinace činností, při nichž se naplňují tři funkce volného času: odpočinek (fyzická a duševní relaxace, kompenzace únavy), zábava (uspokojování potřeb jako touha po romantice, přátelství apod.), vlastní rozvoj člověka (rozum, cit a vůle).⁴⁵

Celkový rozvoj člověka závisí na výchově, vzdělávání, osobnostním rozvoji, kulturním růstu; dále na životních a společenských aktivitách. Vždy záleží na přístupu každého jednotlivce, kolik času chce věnovat celkovému rozvoji a tvůrčí činnosti.

1.3.3 Výchovné výzvy pro budoucnost

Mládež se stává rostoucí skupinou, která hraje ve společnosti důležitou úlohu. Mladí lidé jsou nositeli plynutí generačního procesu. Mají své společné zájmy a postoje, zkušenosti, společnou potřebu se odlišit a odpoutat se od svých rodičů a ostatních vychovatelů. Postupně přijímají prvky světa dospělých za vlastní a v dospělosti si svobodně volí způsob jejich života. Jak zmiňuje *Zdeněk Matějček*: „*Od věků do věků platí, že jedna lidská generace připravuje generaci svých dětí na životní podmínky, ve kterých sama nevyrostla. V posledním století, kdy se civilizační proces mimořádně urychlil, platí toto pravidlo s větší naléhavostí. To ovšem znamená, že funkce rodičů a učitelů svých dospívajících dětí nebo jako následovníhodných modelů v nejrůznějších otázkách kultury, techniky, hygieny apod. je dnes více omezena než kdykoliv dříve*“.⁴⁶

Na výchovu člověka působí veškeré dění, které existuje v celé společnosti. Výchova je součástí životních zkušeností. *Ladislav Zaprletal* definuje výchovu takto: „*V širším a obecném smyslu se jedná o přípravu na život a cestu k vyšším stupňům kultury. Výchova člověka je společenským procesem, neboť podmínky výchovy jsou rázu biologického, sociálního a psychologického. Také proto je výchova předmětem řady*

⁴⁵ PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času ...*, c. d., s. 13, 28-29, 83-99.

⁴⁶ MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti...*, c. d., s. 325.

*vědních oborů a jejich spolupráce. Základní sociologickou disciplínou, ve které se promítají problémy výchovy, je sociologie výchovy, někdy také nazývána pedagogická sociologie. Sociologii výchovy pak dělíme na sociologii mládeže, sociologii rodiny, sociologii školy, sociologii učitele, atd.*⁴⁷ Ve všech oblastech současné doby můžeme vnímat řadu proměn a výzev. Zrychlený způsob života lidí ve společnosti přivádí k nutnosti neustále se vzdělávat, rychle se rozhodovat a reagovat na veškeré změny. Ne všichni jednotlivci však tyto zásadní změny životního stylu přijímají a zvládají. Za jednu z nejdůležitějších výchovných a vzdělávacích výzev pro budoucnost lze považovat potřebu vychovávat mladé lidi tak, aby byli samostatní, tvořiví, s vlastní iniciativou a schopností převzít zodpovědnost za vlastní životy i životy budoucích generací.

Dílčí shrnutí

Náš život, sociální role a vztah ke společnosti ovlivňuje výchova, postoje a morální hodnoty. Mezilidské vztahy jsou základním prostředkem socializace. Socializace probíhá po celý život člověka. Jedná se o proces utváření osobnosti a její začleňování do společnosti. Každodenním učením získáváme sociální zkušenosti, které prožíváme a sdílíme i s ostatními lidmi. Lépe pak můžeme porozumět sobě i okolnímu světu. Dřívější pojetí socializace bylo popisováno ve tvaru trojúhelníku: dítě – rodina – škola. Nyní dochází k přeměně grafického zobrazení socializace na čtyřúhelník: dítě – rodina – škola – média. Proces sociální komunikace začíná v momentě každého setkání člověka s člověkem. Existuje mnoho vnějších i vnitřních podnětů, které ovlivňují zdravý vývoj jedince. Mládí je obdobím mezi dětstvím a dospělostí. V průběhu dospívání dochází obvykle k náhlým změnám v citech. Mladý člověk vše prožívá intenzivněji, citlivěji. Specifické období dospívání podněcuje a zavazuje profesní pracovníky, aby respektovali zvláštnosti vývojového období mladé generace. Nové tisíciletí je nazýváno obdobím rychlé volby, obdobím vědeckého pokroku a technických zázraků. Počítače, internet, sociální sítě, mobilní telefony a ostatní technické prostředky se staly nedílnou součástí našich životů. Elektronická média mají zásadní vliv na všechny lidi ve společnosti. V současné době na nás doléhají mnohé změny, se kterými je nutno se rychle vyrovnávat.

⁴⁷

ZAPLETAL, L. a kol. *Sociologie*. 2. vydání. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2002, s. 45.

2. Děti a mládež v obtížných životních situacích

Život člověka bývá doprovázen nejrůznější událostmi, proměnami, překážkami, krizemi, citovými ztrátami a obtížemi. Tyto životní situace brání člověku v uspokojování jeho očekávaných přání a potřeb. Změny jsou v podstatě nutnou dynamikou lidské existence a hnací silou duchovního růstu. Jednotliví lidé se přizpůsobují životním změnám a krizím odlišně, někdy s pocitem jiných možností a lepších začátků, v opačném případě s pocitem napětí, obav či úzkostí. Lze však konstatovat, že zátěžovými a krizovými situacemi prochází téměř každý člověk. Reakce mladých lidí ve chvílích obtíží nebývají jen odrazem aktuálního tělesného a duševního stavu, ale především otázkou jejich dřívějšího sociálního učení, které se odehrávalo v raném a citlivě vnímaném dětství. Pokud dítě zažívalo situace, kdy jeho rodiče řešili zátěžové situace se vzájemnou nevráživostí a obviňováním, urážkami a napadáním – namísto hledání řešení, je více jak pravděpodobné, že i ono bude náchylné řešit tyto situace obdobně.

2.1 Dětská práva a jejich respektování

S charakteristikou dětství se prolínají úvahy nad právním postavením dítěte ve společnosti i v rodině. Nové pojetí zdůrazňuje přechod od statusu majetku ke statusu osobnosti, se sebeurčujícími právy dítěte. Dítě má svá specifická práva (odlišná od práv dospělých) a specifickou normativně vymezenou ochranu. Děti mohou být někdy chápány jako minoritní nedospělá skupina, která má vše zakázáno. V roce 1924 byla přijata první Deklarace o právech dětí. Na základě Všeobecné charty lidských práv přijalo Valné shromáždění OSN v roce 1959 druhou Deklaraci práv dítěte. U nás vstoupila Úmluva v platnost v roce 1991 a ve 41 člancích se přímo týká právních předpisů dítěte. Dítě je zde vymezeno věkem od narození do věku 18 let. Má právo na vlastní identitu (nárok na jméno, vzdělání, hru), uspokojování základních biologických potřeb (jídlo, ošacení, zdravotní péči), právo individuality (přiměřené zacházení k věku), právo na oba rodiče. Dále ochranu před drogami, únosy, námezdní prací, diskriminací; právo na jazyk, národnost, náboženství; právo na život.⁴⁸ Na podporu prosazování dítěte v duchu daného dokumentu existuje mezinárodní nevládní organizace Defence for Children International DCI. Česká sekce se snaží zvyšovat povědomí veřejnosti o právech dítěte, rozvíjí součinnost veřejných orgánů s nevládní sférou. Nejznámějším mezinárodním výborem je UNICEF, neboli Dětský fond OSN, který je zaměřen

⁴⁸ KOVAŘÍK, J. a kol. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. 1. vydání. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita, 2001, s. 21-79. ISBN 80-7040-531-7. Dále též: Zákon č. 176/2007 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění p. p.

především na výživu a lékařskou péči. Možno dodat, že první dětskou deklaraci, která se týká života dětí a jejich práv, podpořili evropští poslanci na konci roku 2005. V celosvětovém měřítku byly vymezeny skupiny dětí, jejichž vývoj je nějakým způsobem ohrožen: 1. děti žijící v nápravných institucích (sirotčince, dětské domovy, ústavy), 2. děti mentálně či fyzicky postižené, 3. děti z neúplných rodin nebo rodin žijících v bídě, 4. děti opuštěné, žijící v partách, na ulici, 5. děti infikované HIV nebo AIDS, drogově závislé, 6. děti, jež jsou předmětem obchodu, 7. děti žijící ve válečných zemích, 8. děti, které se dopustily trestné činnosti. Respektování právních ustanovení dětí v České republice se věnuje celá řada vládních i nevládních institucí. Za nejznámější nevládní instituce lze považovat Fond ohrožených dětí a nadaci Naše dítě.

Ochrana dítěte je možná především soudní cestou. Jedině soud může rozhodnout o zbavení rodičovských oprávnění a svěření dítěte do náhradní výchovy. Trestní odpovědnost i ochrana práv mladistvého pachatele jsou zahrnuty v trestním právu, kde je vymezen mladistvý jako jedinec ve věku od 15 do 18 let.⁴⁹ Prevenci sociálně právní ochrany dítěte zajišťují příslušné sociálně správní orgány péče o rodinu a děti a krizová centra pro děti a mládež. Do systému poradenství také patří pedagogicko-psychologické poradny a výchovní poradci na školách. Právní řád upravuje oblast ochrany života dětí v rodinném a občanském právu.

2.2 Problematika ohrožení optimálního rozvoje osobnosti

Optimální vývoj dětí a jejich osobnosti může být nepříznivě ovlivněn řadou okolností již v raném dětství nebo v předškolním věku. U těchto dětí se již mohou objevovat defekty a dočasné poruchy v oblasti rozumových schopností. Nejcitlivější bývá situace, kdy je přímo ohrožován zdravý vývoj člověka. Rozvoj osobnosti mohou narušit rozumové defekty v raném vývoji, vrozené či získané defekty smyslových orgánů a řeči, nervová záchvatová onemocnění, lehká mozková dysfunkce či funkční poruchy vyšší nervové soustavy. V prvních šesti letech života se u některých dětí objevují různé strachy a obavy, noční i denní pomočování a koktavost. Normální duševní vývoj dítěte může být již v útlém věku ovlivněn některými podmínkami jeho života, které vedou ke vzniku tzv. psychické deprivace (zhruba od 6 měsíce do 3 let). Dochází k nim u dětí, jimž matka neprojevovala dostatek péče, lásky a něžností, kde tyto děti strádaly omezením či nedostatkem podnětů (sociální interakce, rozvíjení řeči a poznávací procesy). Existuje mnoho příčin problémů u dětí a mládeže. Do následných

⁴⁹

Dále viz: Zákon č. 176/2007 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění p. p.

problémů, které mohou vznikat pod vlivem dalších faktorů, můžeme zařadit poruchy chování, jako jsou například špatné návyky, dětský vzdor, neposlušnost, agresivita, žárlivost. Raný vzdor je reakce na zásah dospělého, který dítě pociťuje jako nevhodný a nechce jej uznat. Může se stát i trvalým rysem jeho charakteru, který bude ovlivňovat jeho vztahy k lidem i ke společnosti. Neposlušnost je reakce dítěte na nepřiměřené a nevhodné zásahy okolí. Podstatou takového chování je neuznání, eventuálně odmítání výchovné autority. Agresivita je důsledkem nevhodné nebo nedostatečné výchovy a projevuje se jednak v zastřeně podobě (potměšilost, jízlivost, záłudnost) nebo verbálně (nadávky), případně výhružnou mimikou či gestikulací. Žárlivost, závist, nenávisť jsou emocionálními stavy, jejichž faktorem jsou narušena citová pouta dítěte k blízkým lidem (podnětem může být například narození mladšího sourozence, preferenční postoje rodičů, sourozenci z různých manželství).

Ohrožení vhodného vývoje jedince v první řadě vychází ze samotného stavu životního prostředí, vývoje z pohledu demografických ukazatelů, společenského prostředí, technizací, morálním stavem společnosti a infekčními chorobami. V některých případech jednají mladiství deviantně a dopouštějí se tak trestné činnosti. V této oblasti je důležitá prevence ohrožení prostředím. Jedná se o cílené formování pevné vůle odolání drogám, automatům, sektám. Dalšími ohrožujícími faktory rozvoje osobnosti jsou šířící se patologické jevy, kdy děti a mladiství jsou naopak objektem trestné činnosti (násilí, šikana, týrání, pohlavní zneužívání, působení sekt). Důležitou úlohu v prevenci plní i školská a výchovná zařízení.⁵⁰

2.3 Náročné životní situace a jejich řešení

Přiměřené náročné podmínky, požadavky a podněty k překonávání překážek vytvářejí situace, kdy se osobnost výrazněji projevuje i zraje, kdy se mohou příznivě dotvářet psychické vlastnosti. Náročné životní situace mohou přinášet trauma, jsou málo předvídatelné a obtížně řešitelné, mobilizují síly a stávají se výzvou k novým úkolům. Situace, kdy se zvyšují požadavky na jedince při ztížených podmínkách, označujeme za zátěžové a stresové. Zátěž je spojena s uspokojováním potřeb jedince (může se například týkat zdravotního stavu, časových tlaků, množství požadavků). Náročné životní situace mohou postihnout kteroukoliv lidskou potřebu nebo jejich kombinaci.

⁵⁰ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s PhDr. Janem Tomanem, ředitelem Diagnostického ústavu na Praze 4 (březen 2008). Tato klinika je zaměřena na ústavní péči cílové skupiny dívek ve věku od 15 do 18 let (19 let), které mají výchovné problémy.

Mezi náročné životní situace patří frustrace, deprivace, stres a konflikt. Frustrace je psychický stav vyvolaný překážkou, která stojí na cestě k cíli nebo brání uspokojení určité potřeby. Deprivace je psychický stav, který vzniká, když není dlouhodobě uspokojována základní potřeba člověka (nebo není dosaženo vytýčených cílů). Stres je stav organismu, který je odezvou na nadměrnou tělesnou či psychickou zátěž. Konflikt je psychický stav, kdy se jedinec ocitá ve střetu dvou nebo více protichůdných sil. Pro mnohé mladé lidi je nesnadné vyrovnávat se s celkovými nároky, které jim přináší jejich tělesné zranění, psychické dospívání i očekávání jejich rodičů. V životě platí pravidlo, že čím více na někoho naléháme, tím více oslovená osoba oponuje. Pro dospívajícího pak může být těžké přijmout za své úkoly dospělých a naplnit tak jejich očekávání. Zdroj zátěže také představuje život bez činnosti nebo monotónní, stejná činnost bez možnosti pohybu nebo změny. Druhý zdroj přetěžování mohou způsobovat někteří rodiče, kteří dětem naplánují budoucnost a nepřipouští si jejich přání a názory. Tento stav může vést k mnoha potížím. K této oblasti se vyjadřuje i *Richard Jedlička*. Z důvodů přetěžování žáků vyhodnocuje školní fobii jako: „*Soubor psychických a psychosomatických příznaků, pro které žák nechce a nemůže chodit do školy. Jedná se zpravidla o pocity úzkosti, napětí a strachu ze selhání, provázené bohatými vegetativními symptomy, jako bolestmi hlavy, pocením, třesem, bušením srdce, bolením břicha, nechutenstvím vedoucím až ke zvracení, psychogenním průjmem, častým nucením k močení apod.*“⁵¹

Zdravá rodina funguje pouze za předpokladu rovnocenného partnerství rodičů i dětí. Všichni její členové by měli mít vůči sobě vzájemnou úctu, plnit své povinnosti, mít odpovědnost, svá práva a nárok na svůj názor, mít možnost diskutovat o vzniklých situacích. V opačném případě může být pro celou rodinu citlivá doba dospívání dětí velice napjatá. K zátěžovým situacím uvádí *Richard Jedlička* toto: „*K výkonově orientovanému rodinnému ovzduší se občas přidruží náročné požadavky školního prostředí, společenský tlak vrstevnických skupin i vliv nepřeborných reklam a psychologické působení určitých sdělovacích prostředků*“.⁵² Při prevenci přetížení je důležité střídání činností, které mají pro děti smysl.

2.4 Životní krize

Životní krize jsou součástí běžného lidského života. Tyto nesnáze života bývají někdy ve svých počátcích bolestné. V podstatě je člověk musí nějakým způsobem vždy

⁵¹ JEDLIČKA, R. a kol. *Děti a mládež v obtížných životních situacích...*, c. d., s. 223.

⁵² Tamtéž, s. 223.

zvládnout. Někdy se ale může stát, že se nepříznivé situace natolik vyostří, že je člověk není schopen sám zvládnout. Krize životních změn popisuje *Ivan Peška* následovně: „*Vývojové krize souvisejí se změnami, kterými člověk v průběhu životního běhu prochází. Můžeme je charakterizovat jako předvídatelné procesy růstu a vývoje, aktivizující se v určitých obdobích života. Tato období jsou z pohledu vývojové psychologie považována za klíčová pro kvalitativní vývoj osobnosti jedince. Můžeme si je představit jako mezníky, kterými člověk musí projít, aby jeho život mohl pokračovat v další vývojové fázi*“.⁵³

V případě životních krizí se jedná o období, kdy se situace značně vyostřuje a postižený ji překonává buď pomocí vlastních sil, nebo je donucen vyhledat odbornou pomoc. Známe 2 typy životních krizových situací: traumatickou (nepředvídatelnou, bolestivou, šokující – dopravní nehoda, náhlé úmrtí blízkého člověka, živelná pohroma) a průvodní krizová životní situace (důsledky životních změn – odchod do důchodu, pro děti to bývá opuštění domova). Každá krizová situace probíhá několika fázemi: fáze alarmující trvá většinou několik dnů až týdnů (šok, pocit tísně, pocit strachu); fáze kritická (člověk přestává uvažovat racionálně, ztrácí sebekontrolu, vysílá emocionální signály); fáze integrační (nutná cílená pomoc jedinci); fáze zpracování (návratu) – trvá delší dobu, vhodná orientace na jiné činnosti.⁵⁴

Lidé, kteří jsou zatíženi životní krizí, řeší tyto situace odlišně. Někteří se je snaží řešit za pomoci svých rodičů a přátel (s jakýmsi nadhledem k mobilizaci vlastních sil), jiní přistupují k životním krizím poráženecky (utíkají před touto zátěží k ještě větším problémům). Ke krizím u mladé generace *Richard Jedlička* dále uvádí: „*Neopominutelnou roli při vypořádávání se s životními obtížemi sehrává emoční podpora a potvrzení správnosti jednání ze strany vrstevníků nebo naopak jejich absence. To souvisí s typickou vazbou dospívajících na názory a hodnotové soudy sdílené v okruhu jejich spolužáků, přátel a lásek*“.⁵⁵ Dospělý člověk překonává krize snadněji, neboť již získal určité životní zkušenosti. U mladého člověka však mohou nastat potíže, neboť dospívající ještě nemusí mít zakotvenu citovou stabilitu a schopnost cílevědomé sebekontroly. Ke krizím dochází více u rodin, kde nefunguje komunikace, vzájemná úcta, odpovědnost a láska. Nejvhodnějším řešením krizových situací je jejich prevence.

⁵³ PEŠKA, I. *Krize a krizová intervence*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2005, s. 19.

⁵⁴ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s Mgr. Pavlem Pěnkavou, vedoucím Oddělení sociální prevence z Úřadu městské části Praha 1 (Městské centrum sociálních služeb a prevence Praha) v dubnu 2008.

⁵⁵ JEDLIČKA, R. a kol. *Děti a mládež v obtížných životních ...*, c. d., s. 194.

2.5 Zásady krizové intervence

Nejrůznější životní krize patří neodmyslitelně k žití a mají svým způsobem i očistný dopad. Na období krize nemůžeme pohlížet jako na nějakou nemoc, protože další vývoj krize vždy závisí na člověku samotném. Při řešení nepříznivých životních situací je možno problém zvládnout vlastními silami, nebo s odbornou pomocí. V případě dětí a mládeže bývají tyto situace trochu složitější. Krizová intervence v podstatě znamená, že mezi postiženého jedince a jeho krizi vstupuje prostředník, který má k události větší odstup, a tudíž je schopen racionálně posoudit vzniklou tíživou situaci. Specializovaná vědní disciplína, která se zabývá léčebným působením na různé poruchy, obtíže a životní problémy pomocí psychologických prostředků, se nazývá psychoterapie. Úkolem psychologů je umění včas rozpoznat svízelnou situaci klienta a přiměřenými prostředky mu aktivně nabídnout podporu a pomoc v zátěžových situacích. Pro optimální vyřešení problému je nutné vzájemně porozumět podstatě krize jako výzvě ke změnám. Pro potřebný očistný proces osudových změn platí zásada objevit v sobě odvalu vypořádat se s obtížemi, poučit se, vzít vlastní život vážně do rukou a určit si odpovědně nový cíl života. Krize bývají součástí adaptačních procesů a provázejí zrání osobnosti.⁵⁶ Na vývoji i chování dětí se podílí i celkový životní styl. Pokud dojde v životě dětí a mládeže k určitým výchovným potížím, je třeba tento nepříznivý jev řešit ihned v jeho počátcích.

Dílčí shrnutí

Při řešení životních krizí je možno hledat odbornou pomoc na mnoha kontaktních místech státních i nestátních institucí. V každém kraji také pracuje několik linek důvěry pro děti, mladé lidi i dospělé. Na těchto linkách bývají nejčastěji řešeny problémy rodinných vztahů, problémy s láskou, školní problémy, sexuální problémy a problémy vrstevnických vztahů.

⁵⁶

JEDLIČKA, R. a kol. *Děti a mládež v obtížných životních...*, c. d., s. 261-275.

3. Problematika sociálně negativních jevů u mládeže

Sociálně negativní jevy se odchyľují od norem a hodnot uznávaných společnosti. Součástí moderní společnosti je výskyt stále nových sociálně nežádoucích jevů, jejich proměn, a především dynamika jejich rozšiřování. Mohou sem například patřit závislosti (na drogách, alkoholu a nikotinu, patologické hráčství, závislosti na počítači a mobilním telefonu); dále také agresivní chování, nebezpečná šikana všeho druhu, záškoláctví, úteky z domova a toulání, squatterství, výtržnictví, vandalizmus. Vážným společenským problémem je kriminalita, o které již hovoříme jako o sociální deviaci.⁵⁷ Novým negativním jevem ve společnosti se stala počítačová kriminalita (informační technologie slouží někdy jako prostředek, případně i cíl trestné činnosti). V poslední době řeší vyšetřovatelé mnoho případů krádeží dat a programů, nezákonné manipulace s počítači, daty nebo programy, poškozování chráněného programu, destrukční činnosti prostřednictvím virů. Není výjimkou, že tuto závažnou trestnou činnost páchají již mladiství jedinci.

3.1 Poruchy chování

Sociálně negativní jevy jsou předmětem zájmu řady vědních oborů. Zabývá se jimi tedy nejen sociologie, sociální pedagogika, ale ve značné míře i psychologie, kriminologie a lékařské vědy. Sociální pedagogika ověřuje takové možnosti prevence, které by uchránily běžnou dětskou populaci před negativními vlivy. Poruchy chování lze charakterizovat jako odchylku v oblasti socializace, kdy jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku, eventuálně rozumových schopností. Funkce školy v prevenci sociálně negativních jevů je zásadní. Jejím důležitým cílem by měla být snaha o pozitivní změnu v chování žáka.

V současné době školy zaznamenávají u mládeže častější zneužívání látek, které vyvolávají vznik závislostí. Většina odborníků se přiklání k názoru, že hlavní příčina vážných problémů u dospívajících jedinců vyplývá z nevhodné rodinné výchovy. Dospívání je citlivé období, které přináší mnoho změn, tělesné zrání a psychické dospívání v době, kdy jsou v pohybu četné společenské hodnoty a cíle. Někteří mladí lidé prožívají náročné životní období a nedokáží se vhodně vyrovnávat s nenaplněným očekáváním. Pokud na ně nemá rodina kladný vliv, mohou lehce podlehnout působení negativních jevů. Mnohdy pak řeší svůj život pomocí závislostí na drogách, alkoholu,

⁵⁷ *Deviace = odchylka a odklon od normy* (Kolektiv autorů. *Slovník cizích slov*. 1. vydání. Praha: KMa, s. r., o., 2006, s. 68. ISBN 80-7309-347-2).

nikotinu, hracích automatech, televizi, internetu či mobilních telefonech. Výsledkem této závislosti je život bez vize budoucího společenského postavení.⁵⁸

3.2 Základní přehled deviantního chování

Agresivní a neagresivní chování

Na našich školách se poslední dobou rozmáhá nebezpečná forma agresivního chování některých žáků. Poruchy chování lze rozdělit na agresivní a neagresivní. Příklad agresivního chování je týrání, šikana, slovní agrese. Neagresivní chování je porušování sociálních norem (bez agresivních prvků): lež, útěk, záškoláctví, toulání. Všechny projevy nevhodného chování mají různé příčiny. Mohou navazovat na chyby v rodinné výchově či na nadměrnou zátěž člověka. Lež je také spojována se selháním dítěte, které nedokáže jinak vyřešit nepříznivou situaci. Pokud se stane lež opakujícím se modelem, většinou pak doprovází člověka po jeho další život.

Porušování sociálních norem je u agresivního chování spojeno se silným omezováním základních práv druhých lidí. Agresivní jednání lze obvykle interpretovat jako prostředek k uspokojení potřeby, k získání něčeho žádoucího nebo násilné snahy o vlastní prosazení. V případě žáků či studentů se může jednat o potřebu ovládat všechny děti ve třídě. Terčem agresivního chování vrstevníků se stávají slabší a ustrašenější děti. Důležitým faktorem oběti je jeho postavení ve skupině. V případě, že je sociální situace dítěte ve třídě nepříznivá, zasahuje ho to daleko silněji než v případech jiných sociálních skupin. Zvláště v mladším věku vznikají mezi dětmi interpersonální konflikty. Děti je většinou vyřeší potyčkou, která je ve své podstatě spíše výrazem určitého měření sil a má více sportovní než agresivní charakter (platí zvláště u chlapců). Pokud však ve třídě nastane taková situace, že se do sociální špičky dostanou agresivní a problematičtí jedinci, zpravidla vzrůstá celková agresivita chování a děti začínají řešit veškeré konflikty rvačkou. Příčina agresivního chování může také pocházet ze sledování násilných scén ve filmech. V některých případech školních tříd se agresivní skupina může zaměřit na jedno či dvě děti, ty se pak stávají terčem útoků, na nichž se emocionální napětí a agresivita ostatních vybíjí. Děti málo tolerují určité způsoby

⁵⁸ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s Mgr. Andreou Kroftovou, výchovnou poradkyní z Fakultní základní školy při Pedagogické fakultě UK, Fingerova 2186, Praha 5 – Nové Butovice (květen 2008).

chování, které porušují sociální normy skupiny (například vytahování, žalování, šplhounství).⁵⁹

Nebezpečí šikany

Šikanování má mnoho podob a závažných důsledků, hovorově má výraz pro pronásledování, záměrné a zbytečné obtěžování, nespravedlivé obviňování, trestání a týrání. Šikana existuje ve větší či menší míře v každém školním prostředí. Škola, která si je toho vědoma, systematicky pracuje na řešení problému. Na možné šikanování často upozorňují závažnější změny v chování i v projevu žáků. Šikana je nebezpečná forma agresivity a sociálního stresu, která si žádá pomoc odborníků. Šikanování je závažný jev, neboť se v něm skrývá cíl ublížit druhému člověku. Ve školních podmínkách bývá útočníkem jedno dítě či celá skupina, která také onemocní a nakazí se tímto patologickým jevem. Sobecká, zatím neodmítnutá vrozená sebestřednost agresorů, posiluje vrozenou touhu po moci a slasti s ní spojené. Tito egoističtí jedinci si upravují mravní normy podle svých potřeb, nemají úctu ke druhému člověku, používají lidi jako věc, svědomí se v nich neozývá... Tato porucha vývoje se může projevit jako páchání nejrůznějšího druhu zla. U oběti se důsledky šikany často projevují ještě dlouho po ukončení školní docházky. Děti, které zjistí, že se násilí netrestá (nebo se dokonce vyplácí), užívají podobné strategie chování i v dospělosti (forma mobbingu či bossingu na pracovišti). Oběti šikany lze rozdělit na pasivní oběti, provokující oběti, účelové oběti a falešné oběti. Pasivní oběti bývají bojácné a uzavřené děti, často fyzicky slabé a neschopné se samy bránit. Provokující oběti vyvolávají svým chováním negativní reakce jiných dětí. Účelové oběti berou na sebe roli oběti, aby získaly uznání a popularitu. Falešné oběti se vyznačují tím, že chtějí na sebe upozornit. Útočníci, kteří pronásledují jiné bez zjevného důvodu, většinou převyšují své vrstevníky fyzickou silou a sebedůvěrou. Úzkostní útočníci mají obvykle rodinné a výukové problémy. Šikanování je pro ně kompenzací sníženého sebevědomí.

Terčem šikany se stávají častěji děti, které se něčím liší od ostatních (často se jedná o děti z etnických menšin). Oběti šikany jsou často nuceny k mlčení zastrašováním. Opatření, jejichž uplatnění pomáhá potlačovat šikanu: vytvořit sociální klima ve škole, které vzbudí důvěru u dětí; spolupráce s rodiči šikanovaných dětí;

⁵⁹ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s Mgr. Andreou Kroftovou, výchovnou poradkyní z Fakultní základní školy při Pedagogické fakultě UK, Fingerova 2186, Praha 5 – Nové Butovice (květen 2008).

využití pomoci sociálních služeb a poraden.⁶⁰ Šikaně se lidé nevyhnou už ani ve světě počítačů a moderní techniky. Příkladem mohou být výhrůžky šířené pomocí e-mailů, desítky urážejících SMS zpráv, nenávistné telefonáty uprostřed noci. To jsou jen některé z moderních vynálezů šikany. Útočníci nepoužívají fyzickou formu agrese, na duši oběti však mohou zanechat hluboké stopy. Projevy šikanování mnohdy naplňují skutkovou podstatu řady trestných činů: omezování osobní svobody, vydírání, vzbuzení důvodné obavy, loupeže, ublížení na zdraví, poškozování cizí věci, znásilnění, pohlavní zneužívání. Pouze znalost vývoje šikanování umožňuje respektovat stupně obtížnosti léčby, diferencovat pomoc a promyšleně volit diagnostické a terapeutické postupy. K odstranění tohoto závažného problému u dětí a mládeže mohou pomoci zkušení pedagogové, vychovatelé, psychologové a další odborníci.⁶¹

Proti šikaně je v celé společnosti nutno bojovat, protože tato forma agresivity má mnoho nebezpečných podob. Nikdo nemá právo fyzicky ani psychicky ublížovat druhému člověku! Podle mínění lze vyvodit, že šikanování je krutá hra touhy po moci, hra na silného a slabého. Je to jeden z nejhorších projevů agresivity.

Záškoláctví

Záškoláctví je specifický jev ve školním prostředí. Příčinou tohoto negativního jevu bývá většinou narušený morální vývoj dítěte, projevující se ve špatném vztahu k práci a k povinnostem. Důvody k záškoláctví mohou být různé: špatné známky, odmítnutí normy, přestupky proti obecně platným normám. Může se také jednat o únik před tíživou životní situací, vyplývající z neschopnosti dítěte adaptovat se na nové prostředí. Potřeba úniku může být způsobena i nepříznivým sociálním klimatem školy nebo třídy. Problémy záškoláctví u žáků pomáhá na škole řešit výchovný poradce. Čím častější frekvence záškoláctví u žáků (studentů) existuje, tím obtížnější je prognóza nápravy.

Nepříznivá situace s problémovým žákem si žádá velikou trpělivost rodičů i učitelů. Když už k záškoláctví dojde, je zcela legitimní výraznější dohled nad dítětem. Pokud okolí tomuto chování záškoláka porozumí, existuje naděje, která mu pomůže a předejde dalším potížím. V této souvislosti je možno zmínit problém útěků dětí z domova. Odborníci se shodují na tom, že úspěšné děti, které žijí ve spořádané rodině,

⁶⁰ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001, s. 69-92. ISBN 80-7178-513-X.

⁶¹ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s Mgr. Andreou Kroftovou, výchovnou poradkyní z Fakultní základní školy při Pedagogické fakultě UK, Fingerova 2186, Praha 5 – Nové Butovice (květen 2008).

nemají důvod k útekům. Příčinami úteků bývají konflikty dětí s dospělými a nepříznivé rodinné i školní situace.⁶²

Squatterství

Squatting je možné považovat za mnohovrstvý sociální jev, opírající se o různorodou individuální motivaci. Jeho hlavními motivy bývají například řešení osobní bytové situace, potřeba vlastního subkulturního prostoru, vyjádření touhy po svobodě, hodnotách a etických principech. Jak dále uvádí *Ivan Nedoma*: „*Squatterství je životní styl mladých lidí vyznávající nezávislý přístup a projev ke kultuře, politice nebo konzumnímu způsobu života*“.⁶³ Squatteři se rekrutují z nejrůznějších sociálních skupin. Převážně jde o mladé lidi ve věku od 16 do 30 let, kteří řeší organizovaným způsobem svoji bytovou situaci. Squatteři většinou pracují a jejich svépomocná činnost přináší sociální pozitiva pro ně samotné i pro skupinu jako takovou. Často napomáhají k částečné a drobné rekonstrukci objektu na vlastní náklady. Vzhledem ke svému způsobu života ve squattech podstupují squatteři určitá rizika, k nimž patří nelegální obsazení objektu, konflikty se zákonnými normami, nevyhovující sociálně hygienické podmínky. Nelegálním obýváním opuštěných domů, tzv. naboráním, se snaží mladá generace protestovat proti nevyhovující bytové situaci. Většinou se nejedná o osoby bez přístřeší, protože squatteři se obvykle mají kam vrátit nebo si dokáží najít jiné bytové zázemí.⁶⁴

Výtržnictví

Výtržnictví má mnoho podob. Obecně platí pravidlo, že není nic horšího, než neřízený dav lidí. Za všechny typy výtržnictví možno uvést příklad potyčky fotbalových fanoušků a jejich snaha provokovat i veřejnost. Projev fanoušků je rozeznatelný podle širších kulturních vzorců. Liší se způsobem chování (fandění - pokřiky), vzezřením (decentní fanouškové v národních dresech až po nejbláznivější kostýmy a masky) a prožíváním (téměř infarktové stavy a bouřlivé afekty, které zakouší fanoušek při utkáních). Spokojenost či nespokojenost s vývojem fotbalového utkání dávají fanoušci najevo svým chováním i prožíváním. Protože jde o podobné projevy všech zúčastněných, lze hovořit o chování hromadném, které má vlastní systém norem, cílů,

⁶² Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s Mgr. Andreou Kroftovou, výchovnou poradkyní z Fakultní základní školy při Pedagogické fakultě UK, Fingerova 2186, Praha 5 – Nové Butovice (květen 2008).

⁶³ NEDOMA, I. *Aplikace metod sociální práce*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2004, s. 44-45.

⁶⁴ Tamtéž, s. 34-48.

hodnot a zákonitostí. I skupiny fotbalových fanoušků se podílejí na utváření a formování postojů, názorů a předsudků. Členství ve skupinách fanoušků působí na utváření postoje pouze do té míry, do jaké se jedinec se skupinou sám identifikuje, což v praxi znamená, že nepřebírá pasivně všechny postoje. Pokud však určitý postoj přijme, pak je připraven se podle něj chovat. Reakce na průběh utkání mohou být různé. Může se jednat o hněv, vztek, zuřivost, radost, strach, euforii - převedené do křiku, smíchu, klení, povzdychů, potlesku, utváření neopakovatelné atmosféry v hledišti. V prožitku hraje roli i časové hledisko, které je závislé na citovém stavu diváka a jeho úhlu pohledu na soupeře. Dalším vyústěním silných emocí může být konflikt nebo projevy agrese. Při fotbalovém utkání mnohdy dojde k přenosu emocí. Celý stadion prožívá ve vypjatých situacích utkání naprosto stejné emoce, což může posilovat vnímání jedince jako člena skupiny i davu, jedinec pak jedná pouze emocionálně. U fotbalových fanoušků lze zaznamenat překvapení z neočekávaného průběhu utkání, které se po pochopení události může změnit ve strach, hněv, lítost, radost podle konkrétní situace na hřišti i v hledišti. Za nejvíce rizikové se považují fotbaloví extremisté, kteří patří k nejhorším aktivitám rozvášněného davu, neboť ničí vše, co jim přijde do cesty. K těmto ničivým aktivitám používají zakázanou pyrotechniku, tyče, nože či dlažební kostky. Uvedené aktivity naplňují podstatu páchání trestné činnosti výtržnictví a dalších trestných činů.⁶⁵

Vandalismus

Vandalismus je destruktivní a má znaky likvidačního chování. Výraz vandalismus se vyznačuje hrubým a zbytečným ničením hodnot. Ve své podstatě nám připomíná zpustošení starověkých měst kmeny vandalů. Vandalismus má jistou spojitost se šikanou. Má také skupinový charakter (například extremistické skupiny). Terčem vandalských počinů se mohou stát i živí tvorové. Za zvláštní podobu vandalizmu je považováno zdánlivě nemotivované ubližování zvířatům. Hrubé ničení a poškozování může také směřovat proti neživým objektům (telefonní budky, sedačky stadionů, lavičky v parku, zaparkovaná auta, převrácení náhrobních kamenů, ničení drahocenných stromů...). Vandalské činy vyvolávají ve společnosti silné negativní reakce. Pro vandalismus je příznačné, že pachatelům neplyne z jejich činů žádný bezprostřední materiální zisk či užitek. Svě oběti vyhledávají mezi těmi, kteří nemohou

⁶⁵ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s Mgr. Lubošem Uchylem, příslušníkem Obvodního oddělení Policie ČR v Praze (únor 2008).

dělat žádné problémy, jsou snadno dostupné a nemohou klást žádný odpor. Na příčiny tohoto negativního chování bývá obtížná odpověď (může se jednat o jedince s nedostatkem osobní odpovědnosti, hodnot a norem; může se ale také jednat o vyústění pocitů odloučenosti a zbytečnosti, o nudu vandalských pachatelů).⁶⁶

3.3 Kriminalita mladistvých

Kriminalita dětí a mládeže se vyvíjí v souladu s kriminalitou celé společnosti. Kriminalita provází celý společenský vývoj a v každé době znepokojovala jak jednotlivce, tak i celou společnost. Ze strany státu je vyvíjena snaha o efektivní kontrolu kriminality. Je třeba cíleně usilovat o poznávání příčin kriminality, která se stala během minulých desetiletí masovým sociálním jevem. Pod pojmem kriminalita mládeže rozumíme úhrn pro společnost nebezpečných jednání, která označuje současná právní úprava jako trestné činy. U mládeže se vzhledem k její věkové struktuře, biologickým, psychickým a dalším zvláštnostem přistupuje ještě k další diferenciaci. Do této oblasti můžeme zahrnout i nejčastější jevy organizované kriminality (prodej drog, kuplířství, dětskou prostituci a pornografii). Mezi pachateli trestných činů roste podíl dětských a mladistvých pachatelů. Kriminalita mládeže je vážným společenským problémem, kterému stát věnuje neustálou pozornost.

Trestný čin, který spáchal mladistvý, se nazývá provinění. Jedná se o delikt, pro který platí posouzení provinění spáchaného mladistvým dle zákona č. 218/2003 Sb., zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Z kriminologického hlediska je možné delikvenci vymezit jako sociálně patologický jev, který je svým rozsahem širší než pojem kriminalita, jelikož zahrnuje i činy jinak trestné, spáchané nezletilými a trestně neodpovědnými pachateli. Může se tedy jednat o dětskou delikvenci (jednání shora uvedené, páchané dětmi do 15 let věku), juvenilní delikvenci (jednání shora uvedené páchané mladistvými od 15 do 18 let věku), kriminalitu mladých dospělých a dospělých.

Mezi faktory, které mohou mít vliv na delikventní chování, můžeme zařadit: dědičnost, rodinné prostředí, osobnost, problémoví spolužáci ve škole, vrstevnické skupiny, subkultury a hnutí, vliv médií a etnické skupiny. Každý druh trestné činnosti nese určitou dávku společenské nebezpečnosti. Nejčastějšími trestnými činy mladistvých jsou kapesní krádeže, krádeže v prodejnách a supermarketech. Jelikož

⁶⁶ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s Mgr. Lubošem Uchytilem, příslušníkem Obvodního oddělení Policie ČR v Praze (únor 2008).

mladiství nejsou do věku 15 let trestně odpovědní, bývají někdy využíváni dospělými k páčání trestné činnosti (vykrádání bytů, motorových vozidel, garáží a sklepů). I malá část peněžních prostředků stačí nezletilým pachatelům k tomu, aby si díky krádežím mohli splnit své nedostupné sny. Odcizené zboží pak většinou prodávají za velmi nízkou cenu na diskotékách, v bazarech a ve výkupnách. Nejčastějším důvodem páčání trestné činnosti mládeže je co nejsnadněji si opatřit peníze pro své záliby, do kterých lze zahrnout vedle počítačových her také alkohol a drogy. Preventivní činnosti trestného chování mládeže je ze strany společnosti věnována maximální pozornost. Jako nejúčinnější prostředek eliminace trestné činnosti mládeže se jeví zvýšená kontrola preventivní činnosti.⁶⁷ Delikvenci může též ovlivňovat syndrom hyperaktivity, psychopatie, asociální chování žáků ve škole. Recidiva⁶⁸ představuje zvláštní kategorii trestné činnosti, která je svou podstatou, následky a svými asociálními nositeli pro společnost velmi nebezpečná.

Trest slouží ke zbavení viny a k nápravě provinění. Dle dlouhodobých zkušeností se odborníci přiklánějí k efektivním prostředkům změny chování a regulace kriminality. Tou je účinná resocializace delikventů, která je zacílená na změny v jejich chování a na vytváření podmínek pro jejich opětovné začlenění do společnosti. Stát a příslušné složky věnují zcela mimořádnou pozornost oblasti soudnictví nad mládeží a prevenci sociálně negativních jevů.⁶⁹

3.4 Příklady páčání trestné činnosti

Krádeže

Krádeže mohou mít různou podobu. Bývají spáchány jedincem nebo skupinou, mohou být ojedinělé či chronicky se opakující. Způsob krádeže je pro posouzení závažnosti poruchy chování velmi podstatný. Mezi krádeže můžeme zařadit situace, kdy dítě krade pro sebe (zde může být základem nežádoucí aktivity například potřeba něco získat, čeho nelze dosáhnout přijatelnějším způsobem); krade pro druhé (potřeba být akceptován a dosáhnout mezi vrstevníky vyšší prestiže). Další krádeže jsou výsledkem trestné činnosti. Dítě krade pro partu (snaha udržet se v partě může souviset se sociálními normami závadové party). Odmítnutí účasti na krádeži bývá partou

⁶⁷ Dále viz: Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).

⁶⁸ *Recidiva = zpětnost, opakování, návrat. Dále k textu práce: jedná se o opakované spáchání téhož trestného činu, pro který již byl pachatel trestán.* (Kolektiv autorů. *Slovník cizích slov*. 1. vydání. Praha: KMa, s. r.,o., 2006, s. 285. ISBN 80-7309-347-2).

⁶⁹ <http://www.mcssp.cz> (Městské centrum sociálních služeb Praha) – [cit. 2010-05-16].

hodnoceno jako přestupek, který se trestá. Krádeže jsou považovány za asociální chování a jsou charakteristické záměrností jednání a nedodržením obecně platných norem. O krádeži lze hovořit až v případě, když je dítě na takovém stupni rozumové vyspělosti, kdy je schopno rozlišovat a pochopit pojem vlastnictví a akceptovat normu chování, která vymezuje vztah k vlastním a cizím věcem. Menší význam mají neplánované, příležitostné krádeže, zejména mladších dětí. Závažnějším signálem poruchy socializace jsou plánované a předem promyšlené krádeže, jež se obvykle vyskytují až ve starším školním věku. Mnohdy je tento typ krádeží spojen s dalšími variantami poruchového chování (například se šikanou). Jak zmiňuje Marie Vágnerová: „Nejzávažnější jsou opakované krádeže v partě. Zloděj má podporu ostatních členů skupiny a krádež ani nepovažuje za závažné porušení norem. (Pokud dítě krade samo, bývá všemi odsouzeno, nemá žádnou podporu, a tak se spíše zafixují zábrany k opakování podobného činu). Cíl krádeže a motivace, která k jednání vedla, mohou být velmi variabilní a signalizují, jaké problémy dítě má.“⁷⁰

V posledním období zaznamenává Policie ČR u mládeže častější páchaní trestných činů prostřednictvím počítačové kriminality. Nejčastější příčinou páchaní těchto činů je zanedbávání rodičovské výchovy dětí, špatný vliv sociální skupiny nebo snaha pachatele na sebe nějakým způsobem upozornit.⁷¹

Příliš mladí vrahové

Spáchání trestného činu je vyústěním dispozic konkrétního člověka. Ty jsou potom součtem genetického vkladu, chemie v organismu, forem socializace, plíživých okolností, aktuálního stavu. Pro společnost je alarmující, že se v poslední době neustále snižuje věk pachatelů trestných činů. Přibývá i brutálních vražd, které páchají již jedinci v dětském věku. Za všechny kriminální případy možno uvést zcela odstrašující případ z roku 2005, kdy 3 mladíci brutálně zavraždili stejně starou spolužačku. Tito děťští vrazi jsou v současné době umístěni k nápravě ve Výchovném ústavu v Boleticích u Děčína. Ze zprávy klinického psychologa ústavu vyplynulo, že tyto násilníci nemají dostatečné morální cítění, nikdo nezastavil jejich fantazie při spáchání hrozivého činu. Jedná se o příklad alarmujícího společenského problému. Vždyť v tomto ústavu je umístěno více mladistvých pachatelů, kteří již spáchali trestný čin vraždy. Hlavní příčina tohoto

⁷⁰ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky*. 1. vydání. Praha: Portál, 1999, s. 282-283. ISBN 80-7178-214-9.

⁷¹ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s Mgr. Lubošem Uchylem, příslušníkem Obvodního oddělení Policie ČR v Praze (únor 2008).

negativního jevu určitě pramení z jejich nevhodné rodinné výchovy.⁷² Zkoumáním příčin a důsledků závažných negativních jevů ve společnosti, respektive spáchání vraždy mladistvými, se zabývá mnoho odborníků. Z celkového pohledu se jedná o překračování daných pravidel chování. Moderní teorie sociální kontroly se přiklání k takovému modelu chování lidí ve společnosti, který počítá s tím, že lidé, kteří jsou pevně začleněni do společnosti, mají sklon dodržovat pravidla. Postihy za překročení pravidel každému ukazují, jak daleko je společnost ochotna zajít v toleranci specifických záležitostí v dané době.⁷³

3.5 Patologické závislosti

Patologické závislosti (patologie)⁷⁴ se stávají největším problémem současné doby. Závislost se zdá být novým masovým fenoménem, který zbavuje člověka nejprve zábran, a vzápětí poté i vůle. Závislost nemá jedinou příčinu, proto se při léčbě používá více postupů. V této souvislosti je vhodné zmínit i pojem abúzus⁷⁵ (zneužití, zneužívání, nemírné požívání - například alkoholu, omamných nebo psychotropních látek a látek, které nevyvolávají závislost - antidepresiva, analgetika, vitamíny, steroidy, diuretika...). Dle odborníků však prakticky neexistuje látka, která by se nedala zneužívat.

Ještě před několika desítkami let bylo za nejrizikovější životní období považováno časně dětství, dnes je to období dospívání. Dospívající si totiž potřebuje v krátkém období vytvořit vlastní identitu, zvolit svoji stupnici hodnot, vybrat si povolání, oprostít se od rodiny, navázat dlouhodobější citové vztahy.

Rizikové chování v dospívání je tvořeno třemi okruhy. Jsou to negativní jevy v psychosociální oblasti, poruchy sexuálního zdraví a toxikomanie. Mladí lidé sahají po drogách z důvodů módní záliby, zvědavosti, léčení ostychu, přizpůsobení se partě. Dále také jako protest vůči okolnímu světu, únik od problémů, uvolnění pozitivních prožitků a zvýšení koncentrace pozornosti. Člověk, který je závislý na návykové látce, jí dává

⁷² FICHTLOVÁ, I. *Dítě a rodina*. Vlastní diplomová práce. Univerzita J. A. Komenského, 2007, s. 71.

⁷³ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s Mgr. Lubošem Uchytilem, příslušníkem Obvodního oddělení Policie ČR v Praze (únor 2008). Řešené téma trestných činů vraždy mladistvých (provinění), bylo diskutováno i s pracovníky Probační a mediační služby, Oddělení probačních a mediačních činností pro mládež, Praha 5 (červen 2008).

⁷⁴ *Patologie = obor zabývající se chorobnými jevy a pochody v organizmech.* (Kolektiv autorů. *Slovník cizích slov*. 1. vydání. Praha: KMa, s. r., o., 2006, s. 256. ISBN 80-7309-347-2).

⁷⁵ MAN, V. a kol. *Stručný slovník právních pojmů*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2003, s. 4.

přednost před hodnotami, které pro něj byly dříve mnohem důležitější.⁷⁶ Závislost je obecně chápána jako problém sociální, etický, právní, trestní i zdravotní.

3.5.1 Ochranné a rizikové faktory vzniku závislosti

Dostatečným ochranným faktorem odpovědného člověka je jeho zdravé sebevědomí, stabilní sociální zázemí, víra, dobrý zdravotní stav, sociální dovednosti, adekvátní sociální vztahy a schopnost optimálně zvládat stresové situace. Dalším důležitým ochranným činitelem se stává jeho rodina. Sem patří pravidla, která by měla odpovídat věku dítěte; dále dostatek vzájemné citové vazby rodič - dítě, přiměřená péče a dohled, prostor pro kvalitní zájmy a záliby a možnost otevřené komunikace. V oblasti ochrany proti závislostem jsou užitečná jasně stanovená pravidla, která se týkají prevence návykových látek, aktivního zapojení žáků a rodičů do aktivit školy, vstřícná atmosféra ve škole, efektivní preventivní programy, návaznost školních aktivit na kvalitní způsoby trávení volného času. Mezi ochranné faktory na úrovni společnosti patří stabilní ekonomická situace, dostatek příležitostí k uplatnění při studiu nebo v zaměstnání, jasně stanovené normy a hodnoty ve vztahu k návykovým látkám, vyvážený přístup společnosti k protidrogové politice, aktivní zapojení obyvatel a organizací do prevence. Nástrojem změny může být také posilování motivace, dobré vnímání sebe sama i okolního světa, dovednosti potřebné pro život a dobré sociální vztahy.

Stejně tak, jako má člověk v sobě dostatek sil odolávat závislostem, tak se v něm skrývají i faktory rizikové. Může se jednat o odlišnost, poruchy chování, nízkou výkonnost, slabé sociální dovednosti, handicap, neadekvátní sociální vazby, chybné vnímání škodlivosti drog, efekt drogy, raný začátek experimentování s návykovými látkami, zvědavost. Mezi rizikové faktory na úrovni rodiny patří historie závislosti v rodině, nevhodné drogové postoje v rodině, nedostatek vzájemné citové vazby rodič - dítě, užívání drog rodiči nebo sourozenci, nejasná pravidla v rodině. I společnost a prostředí vytvářejí mnoho rizikových okolností, které mohou usnadnit přístup k návykovým látkám. Sem patří snadná dostupnost alkoholu a drog, aktivní nabídka návykových látek, hodnoty ve společnosti, společenský stres, náhlá změna

⁷⁶ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s Doc. PhDr. Jaroslavem Kořou, CSc., vedoucím Katedry pedagogiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (prosinec 2007). Jedná se o odborníka na oblast sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Ve svých publikacích a vědeckých příspěvcích se zaměřuje na zkoumání příčin a důsledků výchovných problémů u mládeže (kriminalita, drogová závislost apod.).

společenského klimatu, špatná ekonomická situace ve společnosti. Mezi základní faktory vzniku závislosti patří farmakologické, somatické a psychické faktory, prostředí a podnět.⁷⁷

3.5.2 Charakteristické znaky závislosti

Závislost poznáme, když člověk naplní alespoň tři ze šesti uvedených znaků: **1.** silná, těžko zvladatelná touha po droze, **2.** zhoršení sebeovládání – člověk si vezme, když nechce, nebo více, než chtěl, **3.** stav odvykání, **4.** růst tolerance – účinek drogy se s pokračující konzumací snižuje, **5.** člověk zanedbává své zájmy nebo hodnoty, **6.** člověk pokračuje, přestože ví, že mu to škodí. Závislost je velmi rozšířené onemocnění a závislost na legálně distribuovaných drogách (zejména tabáku a alkoholu) je také častá, má nejvážnější dopady na zdraví uživatelů. Fyzická složka závislosti nutí uživatele dodržovat mezi jednotlivými užitími drogy určitý časový odstup, aby nedošlo k rozvoji stavu odvykání. Tento stav je sice nepříjemný, může ohrozit i život postiženého, ale odeznívá během několika dní. Jeho zvládnutí může být náročné medicínsky, ale je spíše otázkou dodržení doporučeného postupu. Psychická složka závislosti je mnohem méně ovlivnitelná. Její zvládnutí vyžaduje mnohem více úsilí, pokud není pevná vůle. Právě ona je důvodem, proč existují léčebná zařízení (například terapeutické komunity a doléčovací centra). Psychická složka bývá příčinou recidiv i po dlouhé abstinenci. Její zvládnutí může trvat mnoho měsíců či roků. Často vyžaduje zásadní změnu myšlení, vztahů, prostředí a životního stylu vůbec.⁷⁸

3.5.3 Skupiny návykových látek a nelátkových závislostí

Život člověka přináší řadu událostí, které pro někoho mohou vyústit až v neřešitelný problém. Pocit prázdnoty u těchto jedinců může být naplňován způsobem, který ohrožuje jejich životy; někdy bývá i začátkem k užívání návykových látek. Mezi návykové látky lze zařadit drogy, alkohol, nikotin. Může se také jednat o návykové patologické náruživosti (závislosti na hazardních hrách, na televizi, na internetu a

⁷⁷ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s Doc. PhDr. Jaroslavem Kořou, CSc., vedoucím Katedry pedagogiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (prosinec 2007). Jedná se o odborníka na oblast sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Ve svých publikacích a vědeckých příspěvcích se zaměřuje na zkoumání příčin a důsledků výchovných problémů u mládeže (kriminalita, drogová závislost apod.).

⁷⁸ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s PhDr. Janem Tomanem, ředitelem Diagnostického ústavu na Praze 4 (březen 2008). Tato klinika je zaměřena na ústavní péči cílové skupiny dívek ve věku od 15 do 18 let (19 let), které mají výchovné problémy.

počítačových hrách, na mobilním telefonu či zařízení pro virtuální realitu). Ve výčtu závislostí nesmí chybět ani závislost na práci, jídle a sexu.

Drogová závislost

Drogy jsou pro člověka i společnost velmi nebezpečné! Pojem „droga“ chápeme jako omamnou či psychotropní látku. Můžeme ji definovat dvěma hlavními znaky. Prvním znakem je psychotropní efekt (ovlivňuje nebo mění vnímání a prožívání reality), druhým znakem je schopnost vyvolat závislost (nezbytný prvek pro posouzení, zda se jedná o drogu). Účinky drogy se dělí do 3 základních skupin: **1.** tlumivé látky (narkotické), které vyvolávají útlum nervového systému, **2.** stimulační látky, které zvyšují aktivitu duševní i tělesnou, **3.** halucinogeny (psychedelika), které mohou vyvolat asi nejvýraznější změnu vnímání reality. Drogy se dělí na měkké a tvrdé. Měkké drogy působí pozvolna, nevyvolávají závislost. Tvrdé drogy vyvolávají závislost.

Drogová závislost je klasifikována jako nemoc. Pro nemocného člověka bývá tak silná, že se jedinec soustřeďuje pouze na jediné: jak si opatřit drogu a jak se vyhnout nepříjemnému procitnutí z fantastického světa do světa reality. V životě mladých lidí někdy dochází k případům, že se dospívající napojují na nevhodné přátele a ztotožňují se s jejich kulturou. Jejich zkušenosti s návykovou látkou se pak většinou pojí s problémy skupiny, celé jejich osobnosti a ztrátou kvalitních zájmů. Závislý člověk již nemá pevnou vůli tuto závažnou životní situaci změnit. U těchto nemocných lidí můžeme pozorovat podrážděnost, úzkostné stavy, nesoustředěnost. Často také mívají poruchy paměti, deprese, konflikty či projevy agresivity. Závislí lidé si shánějí peníze na drogu všemi možnými způsoby. Mnohdy tak dochází k jejich problémům se zákonem. Závažné obtíže nastávají v případě ztráty sociální jistoty (ubývání přátel, nucený odchod ze školy); dále pak ze zdravotních důvodů (např. onemocnění žloutenkou, aktivace latentní psychózy, rozvoj paranoidního syndromu atd.). Dostávají se také potíže psychopatologické (postupná ztráta sebeúcty, nepříjemně prožívané konflikty v rodině, pocity viny). Tito lidé potom prožívají jedno z nejobtížnějších období svého života. Jedinou záchranou pro drogově závislé jedince je cílená pomoc ve formě terapie a pobytu v ústavní léčbě. Ústavní léčba má největší naději na efektivní spolupráci, a tím i výsledky úspěšné léčby pomocí léčebného, rehabilitačního a resocializačního působení na specializovaných pracovištích, která jsou zaměřena na pomoc mladým lidem ohrožených drogou. Nedílnou součástí práce s mladistvými

klienty je hledání cest k odpovědnosti za jejich zdravý vývoj, důvěru ve vlastní sílu a schopnosti.⁷⁹

Dle názoru odborníků ze Střediska drogových závislostí v České republice kvalitně funguje systém prevence závislostí a drogová situace se začíná stabilizovat.⁸⁰ Některé jeho verze doporučují rodičům a vychovatelům, aby při výchově dětí více zdůrazňovali naplnění jejich volného času smysluplnými aktivitami. Tyto činnosti u dětí probouzejí důvěru ve vlastní síly a schopnosti.

Závislost na alkoholu

Alkohol provází lidstvo snad po celou dobu jeho vývoje. Závislost na alkoholu můžeme považovat za negativní jev ve společnosti. V nepřiměřené míře je alkohol škodlivý a zatěžuje celkově organismus. Působí na centrální nervový systém, který všeobecně tlumí, přestože díky uvolnění po užití se alkohol považuje za životabudič. Už v malém množství jsou patrné jeho účinky na rychlost reakcí, koordinaci pohybů, úsudek, rozhodování. U alkoholiků dochází ke vzrušeným emocionálním projevům a agresivitě, která se může projevit až v surových a krutých násilných činech. Psychická porucha se u alkoholika může objevit jako součást abstinčního syndromu nebo jako potíže přicházející v průběhu chronického pití (vztahovačnost, podrážděnost, žárlivost, závažné poruchy paměti, alkoholická demence při postupném odumírání mozkových buněk, těžká deprese se sebevražednými sklony). Obzvláště nebezpečný je alkohol v kombinaci s jinými tlumivými látkami. Působením alkoholu dochází ke škodám u jednotlivců i ve společnosti. K nejčastějším příčinám smrti, souvisejícími s alkoholem, patří úrazy, dopravní nehody, násilná jednání, jaterní a nádorová onemocnění, také závislosti. Po dlouholeté konzumaci alkoholických nápojů vznikají alkoholické psychózy. Odborníci tvrdí, že alkoholik má šanci na vyléčení až v momentě, když se dostane na pomyslné dno a odrazí se zpět ke své záchraně. Ve vztahu k alkoholu jsou mladiství považováni za dominantní rizikovou skupinu. Příčiny vzniku alkoholizmu lze nalézt v nedostatku vhodných identifikačních vzorů, nedostatečném vytváření životních jistot, nevhodném životním stylu rodiny a konzumaci alkoholu u rodičů. Lékaři tvrdí, že vliv alkoholu na děti a mládež přináší vážnější důsledky než na dospělou populaci. Z celkového pohledu se zdá, že naše společnost má vysokou toleranci k alkoholu. Funkce alkoholu je lidmi považována za potřeby: fyziologickou (nápoj), psychickou

⁷⁹ BRICHČÍN, M. a kol. *Mládež – drogy – společnost*. In: VOTATOVÁ, M.: *Průvodce drogovou kariérou dospívajících*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1997, s. 113-119. ISSN 0862-4461.

⁸⁰ www.drogy.cz [cit. 2010-04-25].

(dává zapomenout), rituální (oslavy), sociální (vyjádření pohostinnosti, navázání kontaktu), ekonomickou (společenský byznys).⁸¹

Závislost na tabáku (nikotinismus)

Nikotinismus je nejrozšířenější toxikomanie na světě. Známe tyto typy kuřáků: příležitostné, pravidelné, návykové a skupinu toxikomanie (psychická i fyziologická závislost), která se také vyznačuje abstinčním syndromem. Tabák obsahuje karcinogenní látky, které člověku škodí a projevují se nemocemi. V České republice umírá třetina populace na následky kouření. Kuřák si zkracuje život v průměru o 5 let. Organismus u žen je citlivější než u mužů. Nejcitlivější je však organismus u dětí. Na konci devadesátých let zaznamenala společnost zvyšující se trend počtu mladistvých kuřáků. Za zmínku stojí fakt, že v poslední době převládá vyšší počet dívek, které se stávají závislé na nikotinu. Někteří 15letí (převážně dívky) kouří denně 40 až 50 cigaret. V okamžiku předávkování dochází ke zvracení a špatné náladě. Náklady na léčení zcela převyšují příjmy tabákových výrobců. Současné zprávy přinášejí pozitivní informace o tom, že z důvodu snížení dostupnosti cigaret dochází k mírnému poklesu dětských kuřáků (od 1. ledna 2006 platí protikuřácký zákon č. 379/2005 Sb.). Sestupný trend kuřáctví ovlivňuje i moderní postoj k fenoménu nekuřáctví a změna životního stylu. Alkohol i tabák jsou průchozí drogy, po kterých většinou nastupuje abúzus (nadměrné užívání) další drogy.⁸²

Patologické hráčství (gamblerství)

Význam hry je takový, že má hráči uvolnit jeho tvůrčí potenciál a sloužit mu k duševní relaxaci. V momentě, kdy se hráč přestává racionálně a svobodně rozhodovat o dalším průběhu hry, dochází zákonitě ke zvratu a zásadní proměně vztahu hra vůči hráči. Hra pak hráče zcela pohltí, stává se pro něj vášnivým bažením, neodbytným a neovladatelným nutkáním ve hře pokračovat. Hra poté ztrácí většinu svých pozitivních atributů a funkcí. V této době se již gambler stává chorobně závislým na hře, ztrácí veškerou schopnost sebekontroly. Lidé trpící touto poruchou mohou riskovat zaměstnání, velmi se zadlužit a porušovat zákony (jen, aby získali peníze nebo unikli z placení dluhů). Do těchto návykových impulzivních poruch můžeme zařadit i hráčskou kategorii sázení a rulety. V zásadě platí, že se muži častěji stávají patologickými hráči

⁸¹ NEŠPOR, K. *Jak překonat problém s alkoholem vlastními silami*. 1. vydání. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR, 1996, s. 5-47.

⁸² NEŠPOR, K. *Prevence problémů působených návykovými látkami*. Praha: BESIP MV, 1994, s. 3-24.

než ženy. Začínají s hraním zpravidla už jako adolescenti. Při sázení pocítují až manickou rozjařenost. Ženy začínají s hráčstvím většinou až ve zralém věku. Rizikovou skupinou jsou také žáci základních škol nejvyšších ročníků s podprůměrným prospěchem (v převaze se jedná o chlapce).

Stadium gamblersství lze rozdělit na tři fáze: **1.** první kontakt (sny o výhře), **2.** zvyšování frekvence (větší touha vyhrávat, snaha o vrácení peněz, které prohrál), **3.** fáze je vrcholná (již syndrom závislosti, izolace, hledá viníka, někdy dochází i k sebevraždě). Abstinenční syndrom u patologického hráčství se vyznačuje úzkostí, zvýšenou impulzivitou, násilím, vysokým egoizmem, sebeuspokojením, ztrátou souvislostí se vztahy. U patologického hráčství se v období závislosti na hrách neustále opakují fáze výher, prohrávání, fáze zoufalství a beznaděje. Závislému jedinci hra přináší vzrušení. Proto většina hráčů ve své euforii výhru ihned vsadí. Důsledkem této závislosti je nutková potřeba hru opakovat a věnovat jí veškerý volný čas. Z tohoto důvodu nastávají vážné problémy (u dětí horší prospěch a rozpad sociálních kontaktů – škola, kamarádi, rodina). Psychická závislost vyvolává nervozitu, abstinenci příznaky, nemoci, též závislosti na alkoholu. Kumulace všech uvedených jevů (i zvýšená potřeba peněz na hru) nutí závislého člověka k následnému páchání kriminálních činů. Co však je na tomto smutném příběhu nejhorší, jsou jeho, na dlouho rozvrácené mezilidské vztahy. Výherní automaty jsou umístěny v restauracích. Ke gamblersství se tudíž váže i popíjení alkoholu. Je alarmující, že třetina 16letých mladých lidí má již zkušenosti s hazardní hrou. Statistiky ukazují, že zhruba pětina negativních gamblersů mělo otce rovněž patologickým hráčem. Přibližně toto platí o ženách a jejich matkách. Vysoké procento gamblersů má rodiče závislé na alkoholu či návykových drogách. Mladistvý patologický hráč bývá většinou nezralý a neschopný se o sebe sám postarat. Pokud rodiče zjistí, že má jejich dítě problém s hazardní hrou, mají mnoho možností ke změně jeho chování. Efektivními výchovnými postupy lze dítě přivést zpět do reality. Doporučuje se mu stanovit pevná rodinná pravidla, a tím mu vnést pořádek do jeho finančního hospodaření. U hazardního hráče je také nutné změnit jeho životní styl, kontrolovat mu program k předcházení nudy, odpoutat ho od nevhodné společnosti a posilovat jeho sebevědomí. Není výchovné problém skrývat, trvat na racionálním vysvětlení, fyzicky problémového jedince trestat. Naopak je nutné nenechat se vydírat jeho obvyklým vyhrožováním. V případě, že rodiče sami nezvládnou řešit vážný problém dítěte, je vhodné vyhledat profesionální pomoc. Rodina by měla jednotně postupovat ve

výchovných metodách, racionálně překonávat zátěžové období a spolupracovat s léčebnými zařízeními, se školou, případně i s dalšími institucemi.⁸³

Závislosti na internetu, počítačích a počítačových hrách

Internet

Od vynálezu knihtisku v roce 1447/1448 (Johann Gutenberg)⁸⁴ uběhlo mnoho času (*názor: knihy mají trvalé kouzlo, můžeme je označit jako první záznamové médium vzdělanosti*). Současná doba si žádá znalost informačních a komunikačních technologií. Internet nám přinesl neomezené možnosti produkovat, šířit, ukládat a zpracovávat informace (*názor: přirozené změny vývoje lidské společnosti, nový charakter časoprostoru virtuální reality, nutná počítačová gramotnost, deficit komunikace, posunutí sociálních norem*). Internet je ve své podstatě ohromující prostředek, který může přispívat k celkovému rozvoji člověka a k získávání důležitých informací. Je úžasné, že se můžeme s pomocí internetu ocitnout „v okamžiku tady a teď“, a mít informace až z druhého konce světa. Celosvětové propojení sítě je jednoduché, schopné zasáhnout velmi širokou škálu lidí, přináší nepřeborné množství informací. Účinky internetu jsou jak pozitivní, tak mohou být i negativní. Proto je vhodné, abychom si kvalifikovaně dokázali získané informace vybírat a třídit, protože údaje na internetu nemusí být vždy přesné a zaručené. V posledních letech lze zaznamenávat u více lidí znepokojující jev závislosti na internetu. Dynamika v oblasti nových informačních a komunikačních technologiích je obrovská, až nedomyslitelná. Svým způsobem nám však tyto technologie stále více zasahují do našeho soukromí. Otázka však zní: „Nestává se pro mnoho jedinců toto prolomení převratné vzdálenosti bližší, a naopak blízké vztahy vzdálenější?“.

Počítače a počítačové hry

V současné době se vede řada diskuzí o rozměru škodlivosti počítačů a počítačových her na lidskou psychiku. Jedná se o poměrně nový fenomén, který si žádá další posudky. Dle odborníků však největší riziko spočívá v jevech, které probíhají při hraní her. Počítač by měl dětem sloužit k jejich celkovému rozvoji. V případě, že hry na počítači hraje dítě nekontrolovatelně, může docházet k chybnému chápání násilného chování hrdiny jako možný způsob řešení problémových situací. Dítě zcela nedokáže

⁸³ NEŠPOR, K. *Jak překonat problém s hazardní hrou*. 1. vydání. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR, 1996, s. 3-29.

⁸⁴ Kolektiv autorů. *Všeobecná encyklopedie...*, c. d., s. 322.

posoudit agresivní chování hrdinů. Může tuto hru chápat jako chování morálně ospravedlnitelné, protože si oběť toto jednání zaslouží. Prostřednictvím těchto hrdinů uspokojuje své vnitřní potřeby po uznání, síle a moci. Za zvlášť nebezpečné hry lze tedy považovat ty, které představují svět s odlišnými pravidly a vzorci jednání, než jsou běžné v reálném životě. Násilí v počítačových hrách může vést k znečitlivění vůči agresivitě a k přijetí agresivního chování. Počítačové hry ve své podstatě prezentují modely chování a předvádí, jak řešit určité situace. Svým obsahem některé z nich nabízejí symbolické agresivní vzory, které vybízejí k napodobení. Dítě mnohdy nedokáže rozlišit mezi reálným světem a hravým světem, tzv. kybernetickým prostorem. Rozlišit hranici mezi koníčkem, zvýšeným užíváním a závislostí, je velmi obtížné, už i proto, že na počítači nevzniká závislost fyzická, ale psychická. Příčinou závislosti na počítačových hrách bývá často nedostatek pozornosti rodičů, vzpírání se rodičovským zákazům hraní a neschopnost dodržovat časový limit určený rodiči.⁸⁵

Psychogenní poruchy příjmu potravy

Poruchy příjmu potravy jsou svým způsobem módní záležitostí. Tato porucha má velice blízko k problému pojetí vlastního těla, tělesné a duševní pohody či sociálního a emocionálního fungování. Mimo jiné je pro poruchy příjmu potravy také typické nepřiměřené snižování váhy. Jídelní poruchy mentální anorexie a mentální bulimie jsou onemocnění, která mají mnohé společné rysy. Především se jedná o poruchu myšlení a jednání ve vztahu k jídlu a k proporcím vlastního těla. Dívky trpí těmito onemocněními častěji než chlapci. Pro nemocné lidi s mentální anorexií je typický chorobný strach z tloustnutí (omezování se v jídle, až odmítání jídla). Tito nemocní lidé řeší své problémy i opačným postupem - rychlou konzumací velkého množství potravy v malých časových intervalech, která je ukončena úmyslným a vyvolaným zvracením. U těchto jedinců se objevuje depresivní nálada a sebeodsuzování. Neustálé zabývání se jídlem (jeho nakupováním, konzumací a zvracením) vede v důsledku k narušení dosavadních sociálních kontaktů. Příčiny těchto onemocnění jsou individuální, rodinné a sociokulturní. Typické individuální rysy osobnosti jsou například touha po dokonalosti, snaha přizpůsobit se očekávání druhých lidí, chudší vyjadřování emocí. Mezi rodinné faktory, které ovlivňují vznik onemocnění, patří především výchova

⁸⁵ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s PhDr. Janem Tomanem, ředitelem Diagnostického ústavu na Praze 4 (březen 2008). Tato klinika je zaměřena na ústavní péči cílové skupiny dívek ve věku od 15 do 18 let (19 let), které mají výchovné problémy.

orientovaná na výkon nebo výchova nadměrně ochraňující, kontrolující, problematický vztah s rodiči, přehnaná zaměřenost jednoho z obou rodičů na tělesnou hmotnost (jídlo a jeho omezování je doma častým tématem). Ze sociokulturních vlivů vystupuje do popředí touha po štíhlosti, kterou určují módní trendy. V současné době se klade přehnaný důraz na kult těla. Ze všech stran na nás útočí obrázky nepřírozeně krásných mladých lidí, kteří žijí své nadzemské životy, zcela šťastni a bez problémů. A to může být i jedna z příčin, proč mladí lidé tento obraz dokonalosti vnímají jako skutečnost a chtějí se těmto svým idolům zcela přizpůsobit. Tyto jejich domněnky jim mohou způsobovat i mnoho psychických či fyzických problémů. Když člověk racionálně uvažuje a posuzuje život s nadhledem, může dojít k závěru, že se nikdy nelze trefit do ideálu člověka. Je to podobné jako s módou tetování. Později tito lidé litují svých činů, které na sobě spáchali. Léčba nemocných s poruchami příjmu potravin je obtížná a zdlouhavá. Nejčastější formou léčby, zejména u mladších pacientek, je hospitalizace (obvykle na psychiatrickém nebo dětském oddělení). Cílem léčby by měla být změna prožívání. Nezbytná je také terapeutická práce s celou rodinou. Na závěr této kapitoly nutno zmínit i další patologické záliby současné mládeže. Jedná se o inhalaci škodlivých účinků organických rozpouštědel či plynů ze zapalovačů. Někdy bývají tyto látky smrtelně nebezpečné.⁸⁶

Dílčí shrnutí

Sociálně negativní jevy u dětí a mládeže jsou závažným problémem dnešní společnosti. Je znepokojující, že v současné době přibývá mladistvých, kteří se stále častěji dostávají do konfliktu se zákonem. Většinou se usuzuje, že rodiny těchto dospívajících delikventů jsou rodiny sociálně slabé, nefunkční, případně i rozpadlé. Je překvapující, že v posledním období přibývá delikventů z dobře situovaných, na první pohled funkčních rodin. Se závažnými problémy, které začínají již v dětském věku, se problémoví jedinci často potýkají v nejrůznějších podobách a situacích po celý jejich dospělý život.

⁸⁶ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s PhDr. Janem Tomanem, ředitelem Diagnostického ústavu na Praze 4 (březen 2008). Tato klinika je zaměřena na ústavní péči cílové skupiny dívek ve věku od 15 do 18 let (19 let), které mají výchovné problémy.

4. Systém právní a preventivní kontroly sociálně negativních jevů u mládeže

Rodina a společnost jako celek nesou největší zodpovědnost za výchovu mladých lidí. Problematika delikvence mladistvých se úzce vztahuje ke společenským podmínkám. Tyto faktory souvisí s mravním chováním jedinců a se změnami pořadí jejich životních hodnot. Ve své podstatě delikvence mládeže představuje morální problém celé společnosti.

4.1 Právní kontrola kriminality mládeže

Nejdůležitější význam sociální práce s mladými delikventy spočívá v účinných preventivních přístupech k zamezení sociálně negativních jevů. Ochranné přístupy státu zabraňují opakování delikventního jednání. Všechna sankční opatření, která jsou uplatňována v současném trestním právu vůči mladistvým pachatelům, jsou jednoznačně zamýšlena jako vědomý výchovný zásah společnosti do negativního vývoje delikventních jedinců. Trest je jedním ze základních výchovných prostředků, jehož cílem je vytýčit pro jedince normy a hranice sociálního chování a jednání, které jsou standardní pro určitou společnost.

4.1.1 Zákonná ustanovení

Kontrolou kriminality se rozumí úsilí státu i společnosti o udržení delikvence v určitých přijatelných mezích nebo o její omezování. Kontrola kriminality klade důraz na vzájemnou vyváženost represivní (trestnou činnost potlačující) a preventivní (trestnou činnost předcházející) strategii. Jak zmiňuje *Ivana Zoubková*: „Právní kontrola zahrnuje činnost státních institucí aplikací práva. Cíle a prostředky společenské kontroly kriminality pomocí trestního práva určuje trestní politika“... „úkol trestní politiky je vypracovat pro legislativu doporučení a návody, umožňující optimálně upravit zejména definici trestného činu (kriminalizace, resp. dekriminalizace), sankční systém, trestní řízení a výkon sankcí (trestů a ochranných opatření)“... „preventivní kontrola zahrnuje opatření ekonomické, sociální, školské apod., zahrnuje politiku sociálních a institucionálních změn, zahrnuje činnost všech článků politického systému (tedy daleko za rámec tradiční činnosti policie a justice), které jsou zaměřeny proti trestné činnosti, ale i proti dalším protispolečenským jevům“.⁸⁷

⁸⁷ ZOUBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže*. 1. vydání. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 45. ISBN 80-86473-08-2.

Právní kontrola kriminality mládeže vychází z mnoha opatření státu k protiprávním činům mladistvých jedinců. V těchto případech řeší právní normy účel a důsledky trestu, optimální hranici a podskupiny věku mládeže (do kterých lze mládež dále rozdělovat podle stupně vývoje osobnosti a schopnosti uvědomovat si nebezpečnost kriminálního charakteru jejich jednání). V této souvislosti se ve společnosti vede polemika nad minimální věkovou hranicí trestní odpovědnosti mládeže. Další účinné způsoby zacházení s delikventní mládeží se uplatňují v průběhu výkonu trestu nebo alternativního řešení protiprávního činu.

Pojem mladistvý

Dosavadní právní úprava pod kriminalitou mládeže zahrnuje:

- a) dětskou (pre) kriminalitu, kdy pod termínem „nezletilec“ chápeme dítě, které v době spáchání trestného činu nedovršilo patnáctý rok věku,⁸⁸ proto není trestně odpovědné.⁸⁹ Horní hranice prekriminality je tedy 15 let, spodní nebyla specifikována. Většina dětských delikventů okolo 12 let se proto dostává do rozporu se zákonem. Závažná je skutečnost, že první provinění se začínají naplňovat již v dětském věku mezi 5. - 6. rokem;⁹⁰
- b) kategorii mladistvých – termín „mladistvý“ je užívaný trestním (přestupkovým) právem pro věkovou skupinu 15-18 let, kdy s věkovou hranicí 15 let je spojen vznik trestní odpovědnosti. Mladistvým je ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku.⁹¹ V některých oborech (speciální pedagogika, psychiatrie, psychologie) bývá kriminalita mladistvých označována pod pojmem juvenilní delikvence;
- c) kategorii mladých dospělých, která je spojena s věkovou skupinou od 18 do 24 let, někdy se uvádí i vyšší věková hranice (29, respektive i 30 let).⁹²

Trestně právní pojem mladistvý je osoba ve věku 15 až 18 let života, je již trestně odpovědná. Vývoj této osoby není zcela ukončen, proto je k tomuto přihlíženo i v trestním řízení nebo postihu za přestupek. V trestním zákoně, v § 33 písm. b) se také

⁸⁸ Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), § 2 písm. c).

⁸⁹ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění p. p.

⁹⁰ ZAPLETAL, J. a kol. *Kriminologie – II. díl*. 4. vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 2002, s. 9. ISBN 80-7251-095-9.

⁹¹ Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, § 2 písm. d).

⁹² ZOUBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže...*, c. d., s. 13.

setkáváme s pojmem osoba blízká věku mladistvému.⁹³ V tomto případě se jedná o polehčující okolnost při výměře trestu. Z časového hlediska se jedná o krátké věkové období mezi 18. a 19. rokem. Mladistvá osoba není ještě trestně odpovědná, neboť její somatický, psychický ani fyzický vývoj nebyl dokončen. Dle zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, a o změně některých zákonů se v § 2 písm. c) pro osobu mladší 15 let užívá pojmu „dítě“.⁹⁴

Trestní odpovědnost mládeže

Ke vzniku trestní odpovědnosti mladistvého se požaduje, aby spáchal čin, jehož stupeň nebezpečnosti pro společnost je vyšší než malý. Výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost. Povinnost hodnotit materiální znak trestného činu mladistvého mají všechny orgány činné v trestním řízení. Trestní odpovědnost mladistvého začíná spácháním trestného činu v den, který následuje po dni, kdy dovršil patnácti let věku, a končí v den dovršení osmnáctého roku jeho věku. Podle interních pokynů Policie ČR lze děti a mládež předvolat na policii k podání vysvětlení prostřednictvím zákonného zástupce, orgánu sociálně-právní ochrany nebo školy. Náležitosti výslechu osoby mladší patnácti let jsou stanoveny trestním řádem. Policejní orgán vypracuje zprávu o výsledku šetření kriminálního činu osoby mladší patnácti let. Zpráva obsahuje osobní údaje dítěte a jeho rodičů, popis skutku, důkazní situaci, zhodnocení osobních poměrů osoby mladší než 15 let a rodiny, ve které je vychovávána, včetně pohovoru s rodiči. O výsledku tohoto šetření policejní orgán informuje zákonného zástupce a školu. Zpráva se odesílá příslušné Službě kriminální policie k přijetí vlastních opatření a do evidenčního systému, příslušnému orgánu sociálně-právní ochrany dětí – oddělení péče o rodinu a dítě; dále krajským úřadům k dalšímu

⁹³ Pojem „mladistvá osoba“ koresponduje i se zákonem č. 218/2003 Sb., *o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže*, a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). Uvedený zákon upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoně a ukládá opatření za protiprávní činy rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže.

⁹⁴ Pojem „mladistvý“ je v zákoně o rodině užíván jako „mladistvá osoba“ ve věku od 15 do 18 let (dále viz: novela zákona č. 234/1992 Sb., ve znění p. p.). Občanské právo vymezuje „mladistvou osobu“ jako osobu nezletilou – zletilou se osoba stává až v době uzavření manželství (dále viz: zákon č. 264/1992 Sb., občanský zákon ve znění p. p.). Probační a mediační služba pojmenovává „mladistvé“ jako mladistvé pachatele ve věku od 15 do 18 let - trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá provinění (dále viz: konzultace s pracovníky a asistenty Probační a mediační služby, péče o mladistvé pachatele provinění – červen 2008). Podle Hygienické stanice Praha „mladistvé osoby“ reprezentují věkové rozložení osob ve věku od 15 do 18 let, případně do 19 let (dále viz: telefonický dotaz ze dne 11.05.2010). Psychologický slovník uvádí věk mladistvého jedince ve věku od 15 do 18 let - tyto jedinci jsou trestně odpovědní (dále viz: HARTL, P. *Psychologický slovník*. 3. vydání. Praha: Vydavatelství Jiří Budka, 1996. ISBN 80-9015-490-5). Všeobecná encyklopedie nazývá „mladistvé v trestním právu“ jako osoby, které v době spáchání trestného činu dovršily patnáctý rok a nepřekročily osmnáctý rok věku (dále viz: Kolektiv autorů. Všeobecná encyklopedie. Nové universum. Praha: Knižní klub – edice Universum, 2003. ISBN 80-242-1069-X).

případnému výchovnému opatření.⁹⁵ Je alarmující, že trestné činy páchají stále mladší děti. Proto se mezi politiky, psychology, právníky, policisty i veřejností vedou značné diskuze o nutnosti snížení hranice věku trestní odpovědnosti na 14 let (případně na 12 let). K tomuto stanovisku neexistuje názorová jednota. Dítě mladší patnácti let není trestně odpovědné, a pokud se dopustí činu jinak trestného, může soud na návrh státního zastupitelství uložit mu jako opatření dohled probačního úředníka, dále zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, anebo přímo ochrannou výchovu. Jak uvádí *Bohuslav Hanuš*: „Pokud jde o profil pachatelů, lze konstatovat, že těžiště páchání trestné činnosti se bohužel přesouvá do stále mladších věkových skupin. Mezi pachateli se daleko častěji objevují osoby s dosud čistým trestním rejstříkem, které podle dřívějších kritérií nebyly považovány za kriminálně rizikové. Vycházejí z nejrozličnějších společenských vrstev. Jistě zde hrají svou podstatnou roli faktory, jako je bezvýchodnost perspektivního náhledu na budoucí život“.⁹⁶ K této oblasti se také vyjadřuje *Petr Novotný*: „Hranice trestní odpovědnosti byla v naší republice po desítky let rigidně zaklesnuta ke dni patnáctých narozenin, aniž by byli legislativci ochotni vzít v úvahu fakt mimořádné akcelerace fyzického a psychického dozrávání, například jen v posledních dvaceti letech.“⁹⁷ Trestný čin⁹⁸ je pro společnost nebezpečný čin, jehož znaky jsou uvedeny v zákoně č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník*, ve znění pozdějších předpisů (dále viz trestní řád).⁹⁹

Trestní soudnictví nad mladistvými

Dnem 1. dubna 2004 nabyt účinnosti zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). Uvedený zákon významným způsobem upravil a změnil dosavadní právní úpravu této problematiky a přinesl změny trestního zákona, trestního řádu, zákona o přestupcích, zákona o výkonu trestu odnětí svobody a zákona o výkonu vazby. Tento zákon také upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za

⁹⁵ Dále viz zákon č. 176/2007 Sb., *o sociálně-právní ochraně dětí*, zákon č. 234/1992 Sb., *o rodině*, ve znění změn a doplňků, zajišťují podmínky pro výchovu, vzdělání a všestranný vývoj dětí orgány sociálně-právní ochrany ve svém obvodu v součinnosti s rodiči, školou a jinými fyzickými a právními osobami. K tomu mohou podle zákona o rodině využívat napomenutí, dohled a omezení.

⁹⁶ HANUŠ, B. *Primární základy penologie*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2005, s. 5-6, 54. ISBN 80-86723-14-3.

⁹⁷ NOVOTNÝ, P. *Epidemie delikvence*. 1. vydání. Liberec: Dialog, 2006, s. 12. ISBN 80-86761-45-2.

⁹⁸ Trestný čin, jehož stupeň nebezpečnosti je pro společnost nepatrný, není trestným činem, i když vykazuje znaky trestného činu. Aby se jednalo o trestný čin, je třeba naplnit skutkovou podstatu úmyslného zavinění (není-li uvedeno v trestním zákoně výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti). Dále viz zákon č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník*, ve znění p. p.

⁹⁹ Dále viz trestní řád: Zákon č. 207/2011, ve znění p. p.

protiprávní činy uvedené v trestním zákoně, opatření ukládaná za protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže. Mládeží se tímto zákonem rozumí děti mladší patnácti let a mladiství. Mladistvým je ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku. Podle platné právní úpravy mladistvým, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný. Vůči mladistvému lze uložit výchovná opatření, ochranná opatření a trestní opatření.¹⁰⁰ Pokud někdo spáchá trestný čin, měl by následovat trest. Pouze formou systému sankcí však nelze účinně chránit společnost před delikventními jedinci. Je přece dostatečně známo, že násilí plodí zase jen násilí. Nejúčinnějším prostředkem, kterým lze regulovat kriminalitu, je účinná resocializace delikventů, která je zacílená na změny v jejich chování a na vytváření podmínek pro jejich opětovné začlenění do společnosti. Definice účelu trestu dle zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění p. p. zní: „*Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působil výchovně i na ostatní členy společnosti. Výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost...*“.¹⁰¹ Vznik recidivy ovlivňuje celá řada příčin, podmínek a faktorů, které obecně působí na kriminalitu. Na mladé jedince mohou negativně působit tyto faktory: nevhodné rodinné prostředí, problémoví kamarádi ze školy, obtíže socializačního procesu, vliv alkoholu a jiných toxikomanií, nepříznivý vliv prostředí, závadové vrstevnické party, nevhodné využívání volného času.

4.1.2 Opatření k protiprávním činům

Účelem ukládání výchovných, ochranných a trestních opatření je zájem vytvořit mladistvým vhodné podmínky pro jejich zdravý, sociální a duševní vývoj, současně je chránit před škodlivými vlivy. Sankce mladistvých a dospělých pachatelů se zásadně liší. Vyplývají z obecně nižší rozumové a mravní vyspělosti a nezralosti, z trestní odpovědnosti mladistvého. Tyto aspekty mají vliv na způsob řešení důsledků deliktu spáchaného mladistvým. Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá *provinění*.¹⁰²

¹⁰⁰ Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).

¹⁰¹ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění p. p.

¹⁰² Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže.

Výchovná opatření

Výchovná opatření mohou být mladistvému uložena k dosažení účelu zákona při upuštění od trestního opatření nebo od podmíněného upuštění od trestního opatření. Těmito výchovnými opatřeními jsou: dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou. Výchovná opatření může soud pro mládež ukládat (též státní zástupce v přípravném řízení), se souhlasem osoby (proti níž se řízení vede), již v průběhu trestního řízení (nejdéle do jeho pravomocného skončení).¹⁰³

Ochranná opatření

Za ochranná opatření považujeme: ochranné léčení, zabránění věci a ochrannou výchovu. Podmínky pro uložení ochranného léčení a zabránění věci jsou upraveny v trestním zákoně a k žádným změnám zde nedochází. Soudy před ukládáním ochranné výchovy upřednostňují ukládání ústavní výchovy. Ochrannou výchovu lze mladistvému uložit v případě, že o výchovu mladistvého není náležitě postaráno (nedostatek řádné výchovy v jeho vlastní rodině nebo v rodině, ve které žije), také v případě, že dosavadní výchova mladistvého byla nějakým způsobem zanedbána. Síť ústavních zařízení pro rizikové děti a mládež tvoří: diagnostické ústavy pro děti, diagnostické ústavy pro mládež, dětské výchovné ústavy, dětské výchovné ústavy se zvýšenou péčí, výchovné ústavy pro mládež a výchovné ústavy pro děti a mládež se zvýšenou péčí.¹⁰⁴ Tyto instituce jsou zřizovány podle zákona č. 395/1991 Sb., o školských zařízeních, zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně-výchovné péči ve školských zařízeních (dále viz Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních).¹⁰⁵

Trestní opatření

Za spáchané provinění může soud pro mládež mladistvému uložit pouze tato trestní opatření: obecně prospěšné práce, peněžité opatření, peněžité opatření

¹⁰³ Zákon č. 109/2002 Sb., *zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*. Dále viz: Vyhláška č. 438/2006 Sb., vyhláška, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních.

¹⁰⁴ MATOUŠEK, O. a kol. *Mládež a delikvence*. 2. vydání. Praha: Portál, 2003, s. 155. ISBN 80-7178-771-X.

¹⁰⁵ Zákon č. 109/2002 Sb., *zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*.

s podmíněným odkladem výkonu, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, vyhoštění, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněně odsouzení), odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem a odnětí svobody nepodmíněně. Závažnou oblast představuje výkon trestu mladistvého. Mladistvý musí mít (v řízení proti němu vedeném) svého obhájce a do vazby smí být vzat pouze výjimečně. Je zakázáno publikovat takové informace o průběhu hlavního líčení nebo veřejného zasedání, které by vedly ke ztotožnění mladistvého ve veřejných sdělovacích prostředcích nebo jiným způsobem. Rozsudek může být zveřejněn ve sdělovacích prostředcích pouze bez uvedení jména mladistvého. Trestní sazby odnětí svobody stanovené v trestním zákoně se u mladistvých snižují na polovinu, přičemž však horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok. Soud též může od uložení trestního opatření upustit za podmínek, že mladistvý spáchal provinění menší nebezpečnosti činu pro společnost, činu lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě. Upuštěním od uložení trestního opatření se hledí na mladistvého, jako by nebyl odsouzen.¹⁰⁶

Výkon trestu mladistvého

Ve speciálním Výchovném ústavu v Boleticích u Děčína je umístěno několik nebezpečných dětských a mladistvých delikventů, z nichž někteří spáchali otřesný trestný čin vraždu.¹⁰⁷ Vraždy znovu ožívují myšlenku, zda nesnížit hranici trestní odpovědnosti tak, aby soudy mohly do vězení posílat už čtrnáctileté nebo i o dva roky mladší děti.¹⁰⁸ K příčinám závažných deliktů mladistvých uvádí *Jiří Pilar* toto: „*Nenaučili se přijímat odpovědnost za své činy. Principiálně jsou stále v opozici, vzdorují a rebelují, nerespektují společenské a právní normy. Neumí se efektivně orientovat v sociálních vztazích, s lidmi ze svého okolí převážně manipulují*“...“*více než 40 % z nich má problémy s užíváním drog. Téměř dvě třetiny těchto mladistvých delikventů vyrůstaly ve značně problémovém rodinném prostředí. Všichni chodili někam do školy. Nyní jsou v zařízeních pro výkon trestu odnětí svobody*“.¹⁰⁹ Ve věznicích pro mladistvé jsou využívány pedagogické možnosti, které jsou zaměřené na nácvik sociálního chování vězňů. Jsou zde realizovány výcvikové formy práce, diskuzní

¹⁰⁶ Dále viz: Zákon č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník*, ve znění p. p. Trestní sazby odnětí svobody stanovené v trestním zákoně se u mladistvých snižují na polovinu, přičemž však horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok.

¹⁰⁷ <http://www.justice.cz> (Ministerstvo spravedlnosti ČR) – [cit. 2010-05-04].

¹⁰⁸ <http://www.vscr.cz> (Vězeňská služba ČR) – [cit. 2010-05-04].

¹⁰⁹ JEDLIČKA, R. a kol. *Děti a mládež v obtížných životních...*, c. d., s. 323-324.

skupiny, skupinové poradenství, skupiny aktivního sociálního učení, skupinová psychoterapie. Kontinuální sociální péči u pachatelů trestných činů lze rozlišit na penitenciární a postpenitenciární péči. Penitenciární sociální péče je vykonávána ve věznici pro výkon vazby a pro výkon trestu. Včasná pomoc je vykonávána sociálními kurátory (pro mladistvé i dospělé) jak ve vazební věznici u obviněných, tak i po propuštění vězňů z výkonu trestu odnětí svobody (postpenitenciární péče). Poskytování péče sociálními kurátory zmírňuje důsledky výkonu vazby i trestu, předchází přetrhávání sociálních vztahů a připravuje své klienty pro život na svobodě. Těžiště práce sociálních kurátorů pro mládež a dospělé spočívá v sociálně výchovné práci s klientem a v poskytování terapeutické a poradenské služby. Na každého odsouzeného je vypracován jeho individuální resocializační program, který je zpracován pedagogem, psychologem a sociálním pracovníkem. Velký důraz při péči o mladistvé vězně je kladen na vzdělávání odsouzených. Trestní opatření, uložené podle zákona č. 218/2003 Sb. *o soudnictví ve věcech mládeže*, v návaznosti na trestní zákon, vzhledem k okolnostem případu, osobě i poměrům mladistvého, musí napomáhat k vytváření vhodných podmínek pro další fyzický i psychický vývoj mladého člověka.¹¹⁰

4.1.3 Systém ústavní výchovy

Ústavní výchova by měla plnit funkci nápravnou a preventivní. Výkon ústavní a ochranné výchovy dětí s vážnými poruchami chování zajišťují výchovné ústavy. Podle legislativních opatření se může ústavní výchova naříditi dítěti, které rodiče zanedbávají po stránce výchovné, citové, materiální i hygienické.

Diagnostické ústavy a jejich funkce

Diagnostické ústavy jsou internátní výchovná zařízení, která z psychologického a pedagogického hlediska komplexně vyšetřují mládež s nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou. Mládež je zařazována do příslušných typů dětských domovů a speciálních výchovných zařízení (popřípadě do internátních speciálních škol). Diagnostické ústavy se člení na dětské diagnostické ústavy a diagnostické ústavy pro mládež. Diagnostický ústav plní úkoly diagnostické, výchovně vzdělávací, terapeutické (v oblasti psychologické, sociální, pedagogické), organizační, metodické a koncepční. Pobyť svěřence v diagnostickém ústavu trvá zpravidla osm týdnů. V průběhu pobytu se tyto děti podrobují řadě vyšetření. Podle výsledků je pak rozhodnuto, do jakého typu

¹¹⁰

<http://www.pmscr.cz> (Probační a mediační služba ČR) – [cit. 2010-07-07].

zařízení bude dítě dále umístěno (či vráceno zpět do rodiny). Diagnostický ústav též poskytuje (po dobu nezbytně nutnou, nejdéle však po dobu tří pracovních dnů), péči dětem a mladistvým s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou, zadrženým na útěku z jiných zařízení, popřípadě na útěku z místa dočasného pobytu či podmíněného umístění. Zákonní zástupci jsou povinni zadrženého (či zadrženou) v co nejkratší lhůtě převzít s tím, že současně nesou náklady spojené s jejich pobytem v diagnostickém ústavu a se související dopravou. Pokud to vyžaduje zájem svěřence, navrhuje ústav příslušným orgánům jiná opatření směřující k jeho prospěchu (pěstounská péče, adopce). Podrobnosti o organizačním postupu diagnostického ústavu při přijímání, přeřazování a propouštění svěřenců jsou upraveny vnitřním řádem zařízení. Při propouštění svěřence do zařízení náhradní výchovné péče je důležitou součástí výstupní zprávy i návrh individuálního výchovného plánu, který je v následných zařízeních průběžně doplňován a ověřován příslušným vychovatelem, a to v půlročních intervalech. Diagnostický ústav vede evidenci svěřenců umístěných v zařízeních náhradní výchovné péče. Diagnostický ústav se vnitřně člení na čtyři pracoviště (relativně samostatná oddělení). Tvoří je pracoviště diagnostické, výchovně vzdělávací, sociální práce a záchytné.¹¹¹

Dětské domovy se základní školou

Dle zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních, probíhá preventivní výchovná péče také ve školských zařízeních, která se stávají součástí diagnostických ústavů či výchovných ústavů (mohou být však zřizována i samostatně). Tato střediska poskytují všestrannou preventivně výchovnou péči dětem a mladistvým s negativními a patologickými projevy chování. Řada studií dětského vývoje poukazuje na rané příčiny vzniku emočních poruch. Mezi nejzávažnější zátěžové faktory pro vývoj dítěte lze zařadit disharmonické rodinné prostředí, nízký sociální i ekonomický status rodiny, přítomnost různých traumatických zážitků, deprivace či různé formy týrání a zneužívání. Podmínkou přijetí do střediska je svobodné rozhodnutí klienta a souhlas jeho rodičů. Nejhlavnější úloha střediska při prevenci spočívá v rozvíjení komunikace s klientem i jeho rodinou. Těžištěm každodenní činnosti střediska je skupinová práce s klientem (či skupinou

¹¹¹ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s PhDr. Janem Tomanem, ředitelem Diagnostického ústavu na Praze 4 (březen 2008). Tato klinika je zaměřena na ústavní péči cílové skupiny dívek ve věku od 15 do 18 let (19 let), které mají výchovné problémy.

klientů). Ve střediscích jsou ambulantní, celodenní a lůžková pracoviště. Jedinec zde setrvává zpravidla dva měsíce a po dobu jeho pobytu se s ním intenzivně pracuje podle individuálního výchovně vzdělávacího plánu. Klienti, kteří selhávají i zde a pokračují v asociálních projevech, jsou posléze převedeni (na základě rozhodnutí soudů) do zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Výchovná práce se svěřenci ústavů je velice záslužná a zodpovědná činnost. Díky dostatečné odborné způsobilosti zaměstnanců středisek se většina mladé populace vrací zpět k řádnému životu ve společnosti.¹¹²

4.1.4 Péče o klienty s poruchami chování

Proti negativním společenským jevům je nutno zapojit všechny kompetentní instituce, organizace, též i jednotlivce. Problematika, která souvisí s komplexní péčí o jedince s poruchami chování, je natolik závažná, že její obcházení nebo opomíjení by mohlo být počátkem velkých problémů ve společnosti.

Výchovné poradenství

Poradenství v tom nejobecnějším slova smyslu znamená systematickou, institucionalizovanou a odbornou službu jedincům, skupinám nebo institucím. Pomáhá řešit specifické životní problémy klientů. Poradenství se jako plně profesionalizovaná činnost a společenská instituce zformovalo na počátku 20. století. Rozmachu dosáhlo po druhé světové válce, kdy nahradilo dosavadní individuální předávání zkušeností mezi jednotlivci. Komunikace byla odvozená z pravidel dochovaných tradic. Poradenskou činností se zabývají profesionální odborníci s teoretickými i praktickými znalostmi. Jejich působení se uskutečňuje v poradnách, ústavech a dalších zařízeních, které jsou k tomuto účelu speciálně zřízené a vybavené. Poradenství se člení podle věku (pro děti a mládež, pro dospělé); podle počtu osob (individuální, skupinové); podle délky působení (jednorázové, dlouhodobé, trvalé) a podle poradce (odborné, laické, jiné). Pro přehlednost lze uvést některé druhy poraden: pedagogicko-psychologická poradna, výchovné poradenství na základních školách, postpenitenciární a kurátorská péče, poradna pro drogově závislé, protikuřácká poradna, poradna pro postižené AIDS,

¹¹² Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s PhDr. Janem Tomanem, ředitelem Diagnostického ústavu na Praze 4 (březen 2008). Tato klinika je zaměřena na ústavní péči cílové skupiny dívek ve věku od 15 do 18 let (19 let), které mají výchovné problémy.

krizová centra a další.¹¹³ Vzhledem k tomu, že se na řešení poradenské pomoci podílí řada vědních oborů a disciplín, má poradenství zákonitě mezioborový a komplexní charakter.

Práce sociálních kurátorů

Sociální kurátoři pracují na odborech sociálních věcí obecních, obvodních, městských a krajských úřadech (dále jen Úřad). Práce sociálního kurátora pro děti a mládež je velice záslužná činnost. Kurátor pro děti a mládež vede evidenci nezletilých dětí do 15 let, kteří nejsou ještě právně odpovědní. Také odborně pečuje o mladistvé od 15 do 18 let, u nichž bylo zahájeno trestní stíhání. Nedílnou součástí pracovní náplně kurátora pro děti a mládež je péče o mladistvé, kteří mají problém s opakovanými poruchami chování závažného rázu (záškoláctví, útoky z domova, tuláctví, agresivita, toxikomanie, kriminalita...). Sociální kurátor poskytuje obviněným odbornou pomoc a přímo se zúčastňuje jednání ve věcech trestního řízení proti mladistvým. Kurátor pro děti a mládež také analyzuje situaci v oblasti sociálně negativních jevů u mládeže, navrhuje a podílí se na organizování a realizaci preventivních opatření. Úzce spolupracuje s rodinou problémového dítěte, pedagogy, policií, právníky, vychovateli a sociálními pracovníky, s úřadem Probační a mediační služby pro mládež, výchovnými ústavy, diagnostickými ústavy, případně i s věznicemi pro mladistvé.¹¹⁴ Probační se rozumí především organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným, kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, sledování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Probační a mediační služba též poskytuje individuální pomoc obviněnému a působí na něj tak, aby vedl řádný život, vyhověl podmínkám soudu nebo státního zástupce, a tím došlo k obnově právních i společenských vztahů. Podle odborníků to v praxi funguje tak, že pokud mladistvý vykoná určitý přestupek či spáchá trestný čin (většinou se jedná o krádeže, problémy s drogami atd.), je předveden na Policii ČR. Sem jsou přizváni i jeho rodiče, zástupce školy a sociální kurátor Úřadu. Při řešení případu zjišťují odborníci celkové rodinné i výchovné podmínky předvedeného dítěte (rodinné zázemí, ubytování, strava, oblečení). Výchovný poradce školy přítomné informuje, jaké má dítě zájmy a koníčky, zda se jedná o opakované problémy. Od této chvíle má

¹¹³ JILČÍK, T. a kol. *Sociologie II. Úvod do problematiky sociálně patologických jevů*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 1999, s. 58-59.

¹¹⁴ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze se sociálními kurátory pro děti a mládež na Úřadu městské části Prahy 13 (prosinec 2007 a leden 2008).

poradce školy za úkol věnovat zvýšenou pozornost tomuto problémovému dítěti. Sociální kurátor Úřadu vede problémové dítě v evidenci a pravidelně kontroluje jeho vývoj chování. Do zmíněné evidence mohou nahlížet i další kompetentní osoby, které se zabývají problematikou výchovných problémů u dětí a mládeže.¹¹⁵

4.1.5 Sociálně výchovná práce

Sociálně výchovná práce je odborná činnost, jejímž prostřednictvím je usnadňován přirozený proces socializace. Sociální systém státu se v posledních letech významně změnil k lepšímu. Stát zřizuje nová střediska sociální pomoci, která pomáhají klientům řešit jejich obtížné životní situace. Pokud nemá mladý člověk pro svůj rozvoj pevné rodinné zázemí, může se ocitnout v řadě problémů, nebo s vážnými výchovnými důsledky. Problémoví jedinci se mohou obracet o pomoc na kontaktní místa státních i nestátních institucí. Problematikou sociálně negativních jevů se zabývá několik rezortů státní správy i mnoho státních i nestátních institucí.

Vedle léčebných zařízení jsou to například tyto instituce: Probační a mediační služba, Policie ČR, Městská policie, Soudy ČR, Vězeňská služba ČR, protidrogoví koordinátoři, sociální kurátoři a kurátoři pro děti a mládež, hygienická služba, infekční oddělení nemocnic, další odborníci.

Konkrétní typy sociálně výchovných zařízení spadajících pod jednotlivá ministerstva:

Ministerstvo práce a sociálních věcí (střediska sociální pomoci, ústavy sociální péče, centra denních služeb, azylové domy, nízkoprahová zařízení, denní stacionáře, sociální poradenství, kojenecké ústavy a dětské domovy).

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (školská zařízení ústavní a ochranné výchovy, diagnostické ústavy, střediska výchovné péče, výchovné poradenství).

Ministerstvo spravedlnosti (probační a mediační služba, výchovné ústavy - nad 15 let, nápravná zařízení).

Ministerstvo zdravotnictví (rehabilitační centra, dětská centra, psychiatrické léčebny, protialkoholní centra, léčebny se školou).¹¹⁶

¹¹⁵ Zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky (zákon o Probační a mediační službě) ve znění p. p .

¹¹⁶ JEDLIČKA, R. a kol. *Děti a mládež v obtížných životních...*, c. d., s. 360-373.

Sociální práce jako pomáhající profese

Posláním sociální politiky je vytvářet životní a sociální jistoty pro občany, kteří potřebují pomoc od společnosti v jejich obtížných životních a sociálních situacích. Realizace vytýčených úkolů sociální politiky je předmětem sociální práce, která se obvykle charakterizuje jako činnost sociálních institucí, která je zaměřena na pomoc jednotlivcům (individuální sociální práce), skupinám (skupinová sociální práce) a společenskému celku (komunitní sociální práce – analýza a sociální výzkumy určitého územního celku). Rozhovor je metoda, kterou používají sociální pracovníci k prvotní informaci o klientovi. Hlavní úlohou sociální práce je zabránit sociálně a psychicky škodlivým vlivům krizových situací a odstraňovat překážky zdravého rozvoje jednotlivců i skupin. Sociální práci lze dnes považovat za činnost veskrze týmovou. Významný podíl na ní má sociální pracovník, respektive odborník, jehož vzdělání i osobnostní předpoklady mu umožňují realizovat stanovené cíle sociální práce (kladný vztah k lidem, organizační schopnosti, trpělivost, schopnost naslouchat druhému člověku, apod.). Sociální práce napomáhá klientovi žít kvalitnějším životem a posiluje jeho schopnosti plnit životní role.¹¹⁷

4.2 Systém preventivní kontroly sociálně negativních jevů u mládeže

V naší společnosti žijí také lidé, kteří ve svém životě nějakým způsobem selhali. K nejzávažnějším sociálně negativním jevům ve společnosti patří kriminální chování mladistvých. Ochranná opatření proti kriminalitě mládeže si vyžadují soustavnou pozornost ze strany státu, občanských sdružení i jednotlivců. Aktivita se musejí odehrávat v souladu s platnými právními normami, vyžadují též respektování základních práv dětí. Preventivní programy zahrnují soubor opatření vyvíjené státními, veřejnoprávními i soukromoprávními subjekty. Okruh subjektů preventivní politiky zahrnuje mimo jiné státní orgány činné v trestním řízení – systém justice, policii, státní zastupitelství, soudy a vězeňství, orgány veřejné správy a další. Cílenou prevencí sociálně negativních jevů se zabývá i řada nestátních organizací (například zájmová občanská sdružení, církve, podnikatelské subjekty a jednotliví občané).¹¹⁸

Systém preventivní kontroly sociálně negativních jevů u mládeže představuje ofenzivní strategii kontroly kriminality, jež spoléhá především na nerepresivní

¹¹⁷ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze se sociálními kurátory pro děti a mládež na Úřadu městské části Prahy 13 (prosinec 2007 a leden 2008).

¹¹⁸ NEŠPOR, K. *Prevence problémů působených návykovými látkami...*, c. d., s. 23-32.

prostředky. Zabývá se eliminací sociálně patologických jevů, snižováním motivů a příležitostí k páčání trestných činů. Preventivní přístup státu je dán mírou mezi riziky a zájmem společnosti chránit občany.

4.2.1 Preventivní politika státu

Základem prevence sociálně negativních jevů u mládeže je její včasné a dlouhodobé působení. Preventivní modely úzce souvisí se schématem prevence kriminality, která zahrnuje soubor nerepresivních opatření. Veškeré aktivity vyvíjené státními, veřejnoprávními i soukromoprávními subjekty směřují k předcházení páčání kriminality a snižování obav z ní. Mezi objekty prevence patří: kriminogenní faktory (sociální prostředí, příčiny a podmínky kriminality), potenciální či skuteční pachatelé trestné činnosti, potenciální či skutečné oběti trestných činů. Na řešení této prevence existuje řada nejrůznějších názorů a přístupů - od jednoduchých návodů, přes programy prevence, které jsou realizované v rámci systému prevence kriminality, až po legislativní opatření. Mezi jednotlivými subjekty a aktivitami ústředních orgánů státní správy a orgánů územní samosprávy je nezbytná vzájemná součinnost (za podmínek zachování samostatnosti, kompetencí, odpovědnosti a rovnoprávnosti).

Cílem preventivní politiky státu je snižování míry a závažnosti trestné činnosti a zvyšování pocitu bezpečí občanů prostřednictvím nerepresivních metod a prostředků, na kterých se podílí široká škála veřejných institucí a soukromých subjektů. Komunikace s veřejností o sociálně negativních jevech a jejich příčinách je jednou z důležitých forem preventivních aktivit (ochrana před obecnou kriminalitou, osobní bezpečí i bezpečí blízkých lidí a bezpečnost sociálního prostředí, v němž žijeme). Preventivní politika eliminuje kriminogenní podmínky a kriminálně rizikové jevy. Pomáhá také obětem trestného činu. V České republice se v průběžně vyhodnocuje „Strategie prevence kriminality na léta 2010-2012“.¹¹⁹ Jejím hlavním úkolem je omezování příležitostí k páčání trestných činů.

4.2.2 Struktura prevence kriminality

Preventivní aktivity třídíme podle jejich rozsahu, obsahu a podle okruhů adresátů. Preventivní programy podle rozsahu rozdělujeme na individuální (rodiče působí na své dítě), skupinové (ve školách) a sociální (celospolečenské působení).

¹¹⁹ *Prevence kriminality* [online] Praha: Ministerstvo vnitra ČR [cit. 2010-06-08]. Dostupné na [www: <http://www.mvcr.cz/dokument/2010/rocenka.10/index.html>](http://www.mvcr.cz/dokument/2010/rocenka.10/index.html).

Preventivní programy podle obsahu třídíme na komplexní (předcházení nebezpečí) a specifické (protidrogové, proti kouření...).¹²⁰ Podle obsahového hlediska rozdělujeme prevenci kriminality na oblasti: sociální prevence, situační prevence a prevenci viktimmnosti. Sociální prevence představuje aktivity, které ovlivňují proces socializace a sociální integrace. Bývá označována jako orientovaná na pachatele. Cílem této prevence je změna nepříznivých společenských a ekonomických podmínek, které jsou považovány za zásadní příčiny při páchání trestných činů. Rozhodující část socializace spadá do období dětství a dospívání. Většina dospělých pachatelů začíná páchat trestnou činnost již v raném věku. Sociální prevence je proto soustředěna na problémové lidi, s úkolem dosáhnout nápravy jejich nevhodného chování již v období před tím, než se začnou dopouštět trestné činnosti. Důležitou úlohu zde sehrávají vhodná resocializační opatření. Za klíčové oblasti sociální prevence je možno považovat prostředí rodiny a školy, práci a způsoby trávení volného času. Situační prevence vychází ze zkušenosti, že konkrétní druhy kriminálního chování se objevují v určité době, na určitých místech a za určitých okolností. Preventivní programy se zaměřují na příčiny i důsledky možnosti spáchání trestného činu. Programy usilují o minimalizaci možných rizik. Nejeftektivnější ochranou omezování majetkové trestné činnosti jsou režimová, fyzická a technická ochrana. Prevence viktimmnosti se zaměřuje na pomoc obětem trestných činů. Je založena na konceptech bezpečného chování, rizika kriminogenní situace a psychickou připravenost ohrožených osob. V praxi se jedná o skupinové a individuální zdravotní, psychologické a právní poradenství, trénink v obranných strategiích a propagaci technických možností ochrany před trestnou činností.¹²¹

4.2.3 Systém preventivních aktivit

Okruh subjektů preventivní politiky je široký. Kromě orgánů činných v trestním řízení (systém trestní justice – policie, státní zastupitelství, soudy a vězeňství), v ní působí i další instituce (například orgány státní správy, samosprávy, podnikatelské subjekty, zájmová sdružení občanů, církve a občané). Preventivní aktivity se uskutečňují v rámci celostátním, regionálním i místním; v každém uvedeném případě pak na úrovni primární, sekundární a terciární. Cílem preventivní politiky je zvyšování pocitu bezpečí občanů a jejich aktivní spoluúčasti na omezování příčin kriminality;

¹²⁰ *Bezpečnost a prevence – prevence kriminality* [online] Praha: Ministerstvo vnitra ČR [cit. 2010-06-08]. Dostupné na [www: <http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>](http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm).

¹²¹ ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kriminalita mládeže*. 1. vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 2001, s. 42-47. ISBN 80-7251-070-3.

snížení míry a závažnosti trestné činnosti; integrace Policie ČR do preventivních systémů (zejména na místní úrovni). Prevence kriminality je v rámci systému prevence v ČR chápána jako komplex nerepresivních sociálních a situačních opatření pomoci obětem trestných činů a zvyšování povědomí veřejnosti o metodách ochrany před trestnou činností. Prevence kriminality úzce souvisí s prevencí dalších sociálně negativních jevů, z nichž k nezávažnějším patří nejrůznější formy závislostí. Úkoly státu v prevenci kriminality jsou významné. Státní orgány plní zejména úlohu legislativní, metodickou, informační a částečně ekonomickou. Priority prevence kriminality směřují do dvou oblastí: do oblasti součinnosti sociální a situační prevence (zejména na místní úrovni). Do druhé aktivity náleží ty, které vedou k efektivitě preventivního systému a sociální politiky.¹²² Podle *Oldřicha Matouška*: „*Nejvýznamnějším prostředkem sociální prevence je výchova dětí v rodinách a výchova dětí ve školách. Preventivně mohou působit i nevládní organizace. Vlivným nástrojem je také sociální politika státu ovlivňující systém vzdělávání, zaměstnanost, stabilitu rodiny, fungování policejního a soudního aparátu a dalších institucí zabývajících se rizikovou mládeží. Menší význam a dosah mají regionální a lokální programy pro úžeji definované skupiny rizikových dětí či rizikové mládeže*“.¹²³

Primární prevence je zaměřena necíleně na celou společnost, občany i instituce. Pozitivně ovlivňuje i hodnotové postoje dětí od nejnižšího věku, až do věku mladých dospělých. Preventivní opatření zahrnují výchovné, vzdělávací, osvětové a poradenské aktivity. Zvláštní pozornost je věnována pozitivním aktivitám způsobu trávení volného času a sportovního vyžití. Těžiště primární prevence spočívá ve výchově dětí v rodinách, školách a školských zařízeních. Primární prevence zahrnuje všechny aktivity směřující k regulaci přístupu a k cíli, aby problém vůbec nevznikl. Jedná se o taková opatření, která působí v různých liniích k zabránění sociálně negativním jevům. Jejich účelem je zvýšit obranyschopnost nezasažené části populace, aby těmto negativním jevům dokázala čelit. Primární prevence zahrnuje rovněž širší osvětu a informovanost společnosti (předcházení možných sociálně negativních jevů, včetně realizace preventivních programů a promítání naučných filmů, zaměřených na návykové látky,

¹²² GJURIČOVÁ, J. a kol. *Katalog informací prevence kriminality*. 1. vydání. Praha: Ministerstvo vnitra – Odbor prevence kriminality, 2000, s. 6-14. ISBN 80-85821-85-0.

¹²³ MATOUŠEK, O. a kol. *Mládež a delikvence...*, c. d., s. 266.

AIDS, šikanu). Tyto aktivity je možno realizovat také pro veřejnost, ve školách či střediscích volného času.¹²⁴

Sekundární prevence je cíleně orientovaná na jedince a rizikové skupiny. Zabývá se takovými jedinci, u nichž je vyhodnocena zvýšená pravděpodobnost, že se stanou potencionálními pachateli trestné činnosti nebo jsou tito jedinci ohroženi sociálně negativními jevy (například drogová, nikotinová a alkoholová závislost, záškoláctví, gamblerství, vandalizmus). Příčiny negativních jevů u mládeže bývají rozdílné. Při zjišťování problémových situací u mladých lidí má nezastupitelné místo škola. Preventivní opatření zasahují často do sféry trávení volného času. Prevence je také zacílena na rizikové faktory rodinného prostředí, ve kterých tito jedinci prožívají své životy. Sekundární prevence může mít podobu jak poradenské, tak i ústavní péče. Jedná se o souhrn opatření, která snižují rizika a zabraňují větším důsledkům rozšíření sociálně negativních jevů. Tato prevence je orientována především na rizikovou skupinu dětí z neúplných rodin, z rodin nezaměstnaných, z romského etnika, nezaměstnanou mládež. Preventivní programy také uskutečňují specializované poradny, které své klienty léčí za použití psychiatrických a terapeutických postupů. Tradici v oblasti sekundární prevence má u nás především ústavní péče (výchovné ústavy, věznice, psychiatrické léčebny). Prostředkem kvalitnější péče o jedince s poruchami chování je postupné budování systému nových poradenských ambulantních pracovišť a terapeutických komunit. Tady může nacházet útočiště pomoci i mnoho narkomanů nebo sociálně nepřizpůsobivých lidí.¹²⁵

Terciární prevence představuje resocializační opatření. Je určena k předcházení kriminální recidivě. Orientuje se na mladé lidi, kteří již spáchali trestný čin. Jejím cílem je udržet dosažené výsledky předchozích intervencí. Preventivní schéma usiluje o odstranění recidivy kriminality a sociálně negativního jednání (například šikany, prostituce, záškoláctví, útěků z domova). Zvláštní péče je věnována oblasti nefunkčního sociálního prostředí a resocializaci (motivace ke vzdělávání a získání odborné kvalifikace, rodinné poradenství). Terciární prevence se pohybuje na hranici prevence a terapie. Může se například jednat o odborný přístup k drogově závislým jedincům, který usiluje o snížení nejhorších důsledků závislostí. Minimalizace účinků spočívá v poskytování injekčních jehel na jedno použití. Tímto opatřením lze předejít šíření

¹²⁴ *Bezpečnost a prevence – prevence kriminality* [online] Praha: Ministerstvo vnitra ČR [cit. 2010-05-05]. Dostupné na [www: <http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>](http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm).

¹²⁵ Tamtéž.

žloutenky, HIV (další substituce drogy je možná formou náhradní látky).¹²⁶ Pokud chce stát dosáhnout celkového rozvoje svých občanů, jeho úloha je postarat se o jejich bezpečnost. Ve společnosti žije i mnoho problémových jedinců, kteří nejsou dostatečně vybaveni žít normálním životem. Tento nebezpečný lidský potenciál je třeba včas podchytit a dostat pod kontrolu. Společenská kontrola je souhrnem mechanismů, kterými společnost vykonává vládu nad svými členy a dosahuje tak cíle, aby občané dodržovali předepsané normy. Pokud dochází ve společnosti k přísné kontrole chování, dochází k projevům nespokojenosti. Jestliže naopak kontrola schází, může dojít k rozkladu celé společnosti. Ve společnosti se uplatňuje více systémů kontroly – náboženství, morálka, výchova, právo, obyčej. Právo představuje systém normativního řízení státu, disponuje potřebnými prostředky ke svému prosazení. Účelem trestní politiky státu je kontrola nad trestnými činy. Zahrnuje veškeré státní a společenské instituce, zařízení, činnosti, subjekty, strategie a sankce, které mají směřovat k zabránění, případně likvidaci trestné činnosti ve společnosti.¹²⁷

4.2.4 Organizace prevence kriminality

Stávající systém prevence kriminality v České republice má zřejmě nejbližší k preventivní struktuře ve Velké Británii. Za společné znaky lze považovat:

- a) těžiště prevence kriminality spočívá na místní úrovni - včetně zapojení maximálního počtu subjektů do preventivních aktivit (orgány státní správy, samospráva, policie, nevládní instituce),
- b) při ministerstvu vnitra jsou zřízeny centrální útvary pověřené analýzou a realizací preventivní politiky,
- c) stát poskytuje finanční prostředky ze státního rozpočtu na podporu programů prevence kriminality.

Prevence kriminality je organizována podle tří stupňů efektivního systému prevence kriminality. Rozdělujeme ji na mezirezortní, rezortní a místní úroveň.¹²⁸

4.2.4.1 Mezirezortní úroveň

Na základě vládního unesení č. 617/1993 má hlavní odpovědnost za organizaci, koordinaci, integraci a metodiku preventivních programů mezirezortní Republikový

¹²⁶ *Bezpečnost a prevence – prevence kriminality* [online] Praha: Ministerstvo vnitra ČR [cit. 2010-05-05]. Dostupné na [www: <http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>](http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm).

¹²⁷ KUČHTA, J. a kol. *Kriminologie – I. část*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita Brno, 1993, s. 115. ISBN 80-210-0616-1.

¹²⁸ ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kontrola kriminality mládeže...*, c. d., s. 87-108.

výbor pro prevenci kriminality (dále jen Republikový výbor). Předmětem jeho činnosti je vytváření koncepce preventivní politiky vlády České republiky na mezirezortní úrovni a její konkretizace na místní úrovni. Výbor současně schvaluje žádosti o dotace na projekty prevence kriminality, které předkládají města. Předsedou Republikového výboru je ministr vnitra, výkonným místopředsedou je 1. náměstek ministra vnitra. Členy Republikového výboru jsou zástupci jednotlivých ministerstev, dále též zástupci Nejvyššího státního zastupitelství, Policejního prezidia, Generálního ředitelství cel, Generálního ředitelství Vězeňské služby, Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, Správy služeb zaměstnanosti Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity a zástupci Rady vlády pro koordinaci protidrogové prevence.

4.2.4.2 Rezortní úroveň

Všechny rezorty se do prevence kriminality zapojují stejně intenzivně. Programy jednotlivých ministerstev vycházejí z věcné působnosti, rozšířené o konkrétní preventivní aspekty. Sociální prevencí se zabývají především Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo zdravotnictví a Ministerstvo spravedlnosti. Programy situační prevence navrhuje zejména Ministerstvo vnitra. Návrhy a opatření k prevenci viktimmnosti (souhrn dispozic a předpokladů stát se obětí trestného činu) předkládají hlavně Ministerstvo vnitra, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstvo zdravotnictví.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy – se zaměřuje především na výchovné působení školy a podporu aktivního trávení volného času, na pedagogicko-psychologické poradenství a na péči o narušenou mládež (zejména ve výchovných ústavech).

Ministerstvo práce a sociálních věcí - svoji preventivní činnost zaměřuje na rozšiřování standardní sociální práce, práci s nezaměstnanými (na úřadech práce jsou zřízena informačně poradenská střediska pro volbu povolání a zaměstnání) a podporu nevládních organizací zabývajících se aktivitami v sociální oblasti.

Ministerstvo zdravotnictví - se zaměřuje na prevenci týrání, zanedbávání a sexuálního zneužívání dětí, léčbu pachatelů trestné činnosti s duševními poruchami, léčbu drogově závislých a sexuálně deviantních jedinců, pomoc obětem trestných činů (podporuje nevládní organizaci Bílý kruh bezpečí).

Ministerstvo spravedlnosti – se dotýká prevence v oblasti: legislativní (garantuje trestní kodexy); výkonné, postupně zavádí a ověřuje instituty probace a mediace (personálně probaci a mediaci zajišťují u každého krajského úřadu úředníci, kteří shromažďují podklady pro rozhodování soudů). Dále pak v rámci resocializačních programů zajišťují právní kontrolu ve vězeňství. Úředníci Ministerstva spravedlnosti spolupracují s Institutem pro kriminologii a sociální prevenci na kriminologickém výzkumu.

Ministerstvo vnitra – směřuje do několika oblastí: rozvoj preventivních aktivit a zkvalitňování systému prevence kriminality na místní úrovni; zpracovává metodické materiály, modelové projekty; zajišťuje vzdělávání pracovníků, kteří se zabývají prevencí. Ministerstvo dále spravuje dotační systém prevence kriminality na místní úrovni, informačně propojuje jednotlivé subjekty preventivní kontroly kriminality, přímo podporuje projekty občanských sdružení (například Linky důvěry, Krizové linky, Střediska pomoci ohroženým dětem...).

Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky – je poradním orgánem vlády. K jejím úkolům patří: tvorba koncepce protidrogové politiky, dodržování stávajících zásad protidrogové politiky, vyhodnocování efektivity. Rada nese odpovědnost za mezinárodní spolupráci České republiky v problematice drog (podílí se též na koncepci programu protidrogové politiky a přiděluje finanční prostředky na protidrogovou politiku). *Mezirezortní komise pro záležitosti romské komunity* je poradním orgánem vlády. Komise koordinuje všechny otázky spojené s postavením Romů ve společnosti. K jejím dalším úkolům patří tvorba koncepce v oblasti politiky státu týkající se romských komunit, návrhy rozdělování finančních prostředků na doplňkové programy na podporu romské komunity, informování a osvěta v romské komunitě o programech zacílených na tuto skupinu obyvatel, spolupráce s jinými státními orgány.¹²⁹ Rezortní orgány samosprávně iniciují a metodicky řídí orgány měst i obcí. Mezi aktivitami ústředních orgánů veřejné správy a orgány územní samosprávy je nezbytná vzájemná součinnost.

4.2.4.3 Místní úroveň

Těžiště systému preventivní kontroly je soustředěno na místní úroveň, neboť má ve své podstatě nejbližší k problémům jednotlivých lidí. Města a obce se z titulu svých pravomocí zabývají řešením problémů a kriminogenních situací rizikových jedinců a

¹²⁹ ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kriminologie a prevence kriminality*. 1. vydání. Praha: Armex Publishing, 2004, s. 88-90. ISBN 80-86795-05-5.

skupin. Řeší také opatření proti jednotlivým druhům trestné činnosti, současně pomáhají i obětem trestných činů. Odpovědnost za realizaci preventivních opatření měst a obcí nesou obecní zastupitelé (dále jen Zastupitelé), v čele se starostou. Na kriminalitu, která je páchána v těchto lokalitách, může obecní zastupitelství preventivně reagovat obecně závaznými vyhláškami (za účelem ochrany bezpečnosti, zdraví a majetku občanů lze situace řešit zákazem určitých činností). Pokud se Zastupitelé rozhodnou, že se budou prevenci kriminality věnovat dlouhodobě a systematicky, mohou tyto aktivity realizovat prostřednictvím programů prevence. Republikový výbor pro prevenci kriminality (dále jen Republikový výbor) vypracovává metodiku tvorby preventivních programů, která zahrnuje tyto fáze:

1. fáze vytvoření institucionálních předpokladů (usnesení obecního zastupitelstva, vytvoření komise pro prevenci kriminality při obecní radě),
2. fáze přípravná (analýza bezpečnostní situace),
3. fáze tvorby preventivních programů (jejich schvalování obecním zastupitelstvem, předložení Republikovému výboru),
4. fáze realizace preventivních programů.

Při Republikovém výboru byla zřízena komise pro výběr Programů prevence kriminality na místní úrovni k poskytování finančních prostředků. V komisi pracují zástupci Ministerstva vnitra, Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstva obrany, Ministerstva zdravotnictví a zástupce Ministerstva pro místní rozvoj; dále zde pracují zástupci Policejního prezidia, Rady vlády pro koordinaci protidrogové politiky, Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity a Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. Činnost sekretariátu zajišťuje odbor prevence kriminality Ministerstva vnitra.¹³⁰ Města či obce zasílají své žádosti o schválení preventivních projektů Republikovému výboru. Finanční zdroje jsou pro zahájení programu prevence nezbytnou podmínkou (rozpočet obcí, finance místních institucí, nestátní a podnikatelské zdroje). Ve městech, která jsou zapojena do komplexních programů, jsou jejich dalším zdrojem financování projektů státní dotace (například v Praze, Brně a v Ostravě již byla realizována celá řada preventivních projektů). Výhodou těchto programů je skutečnost, že jsou přímo zacíleny na jednotlivé skupiny obyvatelstva. Mezi další programy na místní úrovni, které jsou též podporovány vládou, patří „Program Partnerství“. Tento program je obecně založen na partnerství a

¹³⁰

ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kontrola kriminality mládeže...*, c. d., s. 70-108.

komunikaci mezi policií a občanskou společností, a to při ochraně veřejného pořádku, bezpečnosti a prevenci kriminality. Preventivní programy jsou průběžně vyhodnocovány. Pouze vzájemná komunikace, odezva a zpětná vazba zaručují účinnost řešení jednotlivých projektů. Jejich obecným smyslem je preventivní přispění k pocitu bezpečí všech občanů.¹³¹

4.2.5 Strategie preventivních opatření

Kontrolou kriminality chce stát i společnost udržet kriminalitu v určitých přijatelných mezích, nebo ji zcela omezit. Klade důraz na vzájemnou vyváženost represivní (trestnou činnost potlačující) a preventivní (trestnou činnost předcházející) strategii. Hlavním cílem prevence kriminality je vybudování fungujícího systému. Vytvořený systém se opírá o preventivní programy rezortů zastoupených v Republikovém výboru, dále pak o výzkumnou a analytickou činnost mnoha státních i nestátních institucí. Preventivní programy se staly součástí sociální a bezpečnostní politiky státu. Prevence kriminality představuje pokus eliminovat trestnou činnost ještě před jejím započítáním nebo před jejím pokračováním. Z celkového pohledu prevence kriminality zahrnuje soubor nerepresivních opatření (jsou tím myšleny veškeré aktivity vyvíjené státními veřejnoprávními i soukromoprávními subjekty). Tato činnost vede k předcházení páchaní kriminality a snižování obav z ní. Patří sem taková opatření, jejichž cílem či důsledkem je zmenšování rozsahu a závažnosti kriminality a jejich následků, ať již prostřednictvím omezení kriminogenních příležitostí nebo působením na potencionální pachatele a oběti trestných činů. Jedná se o opatření sociální prevence, situační prevence (včetně informování veřejnosti o možnostech ochrany před trestnou činností a pomoci obětem trestných činů).¹³² V souvislosti s problematikou systému prevence nežádoucích závislostí je vhodné uvést názor *Františka Kopeckého*: „*Jestliže chceme budovat systém prevence proti jakémukoliv nežádoucímu chování, jednání, jevu, musíme si nejprve položit otázku, v čem má patřičné chování, jednání či jev, příčiny a kořeny. Protože je řeč o školní mládeži, jedná se většinou o různé typy drogových závislostí; sem zahrnuji samozřejmě i kouření a alkohol, drobná či větší vandalství, krádeže, ohrožující sexuální chování apod.*“ „...„*podle mého názoru se jedná o falešnou náhradu za postrádané hodnoty. Rozvrácených, neúplných či nefungujících manželství,*

¹³¹ ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kriminologie a prevence kriminality...*, c. d., s. 90-100.

¹³² *Strategie prevence kriminality na léta 2008-2010*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 2008.

rodin je vysoké procento, děti často chybí základní zázemí a jistota. Schází i prvotní vzory pro jednání i životní postoje“.¹³³

Cílem prevence je zkoumat rizikovou činnost mládeže a vhodnou formou těmto negativním jevům předcházet. K daným cílům je možno dojít řádnou výchovou, morálkou, právem či tradičními zvyky. Za nejdůležitější a neúčinnější místo prevence považuje Jiří Pilař školní prostředí: „V oblasti prevence sociálně patologických jevů, cílené na děti a mládež, zaujímají školy nezastupitelné místo. Vždyť na základních školách je více než 11 % žáků se zvýšeným rizikem k sociálně patologickému chování, na středních školách a gymnáziích se pohybuje podíl těchto jedinců kolem 7 % a na učilištích a praktických školách přesahuje velmi znepokojující hodnotu 46 %“.¹³⁴ Prevence kriminality úzce souvisí i s prevencí dalších sociálně negativních jevů, z nichž k nejzávažnějším patří nejrůznější formy závislostí. Prevence kriminality a trestní právo mají spojitost a vzájemně se ovlivňují hlavně v tom, že některé instituty trestního práva hmotného i procesního působí i preventivně.¹³⁵ K tématu prevence kriminality uvádí Josef Zapletal toto: „Do prevence kriminality náleží veškeré aktivity, směřující k předcházení páchaní trestných činů, ke snížení jejich výskytu cestou zamezení páchaní nebo neutralizací příčin a podmínek vzniku kriminogenních faktorů. Patří sem opatření, jejichž cílem či důsledkem je zmenšování rozsahu a závažnosti kriminality, ať již prostřednictvím omezení kriminogenních příležitostí nebo působením na potencionální pachatele a oběti trestných činů. Prevence tedy představuje pokus eliminovat trestnou činnost ještě před jejím započatím nebo před jejím pokračováním“.¹³⁶

Idea, že je lepší kriminalitě předcházet než se pokoušet následně napravovat škody, není nová, ale je v současné době velmi aktuální. Obecná tradiční kriminalita, což platí zejména o kriminalitě majetkové, se z hromadného negativního společenského jevu stala jevem masovým. Určité východisko tu nabízí moderně pojatá preventivní činnost. Cílem, současně i částečným měřítkem účinnosti speciálních přístupů při zacházení s mladými delikventy, vždy byla - a stále je, především snaha zabránit mladým delikventům v opakování problémového chování a přerušit jejich negativní sociální vývoj. Systém prevence kriminality je součástí kriminální politiky společnosti a

¹³³ BRICHČÍN, M. a kol. *Mládež – drogy – společnost*. In: KOPECKÝ, F. *Příspěvek k problematice primární prevence nežádoucích závislostí a jevů mezi mládeží...*, c. d., s. 154-157.

¹³⁴ JEDLIČKA, R. a kol. *Děti a mládež v obtížných životních...*, c. d., s. 323.

¹³⁵ MUSIL, S. a kol. *Analýza účinnosti legislativních úprav III*. 1. vydání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1998, s. 110-112. ISBN 80-86008-54-1.

¹³⁶ ZAPLETAL, J. a kol. *Kriminologie – 1. obecná část*. 3. vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 2001, s. 100. ISBN 80-85981-87-4.

státu. Má za cíl snížit počet trestných činů. Zdá se, že v našich současných společenských podmínkách jednoznačně převažují přístupy represivního charakteru. Represe se zaměřuje na důsledky kriminogenního vývoje, avšak bývá méně účinná než efektivnější prevence.

4.2.6 Preventivní programy

Třetí tisíciletí je nepochybně spjato s rychle postupující globalizací nejenom v ekonomice, kultuře a dalších společenských oblastech, ale také v přístupech ke kontrole sociálně negativních jevů. V České republice se od sedmdesátých let minulého století začal klást důraz na prevenci kriminality, při které byla zdůrazňována vyváženost represivních a preventivních strategií. Na preventivní činnost jsou ze státního rozpočtu a z rozpočtu obcí a měst vynakládány nemalé finanční prostředky. Odborné diskuze se vedou o systému trestů a ochranných opatření. Řada odborníků doporučuje obrátit preventivní kontrolu kriminality ve větší míře směrem k mladé generaci.

4.2.6.1 Rodina jako nejúčinnější činitel prevence

Existuje celá řada preventivních projektů, které řeší možnosti minimalizace sociálně negativních jevů. Programy prevence rozšiřují socializační příležitosti, vytvářejí přiměřené podmínky pro zdravý a nekonfliktní vývoj ohrožené skupiny či jednotlivce, směřují též k nápravě delikventního chování mladých lidí.

Většina z nás se domnívá, že dobrá výchova a účinné preventivní metody zcela minimalizují riziko vzniku sociálně negativních jevů u mládeže. Pravda bývá však taková, že žádná sebelepší výchova či prevence nevyklučují výskyt těchto negativních jevů. Vhodná preventivní výchova a učení v rodinném i školním prostředí ochraňuje dítě před kriminalitou mládeže. Tím může být dítě ochráněno před přímými vlivy kriminálního chování (výchova k neagresivnímu řešení konfliktů, racionálnímu uspokojování svých potřeb, respektování zájmu druhých lidí, k jasnému odlišování dobra a zla). To se ale může podařit jen v atmosféře skutečného rodičovského zájmu a respektu, rodičovské loajality k dítěti. Výchova proti kriminálnímu chování musí být především cílenou výchovou, která je možná za předpokladu jasné hodnotové orientace rodičů i dobrých rodinných vztahů. Děti bývají šťastné, když mohou trávit se svými rodiči společný čas, společně pracovat, vyprávět si příběhy (uchovávající rodinnou tradici), jezdit s nimi na dovolenou, kulturně se vzdělávat či vhodnou formou se učit. Základní rady, jak ochránit děti před riziky kriminálního chování mohou být takové,

abychom s dětmi v co největší míře o této problematice mluvili. Vhodnou komunikací mohou rodiče pomáhat dětem zvládat negativní tlaky ze strany vrstevníků a podporovat jejich vhodné aktivity. V případě, že rodiče nezvládají vyřešit výchovný problém, je důležité vyhledat pomoc u odborníků (pedagogicko-psychologická poradna, pedagogové, výchovní poradci školy, linky důvěry, dětský lékař...)¹³⁷

4.2.6.2 Úloha školy v prevenci sociálně negativních jevů

Na výskytu sociálně negativních jevů působí velké množství proměnných příčin. Je tudíž těžké jim zcela jednoznačně předcházet. Proto by mělo platit pravidlo, že na výchovu a vzdělávání je pohlíženo zejména ve vztahu k osobnostním zvláštnostem jedinců, charakteristickým znakům skupin, vlivu rodinného a školního prostředí. Efektivita preventivních programů ve škole bývá spojována s profesionálním chováním pedagogických pracovníků (osobnostní předpoklady, odborné znalosti a schopnosti). Součástí primární prevence školy či školského zařízení je i spolupráce s rodiči žáků. Škola má za povinnost informovat rodiče o možném výskytu problému u jejich dětí. Současně může doporučovat preventivní programy, jimiž by se předcházelo ohrožení žáka sociálně patologickými jevy. S těmito aspekty počítají preventivní programy, které jsou prioritně zacíleny i na případné změny problémového chování jedinců. Jak uvádí Vladimír Jůva: „Preventivní programy se zpravidla člení do těchto základních oblastí:

- *preventivní aktivity jako nedílná součást výchovně-vzdělávacího procesu (zařazení prevence sociálně patologických jevů do výuky nejruznějších předmětů),*
- *specializované programy zaměřené zejména na výcvik v osobnostních a sociálních dovednostech,*
- *nabídka volnočasových aktivit respektujících poptávku dětí a mládeže,*
- *poskytování poradenských služeb,*
- *spolupráce s rodiči“¹³⁸.*

Základní preventivní programy, které jsou určeny pro školní prostředí, bývají doplňovány tzv. peer programy (výchovné a vzdělávací programy, na kterých se podílejí sami žáci, vrstevníci). K optimalizaci procesu výchovy, vzdělávání a k zajišťování některých úkolů primární a sekundární prevence slouží také pedagogicko-psychologické

¹³⁷ MATOUŠEK, O. a kol. *Práce s rizikovou mládeží*. 1. vydání. Praha: Portál, 1996, s. 14-15, 20-21. ISBN 80-7178-064-2.

¹³⁸ JŮVA, V. a kol. *Základy pedagogiky pro doplňující pedagogické studium*. 100. publikace. Brno: Paido, 2001, s. 98-100. ISBN 80-85931-95-8.

poradenství. Poradenství poskytuje své služby dětem a mládeži (zpravidla ve věku od 3 do 19 let), jejich rodičům a dalším zákonným zástupcům, učitelům, ostatním pedagogickým pracovníkům škol a školských zařízení. Současný systém pedagogicko-psychologického poradenství v ČR tvoří odborníci, kteří pracují ve funkcích: výchovní poradci školy, školní psychologové, speciální pedagogové; dále odborníci z pedagogicko-psychologických poraden, speciálně pedagogických center, středisek výchovné péče pro děti a mládež a odborníci z Institutu pedagogicko-psychologického poradenství. Preventivní programy kontroly sociálně negativních jevů u mládeže jsou zacílené na skupiny předškolních a školních dětí, mládeže a dospívající generace, programy pro rodiče, vrstevnické programy, komunitní programy a programy podporující uplatnění mládeže na trhu práce.¹³⁹

4.2.6.3 Základní přehled intervenčních programů a projektů v ČR

V této části kapitoly je vhodné zmínit příklady některých státních i nestátních projektů a programů prevence kriminality mládeže.¹⁴⁰

Projekt „Systém Včasné intervence“

V České republice je celá řada institucí, které se zabývají preventivní kontrolou sociálně negativních jevů u dětí a mládeže. Od roku 2000 byl v Ostravě ověřován pilotní projekt „Centrum Včasné intervence“. Je podporován vládou a koncepčně vychází ze závěrů tzv. Systémového přístupu k péči o mladistvé delikventy (Usnesení vlády č. 1032/1999). Z důvodu zkvalitnění systému byl tento projekt přejmenován v roce 2005 na projekt „Systém Včasné intervence“. Objekty intervence jsou děti do 15 let, které se dopustily činu jinak trestného; dále mladiství, kteří se dopustili trestného činu a děti a mladiství se závažnými sociálně patologickými problémy (závislosti, záškoláctví, úteky z výchovných ústavů, tuláctví, šikana, projevy extremismu apod.). Systém včasné intervence pracuje na základě vzájemné součinnosti jednotlivých institucí a má postavení orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Práce s rizikovými dětmi a jejich rodinami se prostřednictvím tohoto projektu zúčastňují i další odborníci veřejné správy a nevládních organizací.¹⁴¹

¹³⁹ MATOUŠEK, O. a kol. *Práce s rizikovou mládeží...*, c. d., s. 14-15, 20-21.

¹⁴⁰ Podkladové materiály z jednotlivých ministerstev, úřadů a nestátních institucí, 2008.

¹⁴¹ ZOUBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže...*, c. d., s. 141-143.

Státní program prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže na období 2008-2010

Období školního vzdělávání má velmi významnou funkci v oblasti formování osobnosti mladých lidí. Vše, co se v tomto období nepodaří, se jen velmi obtížně napравuje v období dospívání. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (dále jen Ministerstvo) má stěžejní podíl na úkolech v primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v České republice. Preventivní kontrola v působnosti rezortu Ministerstva zahrnuje především aktivity v oblastech prevence všech možných forem rizikového chování mládeže. Metodicky zajišťuje a koordinuje specifickou primární prevenci na mezirezortní úrovni a úzce spolupracuje při realizaci preventivních aktivit s fungující sítí koordinátorů a metodiků. V současné době je tento program vyhodnocován.¹⁴²

Projekty prevence kriminality s účastí Policie ČR a Městské policie hl. m. Prahy

Preventivní projekt obsahuje východiska pro navrhované cíle, strategie a opatření. Primární protidrogová prevence je ze strany Policie ČR realizována především prostřednictvím svých pracovníků z preventivně informačních skupin. Preventivní programy jsou v této oblasti zaměřovány na nejvíce ohroženou cílovou skupinu dětí a mládeže.¹⁴³

Program „Šance“

Projekt Šance je od roku 1995 první preventivní a humanitární program pro komerčně sexuálně zneužívané děti a mládež žijící v ČR v zapomenutí. Jeho prostřednictvím je poskytována pomoc převážně dětem, které žijí bez své rodiny a domova, jsou dětmi ulice. Převážnou část klientů tohoto sdružení tvoří děti z problémových rodin, dále pak děti týrané a zneužívané, také děti, o které nemají rodiče žádný zájem. Těmto dětem odborníci pomáhají najít zpět smysl života.¹⁴⁴

Preventivně výchovný program proti šikanování

Český školní program proti šikanování je zacílen na pomoc žákům po celé období jejich školní docházky. Skládá se ze třinácti klíčových opatření proti šikaně. Ve

¹⁴² Podkladové materiály z Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2008.

¹⁴³ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s Mgr. Andreou Kroftovou, výchovnou poradkyní z Fakultní základní školy při Pedagogické fakultě UK, Fingerova 2186, Praha 5 – Nové Butovice (květen 2008).

¹⁴⁴ Ministerstvo vnitra ČR: Metodika „Systém Včasné intervence pro rok 2010“. Praha: MV ČR, 2009.

školách probíhá v rámci širšího projektu „Zdravá škola“. Zásadním předpokladem pro účinnou prevenci je podpora vytváření kvalitních vztahů nejen v rodině, ale i ve škole, v různých zájmových kroužcích, prostě všude tam, kde děti a mládež tráví svůj volný čas. Pouze dobrá a důsledná komunikace mezi školou, družinou, školními kluby a rodinou může kladně působit na snižování počtu násilí v těchto zařízeních. Ředitelé škol a školských zařízení odpovídají za systémové aktivity školy v oblasti prevence šikanování. Jednotlivé preventivní programy pro školy tvoří dohromady smysluplný celek, který ukazuje cestu k zastavení sociálně patologických jevů u dětí a mládeže.¹⁴⁵

Programy za aktivní účasti předem připravených vrstevníků „Peer programy“

Pro počátek problémového chování mladých lidí mohou vznikat rizikové faktory již v prostředí špatných rodinných vztahů, nevhodných kamarádů ve škole či při nepatřičném trávení volného času. U skupin se středním rizikem (normální populace) se používají postupy tzv. „Peer programů“. Pro předem připravené vrstevníky, kteří se stávají ostatním vzorem, je pak důležitý věk, sociální situace, profese, nabyté dovednosti, schopnosti a celkové postoje. Uvedené programy bývají interaktivní a soustavné, pracují s menšími skupinami lidí. Účastníci programu při nich bývají aktivní. Peer programy se mohou zařazovat i na středních školách. Na těchto typech školy je však důležité peer programy důkladněji zdůvodnit a vysvětlit. Tady se již osvědčují programy typu: motivační trénink, brainstorming, hraní rolí, relaxace, jednoduché cvičení z jógy, řeší se otázky zdravého životního stylu.

Výchovný program „Partners Czech“

Preventivní program je zaměřen na skupinu delikventů ve věku od 15 do 18 let, kteří se dopustili méně závažné trestné činnosti (tyto činy bývají většinou spáchány v důsledku neznalosti zákonů, nebo pod vlivem prostředí). Cílem programu je přispět ke snížení recidivy a rizikového chování. Na modelových příkladech se zde klienti nenásilnou formou učí řešit vzniklé konflikty. Program také pamatuje na výuku trestního, rodinného, občanského a pracovního práva.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s Mgr. Andreou Kroftovou, výchovnou poradkyní z Fakultní základní školy při Pedagogické fakultě UK, Fingerova 2186, Praha 5 – Nové Butovice (květen 2008).

¹⁴⁶ *Program učil mladé delikventy fungovat správně ve společnosti*. Praha: Probační a mediační služba ČR [cit. 2009-07-07]. Dostupné na [www:<http://www.pmscr.cz/scripts/aktuality_detail.php?id_akt=183](http://www.pmscr.cz/scripts/aktuality_detail.php?id_akt=183).

Preventivní programy nevládních institucí

Je záslužné, když se do preventivní oblasti sociálně patologických jevů u dětí a mládeže aktivně zapojuje i mnoho soukromých subjektů. Pro celý systém preventivní kontroly jsou také přínosné aktivity církevních, charitativních a ostatních pomáhajících institucí. Jejich preventivní programy jsou většinou zaměřeny na prevenci rizikového chování mladé generace. Jsou realizovány pro jednotlivce i celé skupiny (poradenství, přednášky na školách a v zájmových aktivitách). Tato setkání mají za úkol u problémových klientů probudit zpět vědomí úcty k životu.¹⁴⁷

4.2.6.4 Stručný příklad preventivních programů ve Slovenské republice

Pro příklad je vhodné předložit i několik preventivních programů k sociálně negativním projevům chování lidí z další země Evropské unie. Cíleně byla vybrána Slovenská republika, neboť má k České republice jednoznačně nejbližší.

Komplexný přístup k prevencii v SR (Mgr. Zuzana Vojtová, Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie). Drogová prevencia. Preventivní aktivity, programy a projekty pro děti a mládež, pro ženy a matky s dětmi a osoby ve výkonu trestu. Škola bez alkoholu, tabáku a jiných drog. Škodlivost drogové a alkoholové závislosti. „**Vieme, že...**“ – rasizmus, xenofóbie, protikriminální chování.

Projekt „Správaj sa normálne“ (Duchovní Úradu ekumenickej pastoračnej služby MV SR). V rámci církevních společenství mladých lidí se duchovní služby MV SR zúčastňují na preventivních programech, s cílem preventivně působit v oblasti boje proti trestné činnosti.

Preventivné projekty pre deti a mládež (Celoslovenský preventivní projekt Slovenského krízového centra Dotyk, pod názvem „Krizová intervencia a sociálna inklúzia obetí obchodu s ľuďmi“).

¹⁴⁷ Dále viz 5. kapitola práce: v rámci průzkumného projektu č. 1 „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“ byla k tématu vedena diskuze s Mgr. Andreou Kroftovou, výchovnou poradkyní z Fakultní základní školy při Pedagogické fakultě UK, Fingerova 2186, Praha 5 – Nové Butovice (květen 2008).

Stratégia prevencie kriminality v Slovenskej republike na rok 2007-2010

Kabinet sociálnej prevencie – prevencia kriminality (stratégia schválená uznesením vlády SR č. 681 z 15. augusta 2007). Přehled publikací k preventivním programům.¹⁴⁸

4.2.7 Význam a efektivita preventivních programů

Preventivní kontrola kriminality je z krátkodobého i dlouhodobého výhledu velice významná. Jejím hlavním cílem je zamezit vzniku rizikového chování dospívajících jedinců a pomáhat jim lépe řešit problémové situace. Všeobecným cílem prevence sociálně patologických jevů u mládeže je předcházet nevhodnému chování, informovat mladé lidi o příčinách a důsledcích těchto situací a pomáhat jim řešit jejich vzniklé problémy.

Efektivitu preventivního programu je dosti těžké dopředu odhadnout, neboť se v případě sociálně patologických jevů pracuje s proměnným měřítkem jevů. Preventivní program může na jedné straně čerpat z daných a předpokládaných postupů, na straně druhé však musí rychle reagovat na neustálé změny, které si žádají stále nová řešení. Největší odpovědnost za výsledný efekt programu mají tvůrci konkrétního projektu. Výzkumem preventivních projektů se zabývá tým expertů. Tito odborníci řeší požadavky a cíle na zpracování projektu, teoreticky ho připravují a zpracovávají. Každý projekt je průběžně sledován a kontrolován. Posuzování efektivity preventivního programu provádí tým nezávislých výzkumníků a předkládá další zjištění a výsledky. Hodnocení intervenčních programů může být provedeno pouze za předpokladu výzkumné a analytické činnosti z mnoha státních i nestátních institucí. Výsledky programů je možné měřit tak, že se po jejich skončení porovná skupina, která programem prošla, s kontrolní skupinou, která programem neprošla.

V současné době existují kvalifikované poznatky, které určují faktory přispívající k úspěchu programu. Tou je dobře vybraná cílová skupina s vysokým rizikem asociálního chování a zaměření programu na osobnostní charakteristiky přímo spojené s kriminálním chováním. Program by měl být jasně strukturovaný a průběžně sledován odborným personálem.¹⁴⁹ Programy preventivní kontroly kriminality zpracovávají celé týmy expertů. Každý preventivní program je zacílený na konkrétní skupinu lidí. Projekt by měl být kvalitní a efektivní.

¹⁴⁸ Ministerstvo vnútra SR: <http://www.minv.sk/?prev.28/subor=35669> [cit. 2011-02-04].

¹⁴⁹ MATOUŠEK, O. a kol. *Mládež a delikvence...*, c. d., s. 291-296.

Dílčí shrnutí

Je všeobecně známo, že je mnohem snadnější, účinnější a levnější zlu předcházet, než je později v celé šíři odstraňovat nebo proti němu bojovat. Povinností rodiny a společnosti je děti a mládež ochraňovat před negativními vlivy. Problematice rizikové mládeže se věnuje celá řada odborníků. Důležitým prostředkem ochrany dětí před negativními vlivy jsou účelné a včasné metody preventivních aktivit. Cílem prevence je zkoumat rizikové činnosti mládeže a vhodnou formou těmto negativním jevům předcházet. K daným cílům je možné dojít s pomocí řádné výchovy, vzděláváním, preventivní činností, výchovou k morálním hodnotám, právem a tradičními zvyky.

Úvod k výzkumné části práce

Pro celou společnost je znepokojující, že v posledním období dochází ke značnému nárůstu sociálně negativních projevů chování u dospívající populace.

V 1. až 4. kapitole teoretické části rigorózní práce byla zkoumána a popsána celá řada oblastí, které se vztahují k výchovným problémům u mladé generace a k systému preventivní kontroly sociálně negativních jevů u mládeže.

Hodnotová orientace a smysluplné využívání volného času mají společnou souvislost, příznivý vliv na vývoj mladého člověka a předchází výchovným problémům. Největší odpovědnost za výchovu mládeže by měla nést rodina. V návaznosti na teoretický rámec celé studie budou v 5. až 7. kapitole práce předloženy výsledky 3 realizovaných průzkumných šetření.

Základní postupy při výzkumné činnosti

1. Ideový plán: mapování, studium odborných publikací a pramenů, konzultace s odborníky, podrobná analýza řešené problematiky, nástin struktury práce.
2. Teoretický plán (design výzkumu): formulovat výzkumný problém, stanovit hlavní výzkumnou otázku, vytvořit schéma dílčích výzkumných otázek, zvolit pracovní předpoklady, vymezit předmět průzkumné činnosti, objasnit motivaci, odůvodnit význam řešit zvolenou problematiku, určit cíle výzkumu, metodický postup a časový plán, zpracovat teoretickou část projektu.
3. Realizace průzkumného šetření (základní údaje o projektu, charakteristika výzkumného souboru, popis průběhu šetření, odůvodnění použitých technik a hodnocení výsledků).
4. Závěrečná zpráva (analýza dat, interpretace reality, souhrn výsledků, přínos projektu).

Formulace výzkumného problému

„Hledání účinných a efektivních nástrojů prevence výchovných problémů u mladé generace“.

Hlavní výzkumná otázka

„Jakými vhodnými způsoby lze předcházet výchovným problémům u mládeže?“.

Pracovní předpoklady

1. *„V případě ochranných opatření státu před vlivy negativních jevů u mládeže je mezi odborníky za nejefektivnější nástroj považován postup preventivní kontroly“.*
2. *„Hodnotová orientace a smysluplné využívání volného času mají příznivý vliv na vývoj mladého člověka a předchází výchovným problémům“.*
3. *„Postoje ke smysluplnému životu ovlivňuje zejména vliv prostředí, výchova k morálním hodnotám a vzdělávání“.*

Motivace

Hlavní motivací pro výběr námětu je snaha předložit reálnou studii, která zajistí hlubší vhled do řešené problematiky, přinese netradiční řešení, obohatí studijní znalosti a přinese praktické závěry.

Odůvodnění k řešení zvolené problematiky

Problematika výchovných problémů u mládeže je téma velmi aktuální, které je třeba neustále řešit, neboť z důvodu možných negativních důsledků chování mladých jedinců je velmi důležité.

Cíle výzkumu

Viz cíle jednotlivých projektů. Předložená průzkumná šetření budou respektovat zásadu validity a princip etických pravidel.

Metodologický rámec

Pro účel realizace 3 průzkumných šetření byla zvolena metoda kvalitativního přístupu, neboť se jeví jako výhodnější a smysluplnější pro získání hlubších dat. Kvalitativní metoda formuluje výzkumné otázky, na které respondenti odpovídají. V jednotlivých šetřeních budou použity tyto postupy: induktivní (obecná metoda usuzování), interview (polostrukturované rozhovory), metoda tvorby a rozboru dat, interpretace (reality), syntéza (souhrn poznatků).

Popis základního souboru

Průzkumný projekt č. 1: odborníci na problematiku prevence sociálně negativních jevů u mládeže.

Průzkumný projekt č. 2: cílová skupina dospívajících lidí ve věku od 11 do 18 let (1. cílová skupina: pubescenti ve věku od 11 do 14 let, 2. cílová skupina: adolescenti ve věku od 15 do 18

let). Pro účel průzkumného šetření byl zvolen prostý, záměrný výběr. Výzkumný soubor byl vybrán na základě možné dostupnosti, tedy na základě doporučení ze strany příbuzných a známých, neboť v dnešní době si rodiny více jak pečlivě chrání svoje soukromí.

Průzkumný projekt č. 3: cílová skupina dospívajících lidí ve věku od 12 do 18 let (1. cílová skupina: pubescenti ve věku od 12 do 14 let, 2. cílová skupina: adolescenti ve věku od 15 do 18 let). Také u tohoto průzkumného šetření byl zvolen prostý, záměrný výběr. Výzkumný soubor byl vybrán na základě možné dostupnosti, tedy na základě doporučení ze strany příbuzných a známých, neboť v dnešní době si rodiny více jak pečlivě chrání svoje soukromí.

Časový plán – viz jednotlivá průzkumná šetření.

Přehled průzkumných šetření

Průzkumný projekt č. 1: *„Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“* lze považovat za klíčový, neboť přinese přínosné a cenné poznatky a přispěje k celkovému zkvalitnění předložené rigorózní práce.

Průzkumný projekt č. 2: *„Průzkumné šetření problematiky způsobu využívání volného času mládeže“*. Stanoveným cílem průzkumného šetření bude zmapovat životní styl mladé generace a vyhodnotit jejich postoje, které úzce souvisí s aktivitami trávení volného času.

Průzkumný projekt č. 3: *„Průzkumné šetření hodnotové orientace u mládeže“*. K šetření byl stanoven tento cíl: zmapovat životní styl mladé generace, u cílové skupiny vyhodnotit jejich hodnotovou orientaci a také vymezit současné postoje mladých lidí k okolnímu světu a ke vzdělávání.

Předpokládaný přínos

1. Každá studie, která je tvořena odpovědně, je svým způsobem originální, neboť vnáší nový vhled do zkoumané problematiky.
2. Autorka nepracuje v pedagogické oblasti, ale pracovně se zajímá o hledání příčin a důsledků negativních jevů ve společnosti. Přestože k výzkumným aktivitám bude přistupováno s trošku odlišným způsobem, platná pravidla realizovaných průzkumných šetření budou striktně dodržena.
3. Jednotlivé projekty budou řešit výzkumný problém, zjišťovat souvislosti s pracovními předpoklady a výzkumnými otázkami, budou hledat odezvy na zvolené cíle.
4. Předpokládaným nosným prvkem průzkumné části se stane projekt č. 1, neboť vytvoří odborné zázemí k celé rigorózní práci.

5. Zpracované a předložené výstupy z průzkumných šetření č. 2 a 3 ve své podstatě blíže objasní postoje, které ke zkoumané problematice zaujímá cílová skupina z jednotlivých projektů.
6. Poznatky o naplnění záměru výzkumné části budou analyzovány, vyhodnoceny a předloženy v závěru rigorózní práce.

Průzkumný projekt č. 1

5. Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže

V teoretické části rigorózní práce byla obecně popsána oblast výchovných problémů u mladé generace a systém preventivní kontroly sociálně negativních jevů. Pro celkové zpřesnění dílčích námětů studie byla oslovena řada odborníků na řešení oblasti prevence sociálně negativních jevů u mládeže.

5.1 Základní údaje o projektu

Výstupy realizovaných rozhovorů a konzultací s experty na řešenou oblast lze považovat za zásadní a přínosné pro realizaci celé práce. Rozhovory byly vedeny s 1 odborníkem z vysoké školy a se 14 odborníky (z 9 specializovaných institucí), kteří se zabývají řešením problematiky výchovných problémů u mládeže a sociálně negativními jevy u mladé generace. Část oslovených expertů publikuje a vědecky se podílí na řešení grantových úkolů; někteří z nich přednáší na vysokých školách. Výstupy z tohoto projektu budou představovat cenné znalosti odborníků a přinesou celkové zpřesnění řešené problematiky.

5.2 Pracovní postupy

Vymezení předmětu průzkumné činnosti

Cílená preventivní kontrola je nejefektivnější způsob ochrany mládeže před negativními jevy. Výzkum zahrnuje rozhovory (rozpravy) a konzultace s odborníky na téma preventivních aktivit sociálně negativních jevů ve společnosti.

Motivace a odůvodnění

Snaha o odborné zázemí k tvorbě celé rigorózní práce.

Cíle výzkumu

Záměrem průzkumného šetření je uskutečnit na zvolené téma rozhovory a konzultace s odborníky, kteří se zabývají preventivním řešením výchovných problémů mládeže. Odborné rady povedou ke zkvalitnění celé rigorózní práce.

Metodický postup

Rozhovory a konzultace.

Časové období

Průzkumné šetření bylo realizováno v průběhu období od prosince 2007 do června 2008.

5.3 Realizace průzkumného šetření

Na všechny navštívené odborníky jsem se obrátila s prosbou o rozpravu nad tématem prevence sociálně negativních jevů ve společnosti. Se svolením některých účastníků rozhovoru mohu u některých zmínit jejich jména a profesi; ostatní kontaktovaní odborníci vyslovili přání zůstat v anonymitě, což v práci plně respektuji. Rozhovory s odborníky byly velmi přínosné a zajímavé. Dle naší vzájemné dohody jsem si mohla z rozhovorů a konzultací zapisovat poznámky.

Rozhovory s odborníky:

Pečlivě připravený postup uskutečňovaných rozhovorů s odborníky mi umožnil získat reálný náhled na oblast preventivní kontroly výchovných problémů u mládeže.

Rozhovor č. 1 – Mgr. Pavel Pěnkava

Z praxe sociálního kurátora jsem se nejvíce dozvěděla od vedoucího oddělení sociální prevence, Mgr. Pavla Pěnkavy z Úřadu městské části Praha 1 (Městské centrum sociálních služeb a prevence Praha). Jak on mi sám sdělil, kurátor je specializovaný sociální pracovník, který na základě diagnostické činnosti (a ve spolupráci s dalšími institucemi) zajišťuje sociální pomoc klientům. Mgr. Pavel Pěnkava popsal činnost sociálního kurátora tak, že tento odborník spolupracuje zejména s rodinami, s obhájci, s dalšími pracovníky a institucemi státní správy a samosprávy, se soudy, s Probační a mediační službou. Kurátoři také spolupracují s Vězeňskou službou ČR, s psychiatry a psychology, se zdravotnickými zařízeními, se školskými zařízeními pro výkon ochranné nebo ústavní výchovy. Sociální kurátoři již v samém počátku trestního řízení (vazba nebo výkon trestu) kontaktují klienta (či jeho právního zástupce) s nabídkou pomoci, a to tím, že mu zašlou informační dopis o této nabídce. Mgr. Pěnkava sám potvrdil, že práce s nepřizpůsobivými lidmi je velice namáhavá a vyčerpávající. Sociální kurátoři se snaží s klienty hledat a nacházet optimální řešení jejich problémů. Příčiny problémového chování u mládeže spatřuje v nedostatečném nebo chybějícím rodinném zázemí, z důvodu negativních zkušeností, které klienti získali v ústavním zařízení (například v dětském domově či výchovném ústavu). V poslední době vyplývají příčiny potíží z rychle se měnících společenských trendů a velkých nároků na jedince. Ze strany sociálních kurátorů je kategorií rizikové mládeže

věnována zvýšená pozornost, neboť se jedná o jedince společnosti, kteří teprve hledají svoji životní cestu. Za tím účelem sociální kurátoři pro mladistvé pravidelně navštěvují své klienty v institucích ústavní výchovy a k výchovným problémům mladistvých předkládají (společně s dalšími odborníky) návrhy možných řešení.

Pro zajímavost uvádím, že jsem Mgr. Pěnkavovi položila tento dotaz: „Jak byste porovnal současnou úroveň péče o problémové jedince ve společnosti se sociální péčí uskutečňovanou v minulosti?“. Odpověď zněla: „Sociální péče o mladistvé i dospělé klienty je na daleko vyšší úrovni, než tomu bylo dříve“. Mgr. Pěnkava kladně zhodnotil fakt, že náš stát vynakládá na ochranu občanů nemalé finanční prostředky, které jsou určeny na zajištění cílené prevence sociálně negativních jevů ve společnosti. Při rozhovoru též upozornil na závažnou skutečnost, že trestnou činnost páchají stále již mladší jedinci.

Rozhovor č. 2 – Úřad městské části Prahy 13, sociální kurátoři pro mládež

Sociální kurátor pro mládež pomáhá mladému člověku řešit výchovné problémy a obtížné životní situace. Rodina i dítě spatřují v kurátorovi člověka, který je ochotný poradit a pomoci při řešení obtížných životních situací. K činnosti sociálních kurátorů jsem si zapsala následující poznámky: sociální kurátor pro mládež je odborný specializovaný pracovník sociálního odboru Úřadu, který se zabývá sociální prací s nezletilými dětmi do 15 let (které se dopustily činu jinak trestného), dále s mladistvými ve věku od 15 do 18 let (u nichž bylo zahájeno trestní stíhání, nebo kteří se dopustili přestupku). Třetí skupinou sociální pomoci jsou děti a mladiství s opakovanými poruchami chování závažného rázu (záškoláctví, útěky z domova, agresivita, toxikomanie, alkoholismus, prostituce, atd.). V rámci sociální péče kurátor pro mládež zajišťuje úkoly typu: vede rejstříky trestné činnosti uvedených skupin; pravidelně podává příslušným institucím zprávy o výsledcích jednání s problémovými mladými lidmi. Dále poskytuje sociálně-právní, výchovné a psychologické poradenství, připravuje podklady pro jednání komise péče o rodinu a děti. Sociální kurátor také provádí návrhy výchovných opatření u obtížně vychovatelných dětí a mladistvých a sleduje jejich účinnost. Předkládá soudu vydání předběžných opatření a nařízení ústavní či ochranné výchovy, pomáhá nezletilým a mladistvým propuštěným z ústavní nebo ochranné výchovy a mladistvým z výkonu trestu odnětí svobody. Sociální kurátor pro mládež plní i celou řadu dalších úkolů. Jeho nejdůležitějším cílem je pomáhat rizikovým mladým lidem začlenit se zpět mezi řádné občany společnosti.

Rozhovor č. 3 – Mgr. Andrea Kroftová, Fakultní základní škola při Pedagogické fakultě UK, Fingerova 2186, Praha 5 – Nové Butovice

Ve škole jsem vedla řadu jednání, která pro mě měla značný studijní přínos. Konkrétně jsem se zajímala o oblast sociálně negativních jevů u dětí a mládeže. Za tím účelem jsem oslovila Mgr. Andreu Kroftovou, která ve škole zastává funkci výchovné poradkyně. Výchovné poradenství je činnost, která je zacílena na pomoc žákům i jejich rodičům. Dle výchovné poradkyně bývá hlavním důvodem delikvence žáků nezáměr a pasivita jejich rodičů. Výchovné problémy u některých žáků jsou na denním pořádku. Problémoví žáci většinou nemají žádné pozitivní vzory, pocit rodinného bezpečí, zažitý systém pořádku a naučený pocit zodpovědnosti. V souvislosti s touto nekázní bývají ve škole často řešeny případy šikany, agresivity, záškoláctví, vandalizmu. U starších žáků se vyskytují vážné výchovné problémy i s drogami, nikotinem, alkoholem a s krádežemi. Jak mi Mgr. Kroftová dále sdělila, v poslední době škola zaznamenává zvláštní druh patologie. Dochází k agresivním výpadům žáků proti učitelům, kterého úmyslně vyprovokují a akci pak nahrávají na mobilní telefony. Aktéři tohoto nevhodného chování jsou většinou jedinci, kteří tíhnou k závadovým partám a mnohdy pocházejí z nefunkčních a dysfunkčních rodin. V případě zjištění závažného výchovného problému žáka jsou k řízení do školy pozváni rodiče. Zástupci výchovné komise školy (ředitel, pedagog, výchovný poradce školy) vedou společná jednání k vyřešení problému. Pokud se žák dopustí činu jinak trestného, škola předává případ Policii ČR a informuje na příslušném Úřadě i sociálního kurátora pro mládež. Vyústění závažnějšího případu může být završeno řízením o přestupcích na Úřadě.

V systému preventivní kontroly mají výchovné instituce významné postavení a navzájem se informují o výchovných problémech žáků. Na téma delikvence mládeže může škola působit na žáky mnoha výchovnými způsoby: školní výukou, výukovými programy, poradenskou činností, peer programy, přednáškami. Preventivní výuku doporučují i ostatní odborníci státních i nestátních institucí.

Rozhovor č. 4 – Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR

Na Ministerstvu práce a sociálních věcí ČR (dále jen Ministerstvo) jsem jednala s několika pracovníky sociálního odboru Ministerstva, jejichž pracovní zkušenosti s péčí o problémové jedince jsou značné. Dle sdělení pracovníků Ministerstva namísto označení sociální kurátor používají označení pro tuto profesi „koordinátor“, jehož hlavní náplní práce je odborné poradenství pro klienta a zprostředkování navazujících služeb. Jedná se o jakousi koordinaci sociální péče o osoby společensky nepřizpůsobivé. Ministerstvo pořádá řadu odborných školení a podílí se také na východiscích řady grantových programů, které se týkají oblasti sociálně

negativních jevů u dětí a mládeže. Dalšími pracovními výstupy jsou průběžné analýzy všech sociálních programů, jejichž výzkumné výsledky ověřují možnosti služeb pomáhajících profesí. Na moji otázku, týkající se srovnání úrovně sociální péče minulosti se současností, mi bylo řečeno, že současná sociální péče je na daleko kvalitnější úrovni. Umožňuje klientovi více možností pomoci, v případě, že je sám ochoten spolupracovat (tento případ se týká dospělých klientů).

Rozhovor č. 5 – Probační a mediační služba, Praha 5

V rámci rozhovorů jsem navštívila Probační a mediační službu, oddělení probačních a mediačních činností pro mládež, Praha 5. Tato diskuze byla pro mě velmi zajímavá a užitečná, neboť jsem zde získala celkový přehled o jednotlivých souvislostech všestranné péče o mládež se závažnými výchovnými problémy. Probační a mediační služba (dále jen PMS) je specializovaná sociální služba působící v rámci Ministerstva spravedlnosti ČR. Pracují v ní úředníci a asistenti PMS. Podle zákona č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě, je její činnost zaměřena na práci s pachateli a oběťmi trestných činů. PMS pracuje s dospělými pachateli trestných činů, s mladistvými pachateli provinění (15-18 let) i s dětmi mladšími 15 let. Mediaci v obecném smyslu představuje alternativní metodu řešení konfliktů. Probace znamená individuální práci úředníka s klientem formou probačního programu a pravidelného osobního kontaktu. Evidenci probačních programů pro mladistvé vede Ministerstvo spravedlnosti ČR - dle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Posláním PMS vůči klientům je vytvořit podmínky pro uplatnění alternativních postupů v trestním řízení, urovnání konfliktních stavů, obnovení respektu k právním normám v souvislosti s trestním řízením a snaha začlenit klienta zpět do života ve společnosti. Preventivní opatření vedou ke snižování rizik opakování trestné činnosti. Pracovníci PMS dodržují ve vztahu ke klientům následující závazky a principy činnosti: důstojnost jednání, zákonnost, včasnost, vyváženost, motivace, transparentnost, přiměřenost.

Rozhovor č. 6 – Městská policie hl. m. Prahy

Další rozhovory jsem realizovala na Služebně Městské policie hlavního města Prahy (konkrétní část Prahy neuvádím). Rozhovor měl pouze obecný charakter. Domnívala jsem se, že zde budeme hovořit na téma konkrétních kriminálních činů mládeže. Příslušníky této Služebny mi však bylo sděleno, že jim vnitřní předpisy neumožňují vést se soukromou osobou rozhovory o jejich činnosti. Tento jejich disciplinovaný postoj zcela respektuji.

Rozhovor č. 7 – Mgr. Luboš Uchytíl, Policie ČR

Pan Mgr. Luboš Uchytíl pracuje na Obvodním oddělení Policie ČR v Praze. I když mi tento příslušník nemohl sdělit konkrétní údaje, přesto považuji náš rozhovor za velice zajímavý a přínosný. Při rozhovoru jsme se zaměřili hlavně na problematickou oblast mladistvých delikventů. Podle jeho informací neustále přibývá vážných problémů v chování a jednání u mladé generace. Zvyšují se počty případů delikvence mladistvých (krádeže, vandalizmus, agresivita, problémy s alkoholem a s drogami). Vysoký počet případů vyšetřování se odvíjí z časté frekvence páchaní činů mladistvých delikventů, kteří jsou několikrát týdně vyšetřováni pro stejnou věc. Z policejní praxe případů s mladistvými delikventy se většinou jedná o spáchání přestupku. Vyšetřování jednoho případu zabírá policistům velice mnoho času. Případy vyžadují nejenom obtížné vyšetřování, ale i administrativní vypořádání a navazující jednání (s rodiči, se školou, s výchovnými ústavy, se středisky zdravotnictví, se sociálním kurátorem pro mládež, případně i s pracovníky Probační a mediační služby). Úloha policistů je ochraňovat životy občanů před bezpečnostními riziky, v některých případech je nutný represivní postup vůči útočníkům. Z jednání jsem odcházela s přesvědčením, že služba policistů je velmi náročná činnost.

Rozhovor č. 8 – Vězeňská služba ČR

Prostředí věznic mají svá vlastní specifika, která kladou nároky na osobnostní profil jejich zaměstnanců. Proto je třeba dávat velký důraz již na výběr personálu, kvalitní profesní přípravu i na celoživotní vzdělávací proces. Hlavním námětem jednání s odborníky na oblast vězeňství byl veden rozhovor na téma kriminality mladistvých. Zajímala jsem se také o vzdělávání problémových jedinců. Proto jsem oslovila i speciálního pedagoga, vedoucího školského vzdělávacího střediska, hovořila jsem též s psychologem. Z rozhovorů vyplynulo, že motivy páchaní trestného činu mladistvým, stejně jako u dospělých jedinců, jsou rozličné. Příčinou závažných výchovných problémů mladých lidí bývají již jejich rizikovi rodiče, kteří své děti citově zanedbávají, mají zvýšený sklon reagovat násilím, jsou zvyklí se soustředit pouze na své zájmy, o děti obecně nestojí. Děti z nefunkčních a dysfunkčních rodin mnohdy utíkají od svých problémů k ještě větším problémům. Podle sdělení pracovníků z oblasti vězeňství je alarmující, že je v současné době umístěno k nápravě ve speciálních výchovných ústavech několik dětských vrahů. Odborníci tvrdí, že existuje mnoho příčinných souvislostí, proč tito mladí násilníci spáchali otřesné trestné činy vraždy. Vězeňská služba ČR se zaměřuje na spolupráci s Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR. Pořádají společné projekty, které mají připravit vězněné osoby na snazší začlenění do společnosti, tak, aby převzali odpovědnost sami

za sebe a své jednání. Pracovníci Vězeňské služby ČR kladně hodnotí dobrou spolupráci i s dalšími státními, nestátními a církevními institucemi. Závěrem rozhovoru mi odborníci Vězeňské služby ČR sdělili, že vývoj od postpenitenciární péče k současné kontinuální sociální péči je daleko efektivnější. Kontinuální péče působí již během výkonu trestu odnětí svobody, minimalizuje nebezpečí recidivy těsně po propuštění klienta na svobodu a zvyšuje jeho šance vyrovnat se s požadavky občanské společnosti. Tato péče zasahuje do všech fází trestního řízení a je prováděna i na profesionálnější úrovni než tomu bylo v minulosti.

Rozhovor č. 9 – PhDr. Jan Toman

Dalším významným odborníkem, kterého jsem kontaktovala a navštívila, byl PhDr. Jan Toman, ředitel Diagnostického ústavu, Praha 4. Tato klinika je zaměřena na ústavní péči cílové skupiny dívek ve věku od 15 do 18 let (19 let), které mají výchovné problémy. Z celkového pohledu klinika plní úkoly diagnostické, výchovně vzdělávací, terapeutické (v oblasti psychologické, sociální, pedagogické), organizační, metodické a koncepční. Je zde tedy poskytována komplexní výchovná, sociální, zdravotní a psychologická péče. Diagnostický ústav (dále jen DÚ) má Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR (dále jen Ministerstvo) určenou oblast působnosti – územní obvod. DÚ jsou diferencovány podle věku svěřenců, popřípadě i pohlaví. Pro mladistvé svěřence, kteří již neplní povinnou školní docházku, jsou zřizovány diagnostické třídy, které připravují klienty na jejich budoucí povolání. Podrobnosti o organizačním postupu DÚ při přijímání, přemísťování a propouštění svěřenců jsou upraveny vnitřním řádem zařízení. Jednotlivé DÚ vypracovávají pro Ministerstvo návrhy koncepčních změn a upozorňují na situace, které vyžadují zásah zřizovatele. Na základě zdravotního stavu a výsledků komplexního speciálně pedagogického, psychologického a sociálního vyšetření doporučuje DÚ rozmísťování svěřenců do odpovídajících dětských domovů nebo výchovných ústavů. DÚ předává se svěřencem, který je umísťován do zařízení náhradní výchovné péče, návrh individuálního výchovného plánu. Dětem a mladistvým, zadrženým na útěku od rodičů nebo od osob odpovědných za jejich výchovu, poskytuje DÚ nezbytnou péči do doby rozhodnutí soudu o předběžném opatření. Zákonní zástupci jsou povinni zadrženého či zadrženou v co nejkratší době převzít zpět k rodině. Vyžaduje-li to zájem svěřence, navrhuje DÚ příslušným orgánům jiná opatření směřující k jeho výchovnému prospěchu (pěstounská péče, adopce). Další odborné, metodické a koordinační kompetence DÚ vůči zařízením náhradní výchovné péče v příslušném územním obvodu vyplývají ze zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně některých zákonů. K pochopení podstaty řešeného tématu jsem

nastudovala celou řadu publikací, vedla jsem i mnoho cílených diskuzí s dalšími odborníky. Největší přínos však spatřuji v poznatcích, které jsem získala přímo na uvedené klinice. Vážím si také toho, že jsem od pana ředitele PhDr. Tomana získala mnoho odborných i praktických doporučení k řešenému tématu práce.

Rozhovor č. 10 – Doc. PhDr. Jaroslav Kořa, CSc.

Doc. Jaroslav Kořa je vedoucím Katedry pedagogiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Je znám také jako významný odborník na oblast sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Ve svých publikacích a vědeckých příspěvcích se zaměřuje na zkoumání příčin a důsledků výchovných problémů u mládeže (kriminalita, drogová závislost apod.). Podle Doc. Koti negativně orientované vrstevnické skupiny mohou ovlivňovat více ty děti, které nemají funkční rodinné zázemí. Na výchovu mládeže mohou nepříznivě působit i masová média (televizní násilí, propagace problematických vzorů a idolů). Další důvody vzniku rizikového chování: nevhodné trávení volného času, zvýšená zranitelnost v období dospívání, nemoc a vrozené faktory, revolta mláď, selhávání rodiny v základních funkcích, nevhodné životní vzory, pobyt v ústavním zařízení s ostatními provinilci, problémové sociální prostředí.

5.4 Souhrn výsledků

Hlavním záměrem vedených rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže byla snaha vytvořit odborné zázemí k celé rigorózní práci. Průzkumná šetření byla realizována v 10 zařízeních (v 9 specializovaných institucích a na 1 vysoké škole). Při uskutečněném průzkumu bylo osloveno celkem 15 odborníků, z toho 8 mužů a 7 žen. V souhrnném výčtu nejsou uváděni příslušníci Městské policie Praha, kteří se mnou odmítli vést rozhovory na téma delikvence mladistvých, neboť jim to neumožňuje jejich interní služební předpis. Rozhovory s odborníky proběhly v období od prosince 2007 do června 2008. Konzultace a rozhovory s odborníky byly velice poučné a zajímavé.

Podle názoru znalců ze šetření vyplynuly tyto závěry:

1. Oslovení odborníci se shodli v názoru, že nejúčinnější způsob předcházení sociálně negativním jevům ve společnosti lze spatřovat v preventivním působení. Podle názoru odborníků by měl být **každý člověk rozvážlivý a také zodpovědný za své jednání**. Pouze na každém jedinci závisí, jak se bude vyvíjet jeho budoucí životní dráha.

2. **Největší odpovědnost** za výchovu mladé generace **nese rodina**. Právě tady lidé nacházejí oporu, pocit bezpečí a tolik potřebnou vzájemnou lásku.
3. **Preventivní aktivity** představují základ a nosný prvek celého systému výchovných opatření. V podstatě se jedná o výchovu a zajišťování aktivit volného času, které umožňují harmonický rozvoj osobnosti.
4. Veškeré **preventivní a podpůrné programy** jsou realizovány s cílem předcházet problémům i následkům negativního dopadu, včetně jejich dalšího šíření.
5. Oslovení znalci teorie i praxe se shodují na tom, že **preventivní, výchovná a poradenská práce s rizikovou mládeží je efektivní** a je prováděna na mnohem profesionálnější úrovni, než tomu bylo v minulosti.
6. Při preventivní činnosti řešení sociálně negativních jevů u mladé generace sehrávají důležitou úlohu v pomáhání i **nevládní organizace**.

Hlavní přínos realizovaných rozhovorů lze spatřovat v tom, že jsem poznala kvalifikované odborníky, kteří mi svými radami pomohli lépe se orientovat v řešené problematice.

Všem osloveným odborníkům děkuji za jejich laskavé rady a ochotu věnovat mi čas. Získaných poznatků si velice vážím a pro tvorbu práce je považuji za zásadní.

Průzkumný projekt č. 2

6. Průzkumné šetření problematiky způsobu využívání volného času u mládeže“

Mladá generace vyrůstá ve společnosti, kde si osvojuje společenské hodnoty, normy a sociální dovednosti. Každý člověk by měl mít nějaký životní program, který dává jeho životu smysl a naplnění. Životní styl obecně představuje několik základních zaměření: kulturní, sportovní, konzumní a manuální orientaci. V životním stylu je vyjádřen vztah člověka ke světu. Vhodné trávení volného času má vliv na předcházení výchovných problémů u mladé generace.

6.1 Základní údaje o projektu

Název průzkumného šetření: „*Průzkumné šetření problematiky způsobu využívání volného času u mládeže*“. Námět lze považovat za velmi aktuální, neboť je často diskutován nejen odbornou, ale i laickou veřejností. Problematice způsobu trávení volného času se věnuje celá řada badatelů ve svých grantových schématech a sociologických a pedagogických průzkumech. Za všechny odpovědné řešitele výzkumů je možno jmenovat významného českého sociologa doc. Petra Saka.¹⁵⁰

6.2 Pracovní postupy

Vymezení předmětu výzkumné činnosti

Výzkum zahrnuje celkem 1 průzkumný projekt, který svým obsahem souvisí zejména s oblastí způsobu využívání volného času mládeže.

Formulace výzkumného problému

„Hledání účinných a efektivních nástrojů prevence výchovných problémů u mladé generace“.

Hlavní výzkumná otázka

„Jakými vhodnými způsoby lze předcházet výchovným problémům u mládeže?“.

Pracovní předpoklady

„Smysluplné využívání volného času má příznivý vliv na vývoj mladého člověka a předchází výchovným problémům“.

¹⁵⁰ Dále viz: SAK, P. *Proměny české mládeže. Česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-7229-042-8. SAK, P. a kol. *Mládež na křižovatce*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Svoboda, 2004. ISBN 80-86320-33-2.

Motivace a odůvodnění

Hlavní motivací pro výběr námětu je snaha předložit reálnou studii, která zajistí hlubší vhled do řešené problematiky, přinese netradiční řešení, obohatí studijní znalosti a přinese nové závěry. Výzkumný námět byl zvolen s ohledem na osobní přesvědčení, že současná mladá generace správně vnímá, že vhodné trávení volného času je pro člověka přínosné.

Výzkumný záměr

Hlavním cílem projektu je zmapovat životní styl mladé generace a vyhodnotit jejich postoje, které úzce souvisí s aktivitami trávení volného času. Výsledky průzkumu poskytnou nové poznatky, přinesou nový pohled na zkoumanou problematiku, nastíní další náměty k průzkumným šetřením a rozšíří studijní obzory.

Popis výzkumného souboru

Základním souborem pro průzkum se stala populace 19 dospívajících lidí ve věku od 11 do 18 let (chlapci i dívky). 1. cílovou skupinu tvoří pubescenti ve věku od 11 do 14 let, 2. cílovou skupinu reprezentuje mládež ve věku od 15 do 18 let. Pro potřeby práce byl proveden průzkum v souboru výběrovém, nereprezentativním, jehož všichni respondenti splňovali kritéria uvedeného věku.

Metodický postup

Na základě zpřesňujících poznatků z předběžného šetření byl k projektu zvolen kvalitativní přístup, neboť jeho prostřednictvím se získávají hlubší data. V jednotlivých fázích průzkumného šetření budou použity tyto metody: induktivní metoda, interview (polostrukturované rozhovory), pozorování, metoda tvorby dat, analýza dat, interpretace reality, syntéza. S ohledem na počet respondentů se ve své podstatě bude spíše jednat o kvalitativní průzkumnou sondu. Kvalitativní metoda výzkumu nezobecňuje.

Časový plán

Za účelem průzkumného šetření byla oslovena řada rodin, které vychovávají děti ve věku od 11 do 18 let. Průzkumné šetření bylo realizováno v období od února 2009 do května 2009.

6.3 Realizace průzkumného šetření

Předběžný výzkum

Předběžný výzkum byl veden se 4 respondenty ze 2 příbuzenských rodin (první rodina: chlapec 11 let a chlapec 14 let; druhá rodina: chlapec 12 let a dívka 14 let). Úlohou předběžného výzkumu bylo ověření srozumitelnosti jednotlivých otázek, použitelnosti navrhovaných technik sběru dat a vhodnosti výzkumného postupu jako celku. Respondenti projevíli zájem se mnou na průzkumném šetření ochotně spolupracovat. Reakce dětí byly spontánní. Během rozhovoru se mi potvrdila skutečnost, že by nebylo vhodné mladší skupinu dětí zatěžovat složitými dotazy a písemnými odpověďmi do dotazníků. Průběh předběžného výzkumu lze klasifikovat jako oboustrannou příjemnou rozpravu. Odpovědi dětí mě nasměrovaly k dalším námětům v práci.

Průzkumné šetření

Před realizací průzkumného šetření jsem se obrátila na své příbuzné i známé a požádala je o pomoc při řešení výzkumné části rigorózní práce. Průzkumné šetření bylo realizováno na základě písemných, telefonických, či předem dohodnutých termínech v rodinách, které žijí v městském či venkovském prostředí. Všem osloveným rodinám jsem předložila písemnou žádost o pomoc při realizaci studijního výzkumného projektu (záměr průzkumu, oblast zkoumání, vyjasnění důvodů, časový plán, předpokládané výstupy práce).

Polostrukturované rozhovory byly realizovány za podmínek oboustranně definovaných pravidel. Převážná část rodičů vyslovila požadavek nedávat jejich dětem citlivé dotazy o rodině a v projektu nezveřejňovat jejich jména a adresy (respektování anonymity je základním požadavkem výzkumné etiky). Dle mé nabídky měli rodiče dětí možnost být přítomni při průzkumném šetření. S laskavým svolením rodičů dětí jsem pak předstoupila před respondenty, vysvětlila jim účel mé návštěvy a požádala je o pomoc při uskutečňování mého záměru. Dotazy byly dopředu připravené a směřovaly k předpokládanému výsledku průzkumného šetření, tedy: „Hledat odpovědi na otázku, zda mladá generace tráví svůj volný čas smysluplně?“.

Průzkumy byly realizovány v průběhu období od února 2009 do května 2009. Po dohodě s rodiči dětí jsem si mohla z rozhovorů zapisovat poznámky.

Tabulka č. 3: Přehled navštívených rodin a věková struktura respondentů ve věku od 11 do 18 let

Rodina č. 1	2 děti (1 chlapec 12 let a 1 dívka 14 let)
Rodina č. 2	2 děti (1 chlapec 11 let a 1 chlapec 14 let)
Rodina č. 3	2 děti (1 chlapec 17 let a 1 dívka 11 let)
Rodina č. 4	3 děti (všichni chlapci – 13, 15 a 16 let)
Rodina č. 5	1 dítě (1 chlapec 16 let)
Rodina č. 6	1 dítě (1 chlapec 18 let)
Rodina č. 7	2 děti (1 dívka 11 let a 1 dívka 13 let)
Rodina č. 8	1 dítě (1 dívka 13 let)
Rodina č. 9	1 dítě (1 chlapec 13 let)
Rodina č. 10	2 děti (1 dívka 12 let a 1 dívka 15 let)
Rodina č. 11	2 děti (1 chlapec 15 let a 1 dívka 11 let)

Tabulka č. 4: Přehled věkové struktury dotazovaných respondentů - starší školní děti ve věku 11-14 let a mládež ve věku od 15 do 18 let (ve výběrovém souboru jsou zastoupeni chlapci i dívky)

Věková skupina	Starší školní děti (pubescenti: 11-14 let)		Mládež (adolescenti: 15-18 let)	
	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky
11 let	1	3		
12 let	1	1		
13 let	2	2		
14 let	1	1		
15 let			2	1
16 let			2	
17 let			1	
18 let			1	
Celkový počet	5	7	6	1

Tvorba dat

Základním předpokladem úspěšného výzkumu je nutnost vytvořit příznivou přátelskou atmosféru a vzájemnou důvěru, bez níž se nedaří dosáhnout svobodné diskuze a otevřeného sdílení názorů. Zajímavým zjištěním byla pro mě skutečnost, že se děti z obou skupin zapojily do průzkumu zcela spontánně. Než jsme s dětmi přistoupili k průzkumu, nějakou chvíli jsme diskutovali o jejich všeobecných zájmech. Celkově uvolněná komunikace pak odblokovala původní nejistotu dětí, a tak jsem mohla přistoupit k realizaci průzkumného šetření.

Navštívila jsem celkem 11 rodin (9 rodin žije v Praze, 2 rodiny bydlí nedaleko od Prahy, ve venkovském prostředí. Tyto rodiny vychovávají děti ve věku od 11 do 18 let (do tohoto počtu jsou zahrnuty i 2 rodiny v příbuzenském vztahu, které jsem oslovila za účelem předběžného výzkumného šetření). Rozhovory byly vedeny celkem s 19 dětmi. 1. cílovou skupinu tvořilo 12 pubescentů ve věku od 11 do 14 let (5 chlapců a 7 dívek). 2. cílová skupina se skládala ze 7 adolescentů ve věku od 15 do 18 let (6 chlapců a 1 dívka). Respondenti odpovídali celkem na 8 dotazů.

Výzkumné otázky pro respondenty:

Výzkumná otázka č. 1: „**Jakým způsobem trávíš svůj volný čas?**“

Výzkumná otázka č. 2: „**S kým trávíš nejvíce volného času?**“

Výzkumná otázka č. 3: „**Navštěvuješ nějaké zájmové kroužky či vzdělávací kurzy?**“

Výzkumná otázka č. 4: „**Jak můžeš vysvětlit pojem zdravý životní styl?**“

Výzkumná otázka č. 5: „**Věnuješ se nějakému sportu?**“

Výzkumná otázka č. 6: „**Čteš si každý den?**“

Výzkumná otázka č. 7: „**Jakou posloucháš hudbu?**“

Výzkumná otázka č. 8: „**Kolik času každý den věnuješ počítači?**“

V závěru návštěvy jsem poděkovala rodičům i dětem za jejich trpělivost, porozumění a pomoc při realizaci průzkumného šetření.

Respondenti a jejich odpovědi na otázky:

„**Skupina A**“ = starší školní děti ve věku od 11 do 14 let (pubescenti).

„**Skupina B**“ = mládež ve věku od 15 do 18 let (adolescenti).

První dotaz pro respondenty zněl: „**Kolik je ti let?**“

Výzkumná otázka č. 1: „**Jakým způsobem trávíš svůj volný čas?**“

Skupina A: poslouchají CD (2 dívky), hrají si na PC (2 chlapci a 1 dívka), baví se na internetu (1 chlapec a 1 dívka), hraje si na mobilním telefonu (1 chlapec), chodí plavat (1 dívka), hraje fotbal (1 chlapec), čte knihy (1 dívka), jen tak leží a čte si (1 dívka).

Skupina B: sledují televizi (2 chlapci), hrají si na počítači (2 chlapci), baví se na internetu (2 chlapci), poslouchá hudbu na CD (1 dívka).

Závěr: Nejoblíbenější zábavou pro skupinu A (starší školní žáci ve věku od 11 do 14 let) i cílovou skupinu B (mladiství ve věku od 15 do 18 let) jsou hry na počítači a zábava na internetu.

Výzkumná otázka č. 2: „S kým trávíš nejvíce volného času?“

Skupina A: s kamarádem-kamarádkou (4 chlapci a 4 dívky), se spolužačkami (1 dívka), s bratrem (1 chlapec), s babičkou (1 dívka), doma se sestrou (1 dívka).

Skupina B: s kamarády (6 chlapců), s kamarádkou (1 dívka).

Závěr: Obě cílové skupiny tráví nejvíce volného času se svými vrstevníky.

Výzkumná otázka č. 3: „Navštěvuješ nějaké zájmové kroužky či vzdělávací kurzy?“

Skupina A: sportovní kroužek (2 chlapci), modelářský kroužek (1 chlapec), výtvarný kroužek (2 dívky), žádné kroužky nenavštěvují (1 chlapec a 2 dívky), navštěvuje jazykový kroužek (1 dívka), keramický kroužek (2 dívky), navštěvuje kroužek bojového umění (1 chlapec).

Skupina B: žádné kroužky nenavštěvují (4 chlapci), jazykový kroužek (1 chlapec a 1 dívka), navštěvuje počítačový kurz Excel 2 (1 chlapec).

Závěr: Čtvrtina starších školních dětí nenavštěvuje žádný zájmový kroužek. U mládeže ve věku od 15 do 18 let celá polovina dotazovaných nedochází do žádného kurzu.

Výzkumná otázka č. 4: „Jak můžeš vysvětlit pojem zdravý životní styl?“

Skupina A: něco se zdravím (1 chlapec), nebýt nemocný (1 dívka), nevím, zněla odpověď všech ostatních respondentů.

Skupina B: zdravý životní styl znamená: žít zdravě (2 chlapci a 1 dívka), cvičit (1 chlapec), nekouřit (1 chlapec), momentálně nevěděl (1 chlapec), nepít alkohol (1 chlapec).

Závěr: Starší školní děti ve věku od 11 do 14 let nedokázaly na otázku přesně odpovědět. Pojem zdravý životní styl jim nebyl znám. Také respondenti ve věku od 15 do 18 let nedokázali přesně vysvětlit pojetí životního způsobu, které ve své podstatě znamená komplex aktivit, které člověk dělá v průběhu svého života (duševní hygiena, harmonie duše i těla, správná životospráva, racionální výživa).

Výzkumná otázka č. 5: „Věnuješ se nějakému sportu?“

Skupina A: nesportují (2 chlapci a 4 dívky), hraje fotbal (1 chlapec), hraje tenis (1 chlapec), v zimě hraje hokej (1 chlapec), cvičí jenom ve škole (1 dívka), chodí plavat (1 dívka), jezdí na kolečkových bruslích (1 dívka).

Skupina B: hrají fotbal (3 chlapci), vůbec nesportují (1 chlapec a 1 dívka), rád hraje squash (1 chlapec), učí se bojovému umění (1 chlapec).

Závěr: Potřeba sportu se projevuje a uspokojuje v pohybových aktivitách, zvláště v kolektivních sportech. Výsledek průzkumu však svědčí o tom, že velká část dotazovaných se nevěnuje žádnému sportu.

Po pěti dotazech byla zahájena přestávka na odpočinek, protože zejména mladší děti by déle neudržely pozornost, a tudíž by jejich odpovědi mohly být zkreslené.

Výzkumná otázka č. 6: „Čteš si každý den?“

Skupina A: každý den nečtou (4 chlapci a 3 dívky), ano, každý den čtou (2 dívky), čte, jen když musí (1 chlapec), každý den čte ve škole (1 dívka), každý den čte jenom někdy (1 dívka).

Skupina B: každý den nečtou (2 chlapci), ano, ale čtou si na internetu (2 chlapci), ano, rád si čte každý den (1 chlapec), čte, když se učí (1 chlapec), knihu čte tak jednou týdně (1 dívka).

Závěr: Průzkumné šetření potvrdilo onu známou skutečnost, že dnešní mladá generace málo čte.

Výzkumná otázka č. 7: „Jakou posloucháš hudbu?“

Skupina A: skupinu Kabát (3 chlapci), Ewu Farnou (3 dívky), Lucii Vondráčkovou (3 dívky), skupinu ABBA (1 dívka), hip hop (2 chlapci).

Skupina B: skupinu Kabát (3 chlapci), skupinu Tublatanka (1 chlapec), skupinu Metalica (1 chlapec), Annu K. (1 dívka), 1 chlapec odpověděl, že se mu líbí všechna hudba (na žánru hudby mu nezáleží).

Závěr: U respondentů obou cílových skupin se poslech hudby v zásadě neliší. Lze konstatovat, že dotazovaní většinou poslouchají muziku českých interpretů.

Výzkumná otázka č. 8: „Kolik času každý den věnuješ počítači?“

Skupina A: tak 2 hodiny (2 chlapci), 1 hodinu (3 dívky), teď má zákaz počítače (1 chlapec), na počítač smí jen za pěkné známky (2 chlapci a 1 dívka), když jí rodiče dovolí (1 dívka), může se bavit na počítači, kdy se jí chce (1 dívka), nemá počítač (1 dívka).

Skupina B: více než 3 hodiny denně (2 chlapci), 3 hodiny (1 chlapec), tak 2 hodiny (1 dívka), 1 hodinu (2 chlapci), nemá počítač (1 chlapec).

Závěr: U dětí a mládeže má počítač významné místo v každodenních aktivitách.

Třídění dat

Respondenti odpovídali celkem na 8 základních výzkumných otázek. Odpovědi dotazovaných byly pečlivě tříděny, hodnoceny a porovnávány. Jsem si vědoma také toho, že výsledky výzkumu menšího rozsahu, respektive průzkumné sondy, nelze zobecňovat vzhledem k relativně malému souboru respondentů. Při realizaci výzkumu nenastaly žádné překážky.

6.4 Závěrečná zpráva

Průzkumné šetření bylo zaměřeno na problematiku způsobu vhodného trávení volného času mládeže. Motivací pro výběr námětu bylo moje osobní přesvědčení, že většina mladých lidí ví, jak je využívání volného času pro život přínosné. Hlavním cílem projektu bylo zmapovat životní styl mladé generace a vyhodnotit jejich postoje, které úzce souvisí s aktivitami trávení volného času, tedy reálně zjistit: „*Zda mladá generace využívá svůj volný čas smysluplně?*“. Na základě zpřesňujících poznatků z předběžného šetření byl k projektu zvolen kvalitativní přístup, neboť dává možnost k získání hlubších dat (polostrukturované rozhovory a pozorování). Projekt byl zaměřen na dospívající mládež ve věku od 11 do 18 let. Ve výběrovém souboru byli zastoupeni chlapci i dívky. 1. cílovou skupinu tvořili pubescenti ve věku od 11 do 14 let, ve 2. cílové skupině byli zastoupeni adolescenti ve věku od 15 do 18 let. Jednalo se o soubor výběrový, nereprezentativní, jehož všichni respondenti splňovali kritéria uvedeného věku. V kvalitativním průzkumu bylo zvoleno 8 výzkumných otázek pro respondenty. Průzkumné šetření, respektive průzkumná sonda, byla realizována v období od února 2009 do května 2009. V průběhu průzkumu nenastaly žádné podstatné problémy. Dnešní rodiny si velice úzkostlivě chrání svoje soukromí. Převážná část rodičů vyslovila požadavek nedávat jejich dětem citlivé dotazy o rodině a v projektu nezveřejňovat jejich jména a adresy. Respektování anonymity respondentů je nedílnou součástí výzkumné etiky.

Souhrn výsledků

1. Neoblíbenější zábavou pro obě cílové skupiny respondentů jsou hry na počítači a zábava na internetu.

2. Obě cílové skupiny tráví nejvíce volného času se svými **vrstevníky**.

3. Na výzkumnou otázku č. 3: „*Navštěvuješ nějaké zájmové kroužky či vzdělávací kurzy?*“, odpověděli respondenti takto: čtvrtina pubescentů nenavštěvuje žádný **zájmový kroužek**. U mládeže ve věku od 15 do 18 let celá polovina dotazovaných nedochází do žádného **kurzu**.
4. **Pojem životního stylu**, který ve své podstatě znamená komplex aktivit, které člověk dělá v průběhu svého života (duševní hygiena, harmonie duše i těla, správná životospráva, racionální výživa) není mladší skupině respondentů zatím znám, děti ho nedokázaly vysvětlit. Mládež ve věku od 15 do 18 let pojetí životního stylu vysvětlila pouze částečně.
5. Potřeba **sportu** se projevuje a uspokojuje v pohybových aktivitách, zvláště v kolektivních sportech. Výsledek průzkumu však svědčí o tom, že velká část dotazovaných se nevěnuje žádnému sportu, což je překvapující.
6. Odpověď na výzkumnou otázku č. 6: „*Čteš si každý den?*“, potvrdilo onu známou skutečnost, že dnešní **mladá generace málo čte**.
7. U respondentů obou cílových skupin se **poslech hudby** v zásadě neliší. Lze konstatovat, že dotazovaní většinou poslouchají muziku českých interpretů.
8. U dětí a mládeže **má počítač své významné místo** v jejich každodenních aktivitách.

Výstupy z průzkumného šetření potvrdily můj předpoklad, že současná mladá generace ve věku od 11 do 18 let má dobré povědomí o tom, že vhodné trávení volného času pro člověka je přínosné.

Průzkumný projekt č. 3

7. Průzkumné šetření hodnotové orientace u mládeže

Morálka je soubor pravidel chování, který v dané společnosti vyjadřuje chápání dobra a zla, pojetí toho, co je čestné a nečestné, spravedlivé a nespravedlivé. Morálka je relativně stabilní systém, jehož kořeny jsou vesměs zakotveny v náboženských kodexech (například v Desateru). Osobní hodnotový systém vzniká zejména v rodinném prostředí. Systém norem a hodnot reguluje chování lidí, zejména pak vzájemné vztahy. Systém vědomých morálních hodnot je třeba budovat již v raném dětství. Děti tak připravujeme na život v dospělosti, ve kterém budou rozlišovat základní hodnoty: morálku, etiku, právo, svobodu, povinnosti a odpovědnost.

7.1 Základní údaje o projektu

Projekt je zaměřen na výzkum hodnotové orientace u mládeže. Zvolenému tématu se věnuje celá řada sociologických a pedagogických projektů (ve svých pilotních studiích Národní institut dětí a mládeže MŠMT, Česká asociace pedagogického výzkumu v grantových projektech).¹⁵¹ Za všechny odpovědné řešitele i spoluřešitele výzkumů k poznání postojů současné mládeže k hodnotám je možno jmenovat tyto odborníky: významného českého sociologa doc. Petra Saka,¹⁵² prof. Ladislava Rabušice z Fakulty sociálních studií na Masarykově univerzitě v Brně, dr. Svatavu Kašpárkovou z Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, doc. Stanislava Štecha z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, prof. Vladimíra Smékala z Fakulty sociálních studií na Masarykově univerzitě v Brně.

7.2 Pracovní postupy

Vymezení předmětu výzkumné činnosti

Výzkum zahrnuje celkem 1 průzkumný projekt, který svým obsahem souvisí zejména s hodnotovou orientací u mládeže.

Formulace výzkumného problému

„Hledání účinných a efektivních nástrojů prevence výchovných problémů u mladé generace?“.

¹⁵¹ Dále viz: Národní registr výzkumů o dětech a mládeži. (Národní institut dětí a mládeže MŠMT).

¹⁵² Dále viz: SAK, P. a kol. *Mládež na křižovatce*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Svoboda, 2004. ISBN 80-86320-33-2. SAK, P. *Proměny české mládeže. Česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-7229-042-8.

Hlavní výzkumná otázka

„Jakými vhodnými způsoby lze předcházet výchovným problémům u mládeže?“.

Pracovní předpoklady

1. „Postoje ke smysluplnému životu ovlivňuje zejména výchova k morálním hodnotám, vzdělávání a vliv prostředí“.
2. „Hodnotová orientace a smysluplné využívání volného času mají příznivý vliv na vývoj mladého člověka a předchází výchovným problémům“.

Motivace a odůvodnění

Hlavní motivací pro výběr námětu je snaha předložit reálnou studii, která zajistí hlubší vhled do řešené problematiky, přinese netradiční řešení, obohatí studijní znalosti a přinese nové závěry. Námět byl vybrán z důvodu osobního přesvědčení, že dospívající lidé již vědí, jaký mají životní cíl a mají povědomí o tom, jaké hodnoty jsou pro jejich život významné.

Výzkumný záměr

Hlavním cílem projektu je zmapovat životní styl u dospívajících lidí, vyhodnotit jejich postoje k morálním hodnotám, k okolnímu světu a ke vzdělávání. Očekává se také, že šetření poskytne odpověď na otázku, která zní: „*Co jsou to morální hodnoty a jaký mají vliv na život mladé generace?*“. Výsledky průzkumu přinesou nové poznatky, jiný úhel pohledu na zkoumanou oblast, nastíní další náměty k průzkumným řešením a rozšíří studijní obzory.

Popis výzkumného souboru

Projekt je zaměřen na cílovou skupinu dospívajících lidí ve věku od 12 do 18 let. První skupinu výzkumu tvoří 18 dětí (pubescenti ve věku od 12 do 14 let, 8 chlapců a 10 dívek) a druhou skupinu zastupuje 14 dětí (adolescenti ve věku od 15 do 18 let, 6 chlapců a 8 dívek). Jedná se o soubor výběrový, nereprezentativní, jehož všichni respondenti splňují kritéria uvedeného věku.

Metodický postup

Na základě zpřesňujících poznatků z předběžného šetření byl pro účel průzkumného šetření zvolen kvalitativní přístup, který se pro tuto formu projektu jeví jako výhodnější, neboť jeho prostřednictvím se získávají hlubší data. V jednotlivých fázích průzkumného šetření budou použity tyto metody: induktivní metoda, interview (polostrukturované rozhovory), pozorování, metoda tvorby dat, analýza dat, interpretace reality, syntéza. S ohledem na počet respondentů se

ve své podstatě bude spíše jednat o kvalitativní průzkumnou sondu. Kvalitativní metoda výzkumu nezobecňuje.

Časový plán

Průzkumné šetření bylo uskutečněno v období od dubna 2010 do srpna 2010.

7.3 Realizace průzkumného šetření

Předběžný výzkum

Předběžný výzkum byl veden se 4 respondenty ze 2 příbuzenských rodin (první rodina: chlapci 12 a 15 let; druhá rodina: chlapec 13 let a dívka 15 let). Účelem předběžného výzkumu bylo ověření srozumitelnosti jednotlivých otázek. Během rozhovoru se mi potvrdila skutečnost, že by nebylo vhodné mladší skupinu dětí zatěžovat složitými dotazy a písemnými odpověďmi do dotazníků. Reakce dětí na moje dotazy byly spontánní. Během rozhovoru se mi potvrdila skutečnost, že by nebylo vhodné mladší skupinu dětí zatěžovat složitými dotazy a písemnými odpověďmi do dotazníků. Průběh předběžného výzkumu lze klasifikovat jako oboustrannou příjemnou rozpravu. Odpovědi dětí mě nasměrovaly k dalším námětům v práci.

Průzkumné šetření

Před vlastní realizací projektu jsem se obrátila na své příbuzné i známé a požádala je o pomoc při řešení průzkumné části rigorózní práce. Průzkumné šetření bylo realizováno na základě písemných, telefonických, nebo předem dohodnutých termínech v rodinách, které žijí v městském či venkovském prostředí. Známí lidé mi pak dále doporučovali další rodiny, kterým jsem pak písemně předložila plánovaný průběh studijního výzkumného projektu (záměr průzkumu, oblast zkoumání, časový plán, předpokládané výstupy práce). Polostrukturované rozhovory byly realizovány za předem oboustranně definovaných pravidel. Dotazy byly dopředu připravené (pro 1. cílovou skupinu respondentů musela být část otázek během šetření operativně upravována; respondentům ze 2. cílové skupiny byla dána jedna doplňující výzkumná otázka č. 4). Za účelem průzkumného šetření byla oslovena řada rodin, které vychovávají děti ve věku od 12 do 18 let (srovnání věkových skupin: starší školní žáci ve věku od 12 do 14 let a mladiství ve věku od 15 do 18 let). Pro potřebu realizace projektu byla použita metoda kvalitativního přístupu (řízený polostrukturovaný rozhovor - interview a pozorování). Ve své podstatě se jednalo o kvalitativní průzkumnou sondu.

Převážná část rodičů vyslovila požadavek nedávat dětem citlivé dotazy o rodině a v projektu nezveřejňovat jejich jména a adresy (respektování anonymity je základním požadavkem výzkumné etiky). Dle mojí nabídky měli rodiče dětí možnost být přítomni při průzkumném šetření. S laskavým svolením rodičů dětí jsem pak předstoupila před respondenty, vysvětlila jim účel mé návštěvy a požádala je o pomoc při uskutečňování mého záměru. Po dohodě s rodiči dětí jsem si mohla z rozhovorů zapisovat poznámky. V průzkumné sondě jsem se nejprve zaměřila na všeobecné dotazy. Připravené dotazy směřovaly k předpokládanému cíli projektu. Výsledky šetření měly odpovědět na základní otázku: „*Co jsou to morální hodnoty a jaký mají vliv na život mladé generace?*“. Průzkumné šetření bylo realizováno v období od dubna 2010 do srpna 2010. Po dohodě s rodiči dětí jsem si mohla z rozhovorů zapisovat podmínky.

Tabulka č. 1: *Přehled navštívených rodin a věková struktura respondentů ve věku od 12 do 18 let*

Rodina č. 1	2 děti (1 chlapec 12 let a 1 chlapec 15 let)
Rodina č. 2	1 dítě (1 dívka 16 let)
Rodina č. 3	1 dítě (1 dívka 12 let)
Rodina č. 4	3 děti (všichni chlapci – 14, 16 a 17 let)
Rodina č. 5	1 dítě (1 chlapec 17 let)
Rodina č. 6	1 dítě (1 dívka 14 let)
Rodina č. 7	2 děti (1 dívka 13 let a 1 dívka 16 let)
Rodina č. 8	1 dítě (1 dívka 16 let)
Rodina č. 9	1 dítě (1 chlapec 14 let)
Rodina č. 10	2 děti (1 dívka 12 let a 1 dívka 13 let)
Rodina č. 11	2 děti (1 chlapec 16 let a 1 dívka 12 let)
Rodina č. 12	1 dítě (1 dívka 18 let)
Rodina č. 13	2 děti (1 chlapec 18 let a 1 dívka 16 let)
Rodina č. 14	1 dítě (1 dívka 14 let)
Rodina č. 15	1 dítě (1 chlapec 14 let)
Rodina č. 16	2 děti (2 chlapci 12 let - dvojčata)
Rodina č. 17	2 děti (1 chlapec 13 let a 1 dívka 15 let)
Rodina č. 18	1 dítě (1 dívka 12 let)
Rodina č. 19	1 dítě (1 chlapec 12 let)
Rodina č. 20	2 děti (1 dívka 13 let a 1 dívka 18 let)
Rodina č. 21	2 děti (1 dívka 12 let a 1 dívka 18 let)

Tabulka č. 2: Přehled věkové struktury dotazovaných respondentů - starší školní žáci ve věku od 12 do 14 let a mládež ve věku od 15 do 18 let (ve výběrovém souboru jsou zastoupeni chlapci i dívky)

Věková skupina	Starší školní žáci (pubescenti: 12-14 let)		Mladiství (adolescenti: 15-18 let)	
	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky
12 let	4	5		
13 let	1	3		
14 let	3	2		
15 let			1	1
16 let			2	4
17 let			2	
18 let			1	3
Celkový počet	8	10	6	8

Tvorba dat

Základním předpokladem úspěšného výzkumu je nutnost vytvořit příznivou přátelskou atmosféru a vzájemnou důvěru, bez kterých se nedaří dosáhnout svobodné diskuze a otevřeného sdílení názorů. Zajímavým zjištěním byla pro mě skutečnost, že se děti z obou skupin zapojily do průzkumu zcela spontánně. Než jsme s dětmi přistoupili k dotazům, nějakou chvíli jsme diskutovali o jejich všeobecných zájmech. Celkově uvolněná komunikace pak odblokovala původní nejistotu dětí, a tak jsem mohla přistoupit k realizaci empirického průzkumu. Navštívila jsem celkem 21 rodin (17 rodin žije v Praze, 4 rodiny bydlí nedaleko od Prahy, ve venkovském prostředí). Tyto rodiny vychovávají děti ve věku od 12 do 18 let (v tomto počtu jsou zahrnuty i 2 rodiny v příbuzenském vztahu, které jsem oslovila za účelem předběžného výzkumného šetření). Rozhovory byly vedeny celkem s 32 dětmi: 18 dětí ve skupině starších školních žáků ve věku 12 do 14 let (8 chlapců a 10 dívek) a se 14 mladými lidmi ve věku od 15 do 18 let (6 chlapců a 8 dívek).

Výzkumné otázky pro respondenty:

Výzkumná otázka č. 1: „**Jak se má správně chovat morální člověk?**“

Výzkumná otázka č. 2: „**Jakou hodnotu má pro tebe tvoje rodina?**“

Výzkumná otázka č. 3: „**Co pro tebe znamená přátelství?**“

Výzkumná otázka č. 4: „**Jaké jsou tvé životní cíle?**“

Výzkumná otázka č. 5: „**Jaký význam má v životě člověka náboženství a víra?**“

Výzkumná otázka č. 6: „**Jakému povolání by ses chtěl(a) v dospělosti věnovat?**“

Výzkumná otázka č. 7: „**Dokážeš popsat rozdíl mezi dobrem a zlem?**“

Výzkumná otázka č. 8: „**Co považuješ ve svém životě za nejvíce důležité?**“

V závěru návštěvy jsem poděkovala rodičům i dětem za jejich trpělivost, porozumění a pomoc při výzkumném šetření.

Respondenti a jejich odpovědi na otázky:

„**Skupina A**“ = starší školní žáci ve věku od 12 do 14 let (pubescenti).

„**Skupina B**“ = mladiství ve věku od 15 do 18 let (adolescenti).

První dotaz pro respondenty zněl: „**Kolik je ti let?**“

Výzkumná otázka č. 1: „**Jak se má správně chovat morální člověk?**“

Z důvodu, že respondenti z obou cílových skupin zcela přesně nechápou (až na pár jedinců, kteří označili morální hodnoty jako správné chování) pojem morální hodnoty (chápání dobra a zla, pojetí toho, co je čestné a nečestné, spravedlivé a nespravedlivé), byla otázka upravena ve zjednodušeném podání takto: „Jak se máme správně chovat?“

Skupina A: děkovat (1 dívka), nekrást (1 chlapec), neubližovat ostatním dětem (1 chlapec a 2 dívky), nelhat rodičům (1 chlapec), poslouchat ve škole (1 chlapec), umět o všechno poprosit (1 dívka), zdravít ostatní lidi (2 chlapci a 3 dívky), pouštět staré lidi sednout v autobuse (1 dívka), uklízet si pokoj (2 dívky), pomáhat babičce nosit tašku s nákupem (1 chlapec), neříkat neslušná slova (1 chlapec).

Skupina B: pilně se učit (2 chlapci a 3 dívky), třídit odpad (2 dívky), nekouřit (1 chlapec), nepít ve velké míře alkohol (1 chlapec), pomáhat rodičům (2 chlapci a 1 dívka), pomáhat starým a nemocným lidem (1 dívka), neničit přírodu (1 dívka).

Závěr: Odpovědi respondentů svědčí o tom, že je dnešní mládež vedena ke slušnému chování.

Výzkumná otázka č. 2: „**Jakou hodnotu má pro tebe tvoje rodina?**“

Pro 1. cílovou skupinu respondentů (věk od 12 do 14 let) byla otázka upravena tak, aby děti dotazu lépe porozuměly. Dotaz zněl: „Koho máš na světě nejraději?“

Skupina A: nejraději má maminku a tátu (5 chlapců a 4 dívky), maminku (1 chlapec), tátu (1 chlapec), bratra (1 chlapec a 1 dívka), sestru (3 dívky), babičku (1 dívka), babičku, protože má pro ni čas (1 dívka).

Skupina B: rodiče (4 chlapci a 6 dívek), babičku a dědu (1 chlapec a 2 dívky), tátu (1 chlapec).

Závěr: U respondentů ve věku od 15 do 18 let dochází k mírné emancipaci od rodiny. Rodina jako taková však sehrává důležitou roli v životě dospívajících lidí.

Výzkumná otázka č. 3: „Co pro tebe znamená přátelství?“

Z důvodu lepšího pochopení otázky došlo u cílové skupiny starších školních žáků (ve věku od 12 do 14 let) k upřesnění dotazu takto: „Máš hodně kamarádů?“.

Skupina A: ano, hodně (5 chlapců a 4 dívky), nemá (1 chlapec), nejvíce na fotbale (1 chlapec), mají hodně kamarádek (4 dívky), má hodně kamarádů ve škole (1 chlapec), nejvíce kamarádek má v kroužku baletu (1 dívka), nemluví s kamarádkou (1 dívka).

Skupina B: mají hodně kamarádů, pomáhají si (5 chlapců a 7 dívek), přátelství pro něj znamená spolehnout se na kamaráda (1 chlapec), spolužačka z gymnázia je její největší kamarádka od základní školy (1 dívka).

Závěr: Převážná část dotazovaných má hodně kamarádů (kamarádek). Dotazovaní kladně vnímají mezilidský vztah přátelství.

Výzkumná otázka č. 4: „Jaké jsou tvé životní cíle?“

Pro respondenty mladší cílové skupiny (starší školní žáci ve věku od 12 do 14) byla otázka upravena takto: „Myslíš si, že je učení důležité?“. Během šetření byla respondentům položena i doplňující otázka pro starší skupinu, která zněla: „Jakému povolání se chceš v dospělosti věnovat?“. Dětem z mladší cílové skupiny byl dotaz upraven takto: „Až vyrosteš, čím chceš být?“.

Skupina A: všichni respondenti jednoznačně odpověděli, že je učení důležité.

Skupina B: dokončit střední školu (3 chlapci a 4 dívky), vyučit se a jít dále studovat (1 chlapec), najít si dobře placenou práci, která ho bude bavit (1 chlapec), úspěšně zvládnout přijímací zkoušky na vysokou školu (2 dívky), bude hodně cestovat (1 chlapec), učit se cizím jazykům (1 dívka), chce jít studovat do ciziny (1 dívka).

Závěr: Všichni respondenti skupiny A jednoznačně odpověděli „ano“ na otázku: „Myslíš si, že je učení důležité?“. Přibližně 80 % respondentů cílové skupiny B (mladiství ve věku od 15 do 18 let) považují za jejich nejdůležitější životní cíl vzdělávání.

Výzkumná otázka č. 5: „Jaký význam má v životě člověka náboženství a víra?“

Děti z 1. cílové skupiny (ve věku od 12 do 14 let) dotaz z větší části vůbec nepochopily; respondenti ze 2. cílové skupiny (ve věku od 15 do 18 let) pochopili otázku pouze částečně. Z tohoto důvodu byl dotaz reformulován takto: „Proč lidé věří v Boha a chodí do kostela?“

Skupina A: *Respondenti a jejich odpovědi: 2 respondenti znali odpověď, neboť dochází pravidelně na výuku náboženství, 1 respondent občas navštěvuje s rodinou kostel. Zbývajících 15 respondentů na žádost rodičů neodpovídalo.*

Skupina B: *žádný respondent ze skupiny dospívajících ve věku od 15 do 18 let nedokázal přímo odpovědět na původní otázku. Na upravenou otázku: „Proč lidé věří v Boha a chodí do kostela?“ odpovědělo pouze 7 respondentů cílové skupiny (necelá polovina dotazovaných). Odpovědi respondentů: 2 dotazovaní chodili na výuku náboženství, 2 dotazovaní navštívili kostel za účelem prohlídky památky. Zbývajících 3 respondenti odpověděli takto: lidé se v kostele modlí a prohlížejí si tam obrazy, nevím, při pohřbu se tam loučí se svými blízkými lidmi.*

Závěr: *Pro respondenty byla otázka o významu náboženské tradice ze všech dotazů ta nesložitější.*

Po pěti dotazech byla zahájena přestávka na odpočinek, protože zejména mladší děti by déle neudržely pozornost (tudíž by jejich odpovědi mohly být značně zkreslené).

Výzkumná otázka č. 6: „Jakému povolání by ses chtěl(a) v dospělosti věnovat?“

Dětem z mladší cílové skupiny byl dotaz upraven takto: „Až vyrosteš, čím chceš být?“

Skupina A: *kadeřnicí (2 dívky), inženýrem jako táta (1 chlapec), učitelkou (3 dívky), bude pracovat na počítači (1 chlapec), lékařkou jako maminka (1 dívka), automobilovým závodníkem (1 chlapec), kuchařem (1 chlapec), automechanikem (2 chlapci), zdravotní sestrou (1 dívka), baletkou (1 dívka), jezdit s autobusem (1 chlapec), bude vojákem (1 chlapec), neví (2 dívky).*

Skupina B: *počítačovým odborníkem jako jeho táta (3 chlapci), zvěrolékařem (1 chlapec), ekonomkou (1 dívka), učitelkou (2 dívky), bude prodavačkou (1 dívka), ještě nevědí (1 chlapec a 2 dívky), kadeřnicí (1 dívka), kosmetičkou (1 dívka), prodejcem aut jako táta (1 chlapec).*

Závěr: *Necelá pětina všech oslovených respondentů považují za životní cíl vykonávat v dospělosti takové povolání, které zastávají jejich rodiče.*

Výzkumná otázka č. 7: „Dokážeš popsat rozdíl mezi dobrem a zlem?“

Skupina A: *odpovědi respondentů: dobro je dobré, dobro je někomu pomáhat, nezlobit rodiče. Zlo je zlé, zlo je, když je člověk nemocný, zlo je, když umře maminka...*

Skupina B: odpovědi respondentů: dobro je pomáhat, dobro je správná věc, dobro je zdraví, někomu něco darovat... Zlo je ničit přírodu, zlo je nemoc, zlo je ubližovat, pít alkohol je zlo, drogy jsou zlo...

Závěr: Respondenti z obou cílových skupin jsou v podstatě schopni rozlišit dobro a zlo. Několik jedinců na otázku neodpovědělo.

Výzkumná otázka č. 8: „Co považuješ ve svém životě za nejvíce důležité?“

Skupina A: být zdravý (3 chlapci a 4 dívky), mít rodiče (2 chlapci a 1 dívka), mít babičku (1 dívka), chovat se slušně (1 dívka), když mám hodně kamarádů (3 chlapci), mít hodně kamarádek (2 dívky), dělat rodičům radost (1 dívka).

Skupina B: být zdravý (2 chlapci a 1 dívka), mít štěstí (2 dívky), mít, co si přeji (1 chlapec), mít oba rodiče (1 chlapec a 2 dívky), úspěšně dokončit střední školu (1 dívka), mít hodně přátel (2 chlapci), mít hodně kamarádek (1 dívka), dávat na sebe pozor (1 dívka).

Závěr: Pro obě skupiny respondentů je v životě nejvíce významné být zdravý a mít hodně přátel.

Třídění dat

Respondenti odpovídali celkem na 8 základních výzkumných otázek. Odpovědi dětí byly pečlivě tříděny, hodnoceny a porovnávány. Jednotlivé názory, postoje a přístupy dětí jsem se snažila vyhodnotit zodpovědně. Jsem si také vědoma toho, že se jednalo o výzkum menšího rozsahu, který nelze zobecňovat vzhledem k relativně malému souboru respondentů. Při zpracování průzkumné sondy se nevyskytly žádné zásadní problémy.

7.4 Závěrečná zpráva

Průzkumné šetření bylo zaměřeno na zjištění hodnotové orientace u mládeže. Motivací pro výběr námětu bylo moje osobní přesvědčení, že současní mladí lidé vědí, jaký mají životní cíl a znají, jaké hodnoty jsou pro jejich životy významné. Hlavním cílem projektu bylo zmapovat životní styl současné mladé generace, vyhodnotit jejich postoje k morálním hodnotám, k okolnímu světu a ke vzdělávání. Pro účel průzkumného šetření byl zvolen kvalitativní přístup, jehož prostřednictvím jsou získávána hlubší data (byly vedeny polostrukturované rozhovory a uplatnění pozorování). Projekt byl zaměřen na dospívající lidi ve věku od 12 do 18 let. 1. cílovou skupinu výzkumu tvořilo 18 dětí (pubescenti ve věku od 12 do 14 let, 8 chlapců a 10 dívek). 2. cílovou skupinu zastupovalo 14 dětí (adolescenti ve věku od 15 do 18 let, 6 chlapců a 8 dívek). Jednalo se o soubor výběrový, nereprezentativní, jehož

všichni respondenti splňovali kritéria uvedeného věku. Průzkumné šetření bylo realizováno v období od dubna 2010 do srpna 2010, na základě písemných, telefonických, nebo předem dohodnutých termínech v rodinách, které mi doporučili příbuzní a známí. Již na začátku rozhovorů byla definována jasná pravidla. V kvalitativním průzkumu bylo zvoleno 8 výzkumných otázek pro respondenty (všech 8 výzkumných otázek muselo být během šetření reformulováno). V průběhu průzkumu nedošlo k žádným podstatným problémům. Pouze ze strany rodičů respondentů byla vyslovena prosba o respektování anonymity dětí. Tento požadavek byl splněn v souladu s výzkumnou etikou.

Souhrn výsledků

1. Základní pojetí morálních hodnot (chápání dobra a zla, pojetí toho, co je čestné a nečestné, spravedlivé a nespravedlivé). Ze všech respondentů z obou cílových skupin chápe pojem morálních hodnot pouze malé procento dotazovaných. Ostatní dotazovaní přesně nechápu, co jsou to morální hodnoty. Na základě této skutečnosti musela být původně zvolená výzkumná otázka reformulována do této zjednodušené podoby: „Jak se máme správně chovat?“. Odpovědi respondentů svědčí o tom, že oslovení respondenti jsou vedeni ke slušnému chování.

2. Rodina jako taková sehrává důležitou roli v životě dospívajících lidí. Pro 1. cílovou skupinu respondentů (věk od 12 do 14 let) byla otázka upravena tak, aby děti dotazu lépe porozuměly. Dotaz zněl: „Koho máš na světě nejraději?“. Starší skupina respondentů odpovídala na původní otázku. Podle výsledků šetření mají děti z obou cílových skupin nejraději své rodiče. Dotazovaní z obou skupin si shodně nejvíce váží svých rodičů a považují je za své životní vzory.

3. Hodnota přátelství (kamarádství) je pro obě cílové skupiny významná. Dotazovaní kladně vnímají potřebu mezilidského vztahu přátelství. Z důvodu lepšího pochopení otázky došlo u věkové skupiny starších školních žáků (věk od 12 do 14 let) k upřesnění dotazu takto: „Máš hodně kamarádů?“. Převážná část respondentů má hodně kamarádů (kamarádek).

4. Původní otázka: „Jaké jsou tvé životní cíle?“ musela být z důvodu nepochopení cílovou skupinou mladších dětí ve věku od 12 do 14 let upravena takto: „Myslíš, že je učení důležité?“. Na tuto jednoduchou otázku všichni mladší respondenti odpověděli kladně. Také pro starší cílovou skupinu mládeže ve věku od 15 do 18 let musela být otázka reformulována takto: „Plánuješ další vzdělávání do budoucnosti?“. Zhruba 80 % respondentů plánuje do budoucna pokračovat ve vzdělávání.

5. Trošku jsem byla udivena tím, že žádný respondent ve věku od 12 do 18 let nedokázal přímo odpovědět na otázku: „Jaký význam má v životě člověka náboženství a víra?“. Děti z 1. cílové

skupiny (ve věku od 12 do 14 let) dotaz z větší části vůbec nepochopily; respondenti ze 2. cílové skupiny (ve věku od 15 do 18 let) pochopili otázku pouze částečně. Z tohoto důvodu byl dotaz reformulován takto: „Proč lidé věří v Boha a chodí do kostela?“. Pro respondenty byla otázka o významu **náboženské tradice** ze všech dotazů ta nejsložitější.

6. Výzkumná otázka zněla: „*Jakému povolání by ses chtěl(a) v dospělosti věnovat?*“. Dětem z mladší cílové skupiny byl dotaz upraven takto: „*Až vyrosteš, čím chceš být?*“. Při průzkumném šetření bylo zjištěno, že zhruba pětina všech oslovených respondentů chce v dospělosti vykonávat takové **povolání**, které zastávají jejich rodiče (nápodoba).

7. Respondenti z obou cílových skupin jsou v podstatě schopni rozlišovat, co je **dobro a zlo**.

8. Obě cílové skupiny považují za nejvíce důležité tyto **životní hodnoty**: být zdravý a mít hodně přátel.

Při průzkumné činnosti bylo zajímavé si povšimnout určitých okolností, kdy v některých případech mladší sourozenci odpovídali na moje průzkumné dotazy (viz výzkumné otázky č. 6, č. 7 a č. 8) okamžitě, bez přemýšlení a ve shodě s jejich staršími sourozenci (nápodoba).

Závěr

Pro vypracování rigorózní práce bylo zvoleno téma „**Výchovné problémy mladé generace a systém preventivní kontroly sociálně negativních jevů**“. Námět práce je velmi aktuální, společensky významný, neboť je často diskutován nejen odbornou, ale i laickou veřejností. Hlavním cílem práce bylo: 1. nastudovat, zmapovat a popsat problematiku výchovných problémů u mladé generace a systém preventivní kontroly sociálně negativních jevů. 2. předložit výsledky realizovaných průzkumných šetření, které svým obsahem souvisí s preventivním řešením problematiky výchovných problémů u mladé generace. Dílčí cíle: 1. v teoretické rovině podrobně nastudovat a jasně vyložit řešenou problematiku výchovných problémů u mládeže a systém preventivní kontroly sociálně negativních jevů, který v současnosti nabývá na významu. 2. v rámci zajištění odborného zázemí celé rigorózní práce požádat řadu odborníků o konzultace, rozhovory a rady na téma řešení oblasti preventivních aktivit sociálně negativních jevů u mládeže. 3. realizovat průzkumná šetření, která svým obsahem souvisí s oblastí prevence sociálně negativních jevů u mládeže, s problematikou způsobu využívání volného času mládeže a s postoji mládeže k hodnotové orientaci.

Mládež je zrcadlem sociálního prostředí, v němž žije a vyrůstá. Aby mohl člověk žít smysluplný a odpovědný život, potřebuje ke svému životu lásku, někam patřit, mít jistotu, že s druhými lidmi může sdílet radosti i starosti běžného života. Mladé jedince ovlivňuje celá řada příčin, podmínek a faktorů, které obecně působí na život mladých lidí. Člověk se vyvíjí na základě postupných životních zkušeností, výchovou a prostředím.

Pro naši společnost jsou sociálně negativní jevy velice rizikové, neboť delikvence mládeže představuje morální problém celé společnosti. Obecně lze říci, že se za špičkou ledovce příčin problémů u mladé generace skrývají špatné vztahy, nezájem rodičů o děti, nedostatek vizí a životních cílů, nedostatečné sebevědomí, negativní vliv vrstevníků či médií, žádná nebo mlhavá perspektiva pro budoucnost. Preventivní kontrola sociálně negativních jevů má za úkol cíleně a dlouhodobě působit na chování mladé generace. Předpokladem naplňování cílů v oblasti prevence rizikového chování u mládeže je především informovaný rodič a vzdělaný učitel, který je silnou pozitivní osobností. Včasná prevence je jedním z klíčových úkolů pro odstraňování negativních jevů ve společnosti. Principy úspěšné prevence lze spatřovat v systematičnosti (systém a legislativní opatření), koordinaci (řešení po různých liniích) a komplexnosti (snaha působit na lidi ke změně životních postojů). Účinné mechanismy

prevence jsou osvětové, vysvětlující a doporučující aktivity. Prevence se realizuje prostřednictvím diagnostických metod, programů a projektů. Preventivní projekty se tvoří s ohledem na věk cílové skupiny, jsou zacíleny i na předškolní věk. Orientují se více na rizikové faktory a situace, které se podílejí na vzniku sociálně negativních jevů.

Nové tisíciletí je nazýváno obdobím vědeckého pokroku, technických zázraků a obdobím rychlé volby. Žijeme v hektickém světě, ve kterém na nás doléhají neustálé změny, se kterými je nutno se rychle vyrovnávat. Celá společnost prochází velkou změnou životního stylu. Někteří lidé utíkají před vlastními rozhodnutími, mají nereálná očekávání, přehnaný pud sebezáchovy a nezvládají reagovat na změny v jejich životě. Mnoho životních potíží také způsobuje nevhodná výchova. V současné době můžeme zaznamenávat kritiku moralistů, že dnešní mládež není vůbec schopna zachovávat hodnoty pro další plynutí generací. Tento názor nesdílím a dovolím si zde tomuto mínění oponovat. Přestože je chování mládeže ovlivňováno současnou dobou a mediální prezentací, kde převládá konzum, senzace a pasivní zábava, domnívám se, a vždy to bylo pravidlem, že mládež je taková, jakými výchovnými metodami a prostředky je vychovávána. Zodpovědnost za výchovu dětí by měli nést zejména jejich rodiče.

Rigorózní práce je rozčleněna na části úvodní, teoretickou (1. až 4. kapitola), část realizační (5. až 7. kapitola) a část závěrečnou. V přípravné fázi celé studie jsem přesně nedokázala odhadnout, že se jedná o příliš rozsáhlé téma k řešení. Ve snaze pochopit zkoumanou oblast výchovných problémů a systému preventivní kontroly sociálně negativních jevů u mládeže, musela jsem přistoupit k podrobnému studiu a širšímu pojetí dílčích témat, která úzce souvisela se zkoumanou problematikou. V této etapě jsem si začala uvědomovat, že realizace celé studie bude možná pouze za předpokladu vysokého nasazení, nadšení a vytrvalosti. Výstupy z teoretické části práce tvoří zázemí a východiska pro vypracování průzkumných šetření. V jednotlivých kapitolách teoretické části práce jsou detailně popsány vlivy působící na výchovu mladé generace, obtížné životní situace u dětí a mládeže, problematika sociálně negativních jevů u mládeže a systém preventivní kontroly sociálně negativních jevů u mládeže. Každý člověk by měl mít nějaký životní program, který dává jeho životu smysl a naplnění. Cíle práce byly nasměrovány k řešení výzkumného problému, tedy: „Hledat účinné a efektivní nástroje prevence výchovných problémů u mladé generace“. Za tím účelem byla zvolena hlavní výzkumná otázka, která zněla: „Jakým vhodným způsobem lze předcházet vzniku výchovných problémů u mládeže?“. V její návaznosti byly definovány i specifické výzkumné otázky, které souvisí s řešeným výzkumným problémem.

Za nosný prvek celé práce lze považovat část realizační, neboť jsou zde předloženy výsledky 3 realizovaných průzkumných šetření. Průzkumný projekt č. 1 (záznamy k rozhovorů a konzultací s odborníky na řešení oblasti sociálně negativních jevů) zásadně přispěl k celkovému zkvalitnění předložené práce. Pro účely průzkumu č. 2 a 3 byla aplikována metoda kvalitativního přístupu (polostrukturované rozhovory a pozorování), neboť byla vyhodnocena jako výhodnější a smysluplnější pro získávání hlubších dat. Analýza výzkumného procesu může vybízet k polemice, že se aplikace kvalitativního přístupu lehce pohybuje na hranici kvantitativní metody (u mladší cílové skupiny se mi však při předběžném průzkumu kvantitativní přístup, respektive dotazníková metoda neosvědčila). K jednotlivým průzkumným šetřením byly zvoleny tyto pracovní předpoklady: 1. V případě ochranných opatření státu před vlivy negativních jevů u mládeže je mezi odborníky za nejefektivnější nástroj považován postup preventivní kontroly. 2. Hodnotová orientace a smysluplné využívání volného času mají příznivý vliv na vývoj mladého člověka a předchází výchovných problémům. 3. Postoje ke smysluplnému životu ovlivňuje zejména vliv prostředí, výchova k morálním hodnotám a vzdělávání.

Průzkumný projekt č. 1 nese název: *„Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“*. Tento projekt považuji za velmi důležitý a přínosný, neboť vytvořil odborné zázemí k celé rigorózní práci.

Průzkumný projekt č. 2 je nazván *„Průzkumné šetření problematiky způsobu využívání volného času mládeže“*. Průzkumné šetření bylo realizováno v 11 rodinách, které mi doporučili moji příbuzní a známí lidé. Pro účel šetření byla oslovena skupina dětí a mládeže ve věku od 11 do 18 let. Stanoveným cílem průzkumu bylo zmapovat životní cíle mladé generace, vyhodnotit jejich postoje, které úzce souvisí s jejich aktivitami trávení volného času. Ze souhrnu výsledků šetření lze vyčíst tato fakta: nejoblíbenější zábavou pro obě cílové skupiny jsou hry na počítači a zábava na internetu. Dotazovaní tráví nejvíce volného času se svými vrstevníky. Čtvrtina pubescentů nenavštěvuje žádný zájmový kroužek. Celá polovina adolescentů nedochází do žádného vzdělávacího kurzu. Pojem životního stylu není mladší skupině respondentů zatím znám, děti ho nedokázaly vysvětlit. Mládež ve věku od 15 do 18 let pojetí životního stylu vysvětlila pouze částečně. Na pátou otázku: „Věnuješ se nějakému sportu?“, odpověděla velká část dotazovaných, že se nevěnuje žádnému sportu. Odpověď na výzkumnou otázku č. 6: „Čteš si každý den?“, potvrdilo onu známou skutečnost, že dnešní mladá generace málo čte. Oslovení respondenti poslouchají většinou muziku českých interpretů. U dětí a mládeže má počítač své významné místo v jejich každodenních aktivitách.

Průzkumný projekt č. 3 nese název „Průzkumné šetření hodnotové orientace u mládeže“. Cílem projektu bylo zmapovat životní styl mladé generace, vyhodnotit hodnotovou orientaci, vymezit současné postoje mladých lidí k okolnímu světu a ke vzdělávání. Průzkumné šetření bylo realizováno celkem v 21 rodinách, na které jsem obdržela doporučení od svých příbuzných a známých. Pro účely projektu bylo osloveno 32 dospívajících lidí (ve věku od 12 do 18 let): 1. cílová skupina (18 pubescentů ve věku od 12 do 14 let) a 2. cílová skupina (14 adolescentů ve věku od 15 do 18 let). Ve výběrovém souboru byli zastoupeni chlapci i dívky. Ve výstupech projektů jsou obě cílové skupiny vyhodnocovány a porovnávány. Před vlastním šetřením jsem se snažila navodit přátelskou atmosféru, proto jsme s rodiči dětí i s respondenty nějaký čas diskutovali a probírali obecná témata, která se vztahovala k zaměření výzkumného projektu. Byla jsem mile překvapena, že mladí lidé přistoupili k průzkumu velmi zodpovědně a snažili se mi s výzkumem pomoci. Díky jejich ochotě jsem mohla uskutečňovat záměr projektu. Při odpovědích respondentů jsme zažili i veselé okamžiky, obzvláště s dětmi ve věku od 12 do 14 let (puberta). V průběhu šetření hodnotové orientace u mládeže muselo být postupně reformulováno všech 8 dotazů do srozumitelné podoby pro respondenty. Z celkového souhrnu výsledků vyplývá, že dotazovaní zcela přesně nechápou pojetí morálních hodnot. Dotaz byl reformulován takto: „Jak se máme správně chovat?“. Odpovědi respondentů svědčí o tom, že jsou vedeni ke slušnému chování. Rodina jako taková sehrává důležitou roli v životě dospívajících lidí. Hodnota přátelství je pro obě cílové skupiny významná. Dotazovaní kladně hodnotili potřebu mezilidského vztahu přátelství. Původní otázka: „Jaké jsou tvé životní cíle?“ musela být z důvodu nepochopení cílovou skupinou mladších dětí ve věku od 12 až 14 let upravena takto: „Myslíš, že je učení důležité?“. Všichni mladší respondenti odpověděli na tento nesložitý dotaz pochopitelně kladně. Také pro starší cílovou skupinu mládeže ve věku od 15 do 18 let musela být otázka reformulována takto: „Plánuješ další vzdělávání do budoucnosti?“. Zhruba 80 % respondentů plánuje do budoucna pokračovat ve vzdělávání. Trošku jsem byla udivena tím, že žádný respondent ve věku od 12 do 18 let nedokázal přímo odpovědět na otázku: „Jaký význam má v životě člověka náboženství a víra?“. Děti z 1. cílové skupiny (ve věku od 12 do 14 let) dotaz z větší části nepochopily vůbec; respondenti věkové skupiny od 15 do 18 let pochopili otázku pouze částečně. Pro dotazované byla výzkumná otázka č. 5: „Jaký význam má v životě člověka náboženství a víra?“ ze všech dotazů ta nejsložitější, a proto musela být reformulována takto: „Proč lidé věří v Boha a chodí do kostela?“. Na otázku: „Jakému povolání by ses chtěl(a) v dospělosti věnovat“, odpověděla zhruba pětina všech oslovených respondentů, že budou v dospělosti vykonávat takové povolání, které zastávají jejich rodiče. Respondenti z obou cílových skupin jsou v podstatě schopni rozlišit, co je dobro a

zlo. Někteří jedinci na otázku vůbec neodpověděli. Na otázku: „Co považuješ ve svém životě za nejvíce důležité“, odpověděli respondenti z obou cílových skupin, že považují za vysoce preferovanou životní hodnotu být zdravý a mít hodně přátel.

Zpracované projekty respektují zásadu výzkumné validity (zjištění jsou pravdivá a reálná) a princip etických pravidel (ochrana soukromí a osobních údajů účastníků výzkumu). Z důvodu, že si dnešní rodiny více jak pečlivě chrání svoje soukromí, nepodařilo se mi sehnat více rodin, které by byly ochotny spolupracovat na výzkumných šetřeních. Jsem si vědoma toho, že se z důvodu menšího počtu respondentů v realizovaných šetřeních jedná spíše o průzkumné sondy do řešeného problému. Při průzkumné činnosti bylo zajímavé si povšimnout určitých momentů, kdy v některých případech mladší děti odpovídaly, bez rozmýšlení a zcela stejně, jako jejich starší sourozenci (nápodoba). Z celkového pohledu probíhala průzkumná šetření bez problémů.

Při realizaci průzkumných šetření upoutalo moji pozornost několik překvapujících událostí:

1. Dnešní rodiny si velice úzkostlivě chrání svoje soukromí a jsou více uzavřené do sebe (proto musela být na začátku průzkumu dojednána oboustranně jasná pravidla). Před vlastním zahájením šetření část rodičů požadovala, abych ve výstupech projektů neuváděla jména jejich dětí a během průzkumu dětem nekladla citlivé otázky, které se přímo dotýkají jejich rodiny.
2. Trošku mě udivil fakt, že zhruba třetina rodičů byla po celou dobu přítomna u průzkumného šetření (tato skutečnost mohla vést i k mírnému zkreslení odpovědí dětí).
3. V několika případech jsem se setkala s reakcí maminek, abych si konkrétní odpověď dětí v žádném případě nezapisovala.
4. Při průzkumném šetření problematiky způsobu využívání volného času u mládeže mě překvapila skutečnost, že v době realizace průzkumu (v roce 2009) neměli 2 respondenti k dispozici doma žádný počítač (viz 6. kapitola práce: průzkumný projekt č. 2).
5. Při vedených rozhovorech jsem respektovala postoj příslušníků Městské policie, kteří mi odmítli odpovídat na moje dotazy ohledně problémové mládeže v jejich oblasti působení.

Návrhy doporučení k řešení výchovných problémů u mladé generace

1. Výchova dětí a mládeže v přirozeném rodinném prostředí.
2. Odpovědný přístup rodičů k výchově dětí.
3. Posoudit možnost, aby se v rámci učebních plánů rozšířila výuka morálky, etiky, společenského chování, výchova k rodičovství a výchova pro praktický život.

4. U dětí a mládeže je významným faktorem vzrůstání výchovných problémů nuda a zahálka. Podle možností zvýšit optimální nabídku přitažlivých aktivit pro mládež.
5. Zavést povinnou výuku předmětu prevence sociálně negativních jevů (diskuze, přednášky, filmy, odborné konzultace).
6. Plošně vytvořit podmínky pro působení sociálního pedagoga a psychologa na všech školách.
7. Z finančních důvodů navštěvuje placené kroužky mimo školu jen nepatrná část školních dětí. V rámci výchovy a vzdělávání posoudit možnost, zda je finanční krytí mimoškolních aktivit možno řešit např. prostřednictvím Evropských strukturálních fondů.
8. V rámci možností zajistit na školách širší výběr zájmových kroužků.
9. Školní družiny jsou určeny pro školní děti ve věku od 6 do 10 let. V rámci možnosti otevřít družiny pro děti ve věku i nad 10 let.
10. Ve spolupráci se státními institucemi uplatnit možnost navýšit kapacitu zařízení vhodných pro menší neformální skupiny (hřiště a klubovny).
11. Zvýšit nedostatečné početní stavy pracovníků sociálních oddělení úřadů, kteří se ve velké míře věnují administrativní práci (v pozadí pak zůstává potřebná aktivní sociální práce s dítětem a s jeho rodinou).
12. Zavedení pravidelného speciálního výcviku a školení pro všechny profese, které přijdou do kontaktu s výchovou mladé generace.

Návrhy témat k řešení preventivní kontroly sociálně negativních jevů

1. Preventivní přístupy k jednotlivým etapám období dospívání bývají specifické.
2. Úkoly státu v preventivní kontrole kriminality jsou zásadní a plní zejména úlohu koncepční, legislativní, informační, do jisté míry i ekonomickou.
3. Problematika sociálně negativních jevů se jeví jako širší problém, který si nutně žádá působení preventivních opatření.
4. Komparativní hledisko mezi koncepcemi výchovy v různých ekonomických, sociálně politických a kulturních podmínkách.
5. Včasná prevence je jedním z klíčových úkolů pro odstraňování sociálně negativních jevů ve společnosti.
6. Veškeré preventivní aktivity by měly obecně začínat úvahou nad příčinami vzniku určitého jevu a pozitivním směrem ovlivňovat postoje cílové skupiny.
7. Výchova k hodnotám a kvalitní aktivity volného času jsou účinnou prevencí výchovných problémů u mládeže.

8. Hlavním cílem preventivní kontroly je chránit dosud bezproblémovou mládež před všemi negativními jevy ve společnosti.
9. Úloha rodiny a školy v oblasti prevence negativních jevů u mládeže je zásadní.
10. Přednášky odborníků na školách pomáhají odstraňovat výchovné problémy žáků.
11. Značný podíl na preventivní činnosti sociálně negativních jevů mají státní i nestátní instituce.
12. Preventivní kontrola má za úkol cíleně a dlouhodobě působit na chování mladé generace.

Navržená témata k dalšímu možnému řešení

1. Výchova mladé generace k duchovním a kulturním hodnotám.
2. Proč se vytrácí náboženská kultura?
3. Hledání nových východisek pro životní styl.
4. Postoje mladých lidí ke starým lidem.
5. Vize budoucnosti očima mladé generace.
6. Hodnotné způsoby trávení volného času.
7. Komunikace na sociálních sítích.
8. Vliv virtuální reality na psychiku člověka.
9. Motivace k práci pomáhajících profesí v sociálních zařízeních.
10. Etické principy sociální práce.

Z důvodu obsáhlosti práce nelze uvedená témata podrobněji analyzovat, neboť rozsah práce to autorce nedovoluje.

Přínosy práce

1. Zpracovaná rigorózní práce řeší aktuální téma, kterým se zabývají odborníci ve většině vyspělých států světa.
2. Řešené téma je z důvodu možných negativních důsledků chování mladých jedinců společensky velmi důležité.
3. Jako autorka se pracovně zajímám o hlubší analýzu a vyhodnocování příčin a důsledků negativních jevů ve společnosti. Při průzkumných šetřeních jsem měla možnost navštívit některé současné rodiny, s jejichž pomocí jsem pak mohla zrealizovat svůj studijní záměr. V případě, že bych bývala nedostala od svých příbuzných a známých doporučení do rodin, kde byla realizována průzkumná šetření, tento cíl by nemohl být naplněn, protože si dnešní rodiny více jak citlivě chrání svoje soukromí!

4. Každá studie, která je tvořena odpovědně, je svým způsobem originální.
5. V celé práci jsem se snažila vytvořit reálnou studii, s jiným úhlem pohledu, která by vnesla nový vhled do řešené problematiky a přinesla praktické závěry. Platná pravidla pro realizovaná průzkumná šetření (respektive průzkumné sondy), byla striktně dodržena.
6. Za klíčový výstup z průzkumných šetření považuji předloženou ilustraci „Záznamů z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů“.

Praktická využitelnost práce

V případě úspěšného završení cíle by mohly být konkrétní výstupy užitečné jak pro školní metodiky prevence, výchovné poradce, protidrogové koordinátory, tak i pro ostatní odborníky z různých odborných zařízení, kteří se zabývají řešením oblasti prevence sociálně negativních jevů u dospívající populace. Získané znalosti budou použity v profesní oblasti.

Na úplný závěr

Studie blíže objasňuje problematiku výchovných problémů u mladé generace i systém preventivní kontroly sociálně negativních jevů. Je zde zmapován životní styl mládeže, vyhodnocena jejich hodnotová orientace a vymezeny současné postoje mladých lidí k okolnímu světu, ke vzdělávání a ke způsobu využívání volného času. Hodnotné rozhovory a konzultace s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů zajistily odborné zázemí k celé rigorózní práci. Domnívám se, že každý, byť i sebemenší badatelský poznatek o zkoumaném jevu, může přinést nová východiska pro další průzkumná šetření. Přála bych si, aby se moje zpracované téma stalo pro další studenty výzvou k dalším konkrétním úvahám a námětům výzkumných prací. Tvorba práce byla pro mě velmi zajímavá, přinesla mi mnoho nových poznatků. Sociální práce v naší společnosti vychází z humanistických myšlenek - z úcty k člověku. Nejšlechetnější lidská činnost je pomáhat druhým lidem, umět jim naslouchat, být tolerantní. Problémoví jedinci potřebují odbornou péči a pomoc, aby se mohli snadněji vyrovnat s jejich odcizeným postojem ke světu. Během uskutečňování studie jsem se potkávala s lidmi, kteří trpělivě, neúnavně a pečlivě pomáhají řešit tíživé životní situace problémových jedinců. Velice si vážím laskavé pomoci všech odborníků, pedagogů, konzultantů, respondentů i rodičů dětí, díky nimž mohly být úspěšně realizovány průzkumné projekty. Domnívám se, že stanovený cíl studie byl splněn. Celkové posouzení a vyhodnocení práce však ráda přenechávám moudrým odborníkům.

Doslov

Život má takový smysl, jaký mu dáme. Smyslem bytí je žít šťastný, spokojený a odpovědný život. Životní cesty člověka plynou v linii minulost-přítomnost-budoucnost. Při svém pobytu ve světě lidé hledají smysl života, jejich vnívaný svět, plní základní lidské potřeby, komunikují, učí se a napodobují, obstarávají se, shromažďují věci, neustále se přemísťují. Volba, jak prožít svůj život, je na každém z nás. Každá životní cesta začíná v místě, kde se momentálně nacházíme. Tato křižovatka života nám také ukazuje, jak jsme do nynějška nakládali s tím, co nám bylo dáno do vínku.

Vlastní motto:

„Jsme vyspělá společnost třetího tisíciletí. Naším životním úkolem je naučit se odpovědně žít, chovat se lidsky a zanechat něco pozitivního dalším generacím“.

Seznam literatury a ostatních pramenů

I. Monografické prameny

(odkazované v textu)

1. **BRICHČÍN, M., KOPECKÝ, F., NEŠPOR, K., VOTAVOVÁ, M.** *Mládež – drogy – společnost*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1997. ISSN 0862-4461.
2. **BRICHČÍN, M. a kol.** *Mládež – drogy – společnost*. In: **KOPECKÝ, F.** *Příspěvek k problematice primární prevence nežádoucích závislostí a jevů mezi mládeží...*, c. d., s. 154-157.
3. **ČERNÍKOVÁ, V. a kol.** *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření*. 1. vydání. Praha: Tiskárna Ministerstva vnitra, 2002.
4. **DŽIBRÁN, CH.** *Prorok*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-025-7.
5. **FARKOVÁ, M.** *Úvod do psychologie dospělých. Cesty a křižovatky životního vývoje*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2002. ISBN 80-7048-046-7.
6. **GILLERNOVÁ, I. a kol.** *Základy psychologie a sociologie. Základy společenských věd*. 3. vydání, Praha. Fortuna, 2006. ISBN 80-7168-811-8.
7. **GJURICOVÁ, Š. a kol.** *Katalog informací prevence kriminality*. 1. vydání. Praha: Ministerstvo vnitra - Odbor prevence kriminality, 2000. ISBN 80-85821-85-0.
8. **GROF, S.** *Psychologie budoucnosti*. 2. vydání. Praha. ARGO, 2007. ISBN 978-80-7203-937-1.
9. **HANUŠ, B.** *Primární základy penologie*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2005. ISBN 80-86723-14-3.
10. **HARTL, P.** *Psychologický slovník*. 3. vydání. Praha: Vydavatelství Jiří Budka, 1996. ISBN 80-9015-490-5.
11. **HAVLÍK, R.** *Úvod do sociologie*. 4. vydání. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0381-0.
12. **HAVLÍK, R., KOŤA, J.** *Sociologie výchovy a školy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7.
13. **HRODEK, O. a kol.** *Pediatric*. 1. vydání. Praha: Galén, 2002. ISBN 80-7262-178-5.
14. **JANDOUREK, J.** *Sociologický slovník*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.
15. **JEDLIČKA, R. a kol.** *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vydání. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.
16. **JILČÍK, T. a kol.** *Sociologie II. Úvod do problematiky sociálně patologických jevů*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 1999.
17. **JŮVA, V. a kol.** *Základy pedagogiky pro doplňující pedagogické studium*. 100. publikace. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-85931-95-8.
18. **KOLÁŘ, M.** *Bolest šikanování*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.
19. **Kolektiv autorů.** *Všeobecná encyklopedie*. Nové universum. Praha: Knižní klub – edice Universum, 2003. ISBN 80-242-1069-X.
20. **Kolektiv autorů.** *Slovník cizích slov*. 1. vydání. Praha: KMa, s. r.o., 2006. ISBN 80-7309-347-2.
21. **KOVAŘÍK, J. a kol.** *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. 1. vydání. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita, 2001. ISBN 80-7040-531-7.
22. **KUBRICHTOVÁ, L. a kol.** *Fórum výchovy ke zdraví. Příručka pro učitele. Soubor vybraných příspěvků ze semináře Fórum výchovy ke zdraví VII*. In: VANĚČEK, M. *Drogové subkultury*. Praha: MŠMT, 2004. ISBN 80-903439-3-7.
23. **KUCHTA, J. a kol.** *Kriminologie – I. část*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita Brno, 1993. ISBN 80-210-0616-1.

24. **LANGMEIER, J a KREJČÍŘOVÁ, D.** *Vývojová psychologie*. 3. přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2000. ISBN 80-7169-195-X.
25. **MAN, V. a kol.** *Stručný slovník právních pojmů*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2003.
26. **MATĚJČEK, Z.** *Co děti nejvíc potřebují*. 3. vydání. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-853-8.
27. **MATĚJČEK, Z.** *Rodiče a děti*. 2. vydání. Praha: Avicenum, 1989. ISBN 08-056-89.
28. **MATĚJČEK, Z.** *Škola rodičů*. 1. vydání. Praha: Maxdorf, 2000. ISBN 80-85912-29-5.
29. **MATOUŠEK, O. a kol.** *Mládež a delikvence*. 2. vydání. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X.
30. **MATOUŠEK, O. a kol.** *Práce s rizikovou mládeží*. 1. vydání. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-064-2.
31. **MOŽNÝ, I.** *Sociologie rodiny*. 2. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. ISBN 80-86429-05-9.
32. **MUSIL, J.** *Elektronická média v informační společnosti*. 1. vydání. Praha: Votobia, 2003. ISBN 80-7220-157-3.
33. **MUSIL, J.** *Úvod do sociální a masové komunikace*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2005. ISBN 80-86723-10-0.
34. **MUSIL, S. a kol.** *Analýza účinnosti legislativních úprav III*. 1. vydání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1998. ISBN 80-86008-54-1.
35. **NEDOMA, I.** *Aplikace metod sociální práce*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2004.
36. **NEŠPOR, K.** *Jak překonat problém s hazardní hrou*. 1. vydání. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR, 1996.
37. **NEŠPOR, K.** *Jak překonat problémy s alkoholem vlastními silami*. 1. vydání. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR, 1996.
38. **NEŠPOR, K. a kol.** *Prevence problémů působených návykovými látkami*. Praha: BESIP MV, 1994.
39. **NOVOTNÝ, P.** *Epidemie delikvence*. 1. vydání. Liberec: Dialog, 2006. ISBN 80-86761-45-2.
40. **PÁVKOVÁ, J. a kol.** *Pedagogika volného času*. 3. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6.
41. **PELCOVÁ, N. a kol.** *Základy společenských věd – IV. díl. Vztah ke světu jako celku*. In: **PEŠKOVÁ, J.** *Člověk ve vztahu k celku světa*. 2. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86861-27-9.
42. **PEŠKA, I.** *Krize a krizová intervence*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2005.
43. **ŘEZNÍČEK, M.** *Východiska prevence sociálně patologických jevů*. Souhrn přednášek. Praha: Středisko sociální prevence hl. m. Prahy, 1997.
44. **SAK, P. a kol.** *Mládež na křižovatce*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Svoboda, 2004. ISBN 80-86320-33-2.
45. **SAK, P.** *Proměny české mládeže. Česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-7229-042-8.
46. **URBÁNEK, E. a kol.** *Základy sociologie – učební texty pro střední školy*. 2. vydání. Praha: Vydavatelství S&M, 1995. ISBN 80-900096-6-2.
47. **VACÍNOVÁ, M. a kol.** *Kapitoly z psychologie učení a výchovy*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2005. ISBN 80-86723-15-1.
48. **VÁGNEROVÁ, M.** *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky*. 1. vydání. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9.
49. **VÁGNEROVÁ, M.** *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

50. **WALTEROVÁ, E. a kol.** *Úloha školy v rozvoji vzdělanosti – 1. díl.* 193. publikace. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-083-2.
51. **ZAPLETAL, J. a kol.** *Kriminologie – I. obecná část.* 3. vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 2001. ISBN 80-85981-87-4.
52. **ZAPLETAL, J. a kol.** *Kriminologie – II. díl.* 4. vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 2002. ISBN 80-7251-095-9.
53. **ZAPLETAL, L. a kol.** *Sociologie.* 2. vydání. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2002.
54. **ZOUBKOVÁ, I.** *Kontrola kriminality mládeže.* 1. vydání. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-08-2.
55. **ZOUBKOVÁ, I. a kol.** *Kriminalita mládeže.* 1. vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 2001. ISBN 80-7251-070-3.
56. **ZOUBKOVÁ, I. a kol.** *Kriminologie a prevence kriminality.* 1. vydání. Praha: Armex Publishing, 2004. ISBN 80-86795-05-5.

II. Vlastní diplomová práce

(odkazovaná v textu)

1. **FICHTLOVÁ, I.** *Dítě a rodina.* Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2007.

III. Další nastudované publikace

(neodkazované v textu)

1. *Aktuálne problémy prevencie kriminality.* Zborník. Zostavovatelia **J. Bubelíni, F. Gajdoš.** Trnava: Policajný inštitút AFG, 2001. ISBN 80-968075-2-8.
2. *Aktuálne informácie z prevencie kriminality.* Redakčná príprava **J. Bubelíni.** Bratislava: Sekretariát Rady vlády SR pre prevenciu kriminality, 2001.
3. **AMBRÓZOVÁ, A. a kol.** *Riziková mládež.* 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-85850-66-4.
4. **BORNÍK, M.** *Drogy – co bychom o nich měli vědět.* 1. vydání. Praha: Ministerstvo vnitra. Odbor prevence kriminality MV, 2001. ISBN 80-85821-98-2.
5. **BUBELÍNI, J.** *Kriminologické prognózovanie a niektoré aspekty jeho vzťahu ku kontrole kriminality.* Kriminológia, 1995.
6. **ČIČ, M., TURAYOVÁ, Y.** *Teoreticky o kriminalite a jej prevencii.* Bratislava. Akadémia Policajného zboru, 2001. ISBN 80-8054-200-7.
7. **ČÍRTKOVÁ, I.** *Kriminální psychologie.* Praha. Eurounion, 1998. ISBN 80-85858-70-3.
8. **ČÍRTKOVÁ, L.** *Policejní psychologie.* 3. vydání, Praha: Portál, 2000. ISBN 80-86898-73-3.
9. **DISMAN, M.** *Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele.* 3. vydání. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0139-7.
10. **ELSNER, E., STEFFEN, W., STERN, G.** *Kinder und Jugendkriminalität in München. München.* Bayrisches Staatsministerium des Innern, 1998. ISBN 3-924400-12-1. *Překlad do českého jazyka pro interní potřebu naší instituce (ÚV Praha).*
11. **GAVORA, P.** *Úvod do pedagogického výzkumu.* 94. publikace. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6.
12. **HOLCR, K., CHALKA, R.** *Prognóza a kontrola vývoja kriminality v Slovenskej republike.* Trnava, Policajný inštitút AFG, 2001. ISBN 80-968075-3-6.
13. **HORÁK, F., CHRÁSKA, M.** *Úvod do metodologie pedagogického výzkumu.* Olomouc: Univerzita Palackého, 1989.
14. **CHLUP, O.** *Výchova dítěte v době předškolní.* Praha: Komenium, 1948.

15. **KAŠPAROVÁ, Z. a kol.** *Drogová scéna v hl. m. Praze v roce 1995*. Praha: Středisko sociální prevence hlavního města Prahy, 1996.
16. **KELLER, J.** *Úvod do sociologie*. 4. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-25-7.
17. **KNAUSOVÁ, I.** *Vybrané kapitoly ze sociální politiky*. 2. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého Olomouc, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-244-1021-4.
18. **KOLÁŘ, M.** *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vydání. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1.
19. **KOUDELKOVÁ, A.** *Psychologické otázky delikvence*. 1. vydání. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-7187-022-6.
20. **KRAUS, B. a kol.** *Člověk – prostředí – výchova*. 117. publikace. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
21. **LAŠEK, J.** *Kapitoly ze sociální psychologie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2003. ISBN 80-7041-533-9.
22. **LUNDMAN, R.** *Prevention and control of juvenile delinquency*. Oxford University Press, New York, 1993. *Překlad do českého jazyka pro interní potřebu naší instituce (ÚV Praha)*.
23. **MAREŠOVÁ, A. a kol.** *Sociálně patologické jevy u mládeže*. 1. vydání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1997. ISBN 80-86008-34-7.
24. **MATOUŠEK, O.** *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. ISBN 80-901424-7-8.
25. **MATOUŠEK, O. a kol.** *Sociální práce v praxi*. 1. vydání. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.
26. **NEŠPOR, K.** *Alkohol, drogy a vaše děti*. 3. vydání. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 1995.
27. **NEŠPOR, K. a kol.** *Prevence trestné činnosti související s návykovými látkami*. 1. vydání. Praha: Armex Praha, 1998. ISBN 80-902283-9-9.
28. **Otázky kriminality mládeže**. Zborník. Bratislava: Rada vlády pre prevenciu kriminality. Pedagogická fakulta, 2000. ISBN 80-88893-65-8.
29. **OUDOVÁ, D.** *Vybraná témata z vývojové psychologie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2003.
30. **PRŮCHA, J.** *Moderní pedagogika*. 3. vydání. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-047-X.
31. **PRŮCHA, J. a kol.** *Pedagogický slovník*. 4. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.
32. **PRŮCHA, J.** *Pedagogický výzkum. Uvedení do teorie a praxe*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-132-3.
33. **SAK, P.** *Proměny české mládeže. Česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-7229-042-8.
34. **SAK, P. a kol.** *Mládež na křižovatce*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Svoboda, 2004. ISBN 80-86320-33-2.
35. **SEMRÁD, J.** *Mládež a sociálně negativní jevy*. 1. vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 1996. ISBN 80-85981-22-X.
36. **SURYNEK, A. a kol.** *Zpracování projektu. Metodická příručka pro metody výzkumu a jejich aplikace*. 2. vydání. Praha. Nakladatelství Oeconomica, Vysoká škola ekonomická v Praze, 2006. ISBN 80-245-1093-6.
37. **SYNEK, M. a kol.** *Jak psát bakalářské, diplomové, doktorské a jiné písemné práce*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Oeconomica, Vysoká škola ekonomická v Praze, 2006. ISBN 80-245-1052-9.

38. **TRÁVNÍČKOVÁ, I.** *Alkohol a drogová závislost u dětí a mládeže*. 1. vydání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1997. ISBN 80-86008-39-8.
39. **TRÁVNÍČKOVÁ, I.** *Drogy ze všech stran. Sborník přednášek*. 1. vydání. Praha: FILIA, 1995. ISBN 80-901966-1-6.
40. **TRÁVNÍČKOVÁ, I. a kol.** *Pražská mládež a lidská práva*. 1. vydání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996. ISBN 80-86008-08-8.
41. **VÁLKOVÁ, J.** *Prevence kriminality: směrem k evropské úrovni*. 1. vydání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1997. ISBN 80-86008-45-2.
42. **VÁŠEK, Š.** *Základy speciální pedagogiky*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2005. ISBN 80-86723-13-5.
43. **VEČERKA, K. a kol.** *Prevence kriminality v teorii a praxi*. Praha: Odbor prevence kriminality Ministerstva vnitra ČR, 1997. ISBN 80-85821-48-6.
44. **WALTER, M.** *Jugendkriminalität*, Stuttgart: R. Boorberg Verlag, 1995. *Překlad do českého jazyka pro interní potřebu naší instituce (ÚV Praha)*.
45. **ZAPLETAL, J. a kol.** *Aktualizace statistických údajů o kriminalitě*. 1. vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 2003. ISBN 80-7251-113-0.
46. **ZAPLETAL, J. a kol.** *Prevence kriminality*. 1. vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 2000. ISBN 80-7251-047-9.
47. **ZBORNÍK, F.** *Trestní soudnictví nad mladistvými v ČR a v zahraničí*. 1. vydání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1997. ISBN 80-86008-27-4.

IV. Zákoné normy

(odkazované v textu)

- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákon, ve znění p. p.
 Zákon č. 207/2011 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).
 Novela zákona č. 234/1992 Sb., o rodině, ve znění p. p.
 Novela zákona č. 264/1992 Sb., občanský zákon, ve znění p. p.
 Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění p. p.
 Změna zákona č. 176/2007 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění p. p.
 Zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky (zákon o Probační a mediační službě) ve znění p. p.
 Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).
 Zákon č. 109/2002 Sb., zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Dále viz: Vyhláška č. 334/2003 Sb., vyhláška, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních.

Vyhlášky (odkazované v textu)

- Vyhláška č. 438/2006 Sb., vyhláška, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních.

V. Elektronické zdroje

(odkazované v textu)

<http://www.justice.cz> (Ministerstvo spravedlnosti ČR – [cit. 2010-05-04]).

<http://www.drogy.cz> [cit. 2010-04-25].

<http://www.mcssp.cz> (Městské centrum sociálních služeb Praha) – [cit. 2010-05-16].

<http://www.vscr.cz> (Vězeňská služba ČR – [cit. 2010-05-04]).

<http://www.pmscr.cz> (Probační a mediační služba ČR) – [cit. 2010-07-07].

Prevence kriminality [online] Praha: Ministerstvo vnitra ČR [cit. 2010-06-08]. Dostupné na [www: <http://www.mvcr.cz/dokument/2010/rocenka.10/index.html>](http://www.mvcr.cz/dokument/2010/rocenka.10/index.html).

Bezpečnost a prevence – prevence kriminality [online] Praha: Ministerstvo vnitra ČR [cit. 2010-05-05]. Dostupné na [www: <http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>](http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm).
www.msmt.cz/vzdelavani/prevence-ptj. (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR) – [cit. 2010-05-16].

Program učil mladé delikventy fungovat správně ve společnosti. Dostupné na [www:<http://www.pmscr.cz/scripts/aktuality_detail.php?id_akt=183](http://www.pmscr.cz/scripts/aktuality_detail.php?id_akt=183). Praha: Probační a mediační služba ČR [cit. 2009-07-07].

Ministerstvo vnútra SR: <http://www.minv.sk/?prev.28/subor=35669> [cit. 2011-02-04].

VI. Ostatní prameny

1. Podkladové materiály (odkazované v textu)

Ministerstvo vnitra ČR - Odbor prevence kriminality. Systém Včasné intervence pro rok 2010 [MV, 2009].

Ministerstvo vnitra ČR: Strategie prevence kriminality na léta 2008-2010 [MV, rok 2008]. Podkladové materiály z jednotlivých ministerstev, úřadů a nestátních institucí [rok 2008]. Podkladové materiály Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR [MŠMT, rok 2008].

Národní institut dětí a mládeže [MŠMT, rok 2008].

2. Časopisecké prameny (neodkazované v textu)

Kriminalistika – roky 2001-2010.

Psychologie Dnes – rok 2008- 2010.

Sociální práce – rok 2006.

3. Další prameny (neodkazované v textu)

Ministerstvo vnitra ČR - Odbor prevence kriminality MV. Katalog informací prevence kriminality. 1. vydání. Praha: Themis, 2000. ISBN 80-85821-85-0.

Ministerstvo vnitra ČR: Vyhodnocení účinnosti přijaté legislativy související se systémovým přístupem k péči o delikventní mládež – interní zdroje. Praha: Ministerstvo vnitra ČR - Odbor prevence kriminality. Vládní materiály z let 1990-2002.

Policejní prezidium: Závazný pokyn policejního prezidenta č. 8/2002, kterým se upravuje systém práce a postupy příslušníků Policie České republiky při odhalování a dokumentování kriminality dětí a trestné činnosti páchané na mládeži. Praha: Policejní prezidium, 2002.

Vězeňská služba ČR: Sborník referátů z mezinárodní konference. Praha: GŘ Vězeňské služby, 2003. ISBN 80-239-0138-9.

VII. Souhrn záznamů z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže

(odkazované v textu práce)

Doc. PhDr. Jaroslav Kořa, CSc. (vysokoškolský profesor, vedoucí Katedry pedagogiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy).

Mgr. Andrea Kroftová (výchovná poradkyně na Fakultní základní škole).

PhDr. Jan Toman (ředitel Diagnostického ústavu, Praha 4).

Mgr. Pavel Pěnkava (vedoucí Městského centra sociálních služeb a prevence).

Mgr. Luboš Uchytíl (příslušník Policie ČR).

Pracovníci Vězeňské služby.

Sociální kurátoři pro děti a mládež (Úřad městské části Prahy 13).
Koordinátoři Sociálního odboru Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (odborné poradenství a grantová schémata).
Pracovníci a asistenti Probační a mediační služby (péče o mladistvé pachatele provinění).

SEZNAM PŘÍLOH

(přílohy vázané v práci)

Příloha A – <i>Výchovné problémy u dospívajících a kontaktní místa pomoci</i>	145
Příloha B – <i>Stručný přehled vybraných výrazů k sociálně patologickým jevům</i>	146
Příloha C – <i>Faktory zvyšující efektivitu sociálních programů pro mládež</i>	151
Příloha D – <i>Principy sociálně-právní ochrany dětí – Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR</i>	152
Příloha E – <i>Výchovný ústav v Boleticích - vzdělávání mladistvých klientů</i>	154
Příloha F – <i>Policie ČR, preventivně informační skupina - nabídka přednášek a besed pro základní školy</i>	155
Příloha G – <i>Závazná metodika Ministerstva vnitra ČR – Systém Včasné intervence a týmů pro mládež</i>	156
Příloha H – <i>Formulář pro „Hodnocení Programu prevence kriminality na místní úrovni – Partnerství“</i>	157
Příloha CH – <i>Formulář „Oznámení školy o přestupku žáka“</i>	162
Příloha I – <i>Formulář „Záznam školy o pohovoru se zákonnými zástupci žáka“</i>	163
Příloha J – <i>Formulář „Zápis z výchovné komise školy“</i>	164
Příloha K – <i>Formulář „Důvěrné sdělení o problému žáka“ – škola zasílá na Oddělení sociální prevence Úřadu</i>	165

I. VÝCHOVNÉ PROBLÉMY U DOSPÍVAJÍCÍCH A KONTAKTNÍ MÍSTA POMOCI

Koho lze kontaktovat v případě, že se u dospívajícího objevují výchovné problémy, absence ve škole, styk s rizikovou partou vrstevníků, náznak možného páchání trestné činnosti?

1. OPD – Oddělení péče o dítě na Obvodním nebo Místním úřadě

Sociální pracovnice, popř. kurátor může poskytnout kontakt na odborná pracoviště, která ambulantně, tj. bez nutnosti hospitalizace, pracují s rizikovou dospívající mládeží. Pracovníci OPD mají také kompetenci vydat tzv. *předběžné opatření o umístění dospívajícího do ústavní výchovy*. Na základě tohoto rozhodnutí je mladistvý umístěn do *Dětského diagnostického ústavu* nebo *Diagnostického ústavu pro mládež*.

2. DDÚ – Dětský diagnostický ústav (do 15 let)

DÚM – Diagnostický ústav pro mládež (od 15 do 18 let)

Zde může být dospívající přijat na tzv. diagnostický pobyt v délce dvou měsíců, a to buď na základě předběžného opatření, nebo i na vlastní žádost rodičů. Po uplynutí této lhůty se může mladistvý vrátit do rodiny, případně být v ambulantní péči některého z dostupných zařízení. Jestliže si to povaha případu vyžaduje, je podán návrh na soudní nařízení ústavní výchovy. V tom případě je mladistvý přeřazen do *Výchovného ústavu pro mládež*.

3. VÚM – Výchovný ústav pro mládež

V tomto zařízení je mladistvý umístěn na dobu určenou soudem, nejdéle však *do osmnácti, maximálně devatenácti let*. Obvykle v něm má příležitost k vyučení a ke složení učňovských zkoušek.

Rodiče, kteří nechtějí, aby bylo jejich dospívající dítě umístěno do výchovné instituce, se mohou sami obrátit na ambulantní zařízení orientovaná na práci s problémovou dospívající mládeží. V Praze to jsou například:

1. **D-centrum**, Werichova 981, Praha 5 – Barrandov, tel. 258 12 087-8
2. **Středisko pro mládež, oddělení pro mládež v krizi MOST**, Čakovická 51, Praha 9 – Prosek, tel. 268 46 275
3. **RIAPS – Regionální institut psychosociálních služeb**, Chelčického 39, Praha 3 – Žižkov, tel. 227 28 46
4. **LATA – Studentské sdružení pro pomoc rizikové mládeži**, U Nesypky 28, Praha 5 – Smíchov, tel. 254 77 25, 252 10 70
5. **K-centrum (pro mládež ohroženou drogami)**, Haškova 16, Praha 7 – Holešovice, tel. 237 52 82.

Pramen: MATOUŠEK, O. a kol. *Práce s rizikovou mládeží. Projekt LATA a další alternativy věznění mládeže*. 1. vydání. Praha: Portál, 1996, s. 47-48. ISBN 80-7178-064-2.

II. STRUČNÝ PŘEHLED VYBRANÝCH VÝRAZŮ K SOCIÁLNĚ NEGATIVNÍM JEVŮM

Aberace

vybočení od běžného průměru, úchylnost, odvrácení se od normy.

Abstinence

Zdrženlivost od nějakého požitku; v psychoterapii zdrženlivost terapeuta v projevování svých citů a pocitů vůči klientovi.

Abstinenční syndrom

jeden z charakteristických projevů závislosti, porucha biologických funkcí organismu při odebrání návykové látky.

Abúzus

porucha chování, projevující se nadměrným užíváním nějaké látky, často s psychotropním účinkem.

Adaptace

přizpůsobení organismu určitým změnám prostředí.

Adolescence

jinošství, období ontogenetického vývoje následující po pubertě, v němž se mladý člověk stává dospělým.

Agresivita

úskočnost, sklon k útočnému jednání, napadání druhých.

Anomálie

nepravidelnost, odchylka od pravidla, výjimečnost.

Anorexia mentalis

jídelní patologie psychogenního původu, projevující se usilovnou snahou o zhubnutí, ohrožující zdraví i život jedince.

Antropologie

nauka o člověku; kulturní antropologie bývá definována jako vědní obor zabývající se působením společnosti a jejich kulturních produktů na člověka.

Asociální životní způsob

sociálně nevhodné řešení obtíží vznikajících při uspokojování životních potřeb a naplňování možností jedince i sociálních skupin. Vyznačuje se destruktivitou v sociálních situacích, parazitním uspořádáním vztahů a nepřijímáním odpovědnosti v každodenních životních činnostech a událostech.

Autizmus

chorobná vtaženost do sebe; odvrácení se od sociálního okolí.

Autoagrese

násilí namířené proti sobě samému; extrémní formou je sebevražda.

Autorita

všeobecně uznávaná vážnost, spolehlivost, důvěryhodnost nějaké osoby (vědce, kněze, učitele, lékaře apod.), nebo též vážnost a důležitost instituce (školy, úřadu, soudu).

Balintovská skupina

skupinová psychotherapeutická aktivita zaměřená na kultivaci vztahů mezi pomáhajícím profesionálem (zdravotníkem, sociálním pracovníkem, psychologem, učitelem) a jeho klientem (pacientem, žákem); zásady terapeutické práce formuloval britský analytik maďarského původu Michael Balint.

Bezpečná citová vazba

psychoanalytický termín popisující vztah charakterizovaný pocitem důvěry, jenž vzniká na podkladě opakovaných uspokojení potřeb dítěte s mateřskou osobou a odstraňování zdrojů jeho nepohodlí a úzkosti.

Bulimie

býčí (někdy též vlčí) žravost; jídelní porucha vyznačující se přejídáním se s následnou nevolností, případně též zvracením.

Burn-out syndrom

příznak vyhoření, vypálení, opotřebením pomáhajícího profesionála (lékaře, sociálního kurátora, učitele, psychologa apod.), způsobený zejména dlouhotrvajícím psychosociálním vypětím plynoucím z řady opakujících se emotivně náročných situací.

Defekt

poškození, porucha; chybění či postižení nějaké funkce či orgánu.

Delikvence

úmyslné antisociální jednání, páčání činů, která jsou v rozporu s právními nebo mravními normami určité společnosti.

Demonstrativní sebevražedný pokus

nápodoba sebevražedného jednání, jejímž smyslem je manipulace se sociálním okolím, psychický nátlak, citové vydírání a zastráňování sebevraždou.

Deprese

sklíčenost, skleslost, snížené sebehodnocení, pocit smutku a pochybnosti o sobě.

Deprivace

následek prožitých stavů, v nichž jedinec nemohl po delší dobu dostatečně uspokojovat své biologické, psychické či sociální potřeby.

Deviace

vybočení, odchylnost, úchylka od normy jednání, které skutečně či domněle porušuje obecně přijaté normy.

Droga

původně látka organického původu užívaná jako léčivo, v tomto případě psychoaktivní látka, jež po vpravení do organismu může u jedince vyvolat chorobnou závislost.

Drogová závislost

patologická vazba mezi jedincem a drogou, která bývá charakterizována přemáhající nutkavou potřebou k opakovanému užívání dané psychoaktivní látky.

Dysfunkce

termín vyjadřující pomocí latinské předpony -dys- poruchu přirozeného průběhu určitého děje, nebo oslabení činnosti.

Ego

„Já“, psychoanalytický termín popisující vrstvu lidského vědomí představující rozumnost a vyznačující se smyslem pro logiku a realitu.

Emancipace

uvolnění se z dřívějších sociálních vazeb; osamostatnění se, zrovnoprávnění.

Empatie

schopnost vnímat pocity druhých lidí.

Euforie

bezstarostná povznesená nálada.

Fobie

vtíravé pocity neodůvodněného strachu vztahující se k určitým objektům.

Frustrace

psychický stav vyvolaný překážkami, jež ohrožují, oddalují nebo znemožňují jedinci uspokojení nějaké individuálně důležité potřeby nebo přání.

Gamblerství

hráčská náruživost, přemáhající puzení k hazardní hře.

Graffiti

kresby či nápisy stříkané sprejem na zdech nebo jiných plochách, u nichž je možno předpokládat, že vzhledem k poloze vyvolají pozornost.

Halucinace

šalebné vjemy, které vznikají v mysli postiženého (bez současného vnějšího podnětu), o jejich realitě je daný jedinec přesvědčen.

Handicap

znevýhodnění jedince způsobené tělesným, smyslovým či mentálním postižením, nemocí nebo nepříznivými sociálními, ekonomickými a kulturními podmínkami, v nichž žije.

Identifikace

v psychologii vyjadřuje ztotožnění se s nějakou osobou, s jejími zájmy, s představami.

Iluze

zkreslené vjemy, při nichž není okolní skutečnost správně zobrazována.

Kriminalita

zločinnost; výskyt trestného chování vyjádřeného souhrnem trestných činů spáchaných na určitém území ve vymezeném časovém úseku.

Kriminologie

mezioborová vědní disciplína zabývající se zločinností, poznatky o pachatelích a obětech trestných činů, kontrolou a prevencí zločinnosti.

Neuróza

duševní porucha bez organického poškození či metabolické odchylnosti mozku, pro kterou je typická obtížná přizpůsobivost jedince při zátěžích, zvýšená úzkostnost, dráždivá slabost a snadná vyčerpatelnost.

Pomáhající profesionál

pracovník, jehož profese je zaměřena na podporu, péči a službu klientovi.

Probace (probační dohled)

jedna z forem alternativních nápravných sankcí, jež není spojena s odnětím svobody. Spočívá v povinnosti obviněného, resp. odsouzeného, spolupracovat s probačním pracovníkem, který na jedné straně kontroluje plnění omezení a povinností uložených soudem a na straně druhé nabízí a poskytuje psychosociální pomoc a podporu při řešení obtížných životních situací klienta.

Psychoanalýza

původní označení pro léčebnou metodu zavedenou Sigmundem Freudem (a z ní plynoucí teorie dětských traumat) směřující k odstranění psychogenně vzniklých duševních poruch.

Psychologie

věda o zákonitostech duševního života, o prožívání a chování jedinců.

Psychóza

závažná duševní choroba vyznačující se výraznými poruchami psychických funkcí a celé osobnosti.

Puberta

údobí tělesného zrání a duševního vyspívání jedince, během něhož se vyvíjejí druhotné pohlavní znaky, dochází k urychlení růstu a dosažení schopnosti reprodukce.

Sociální role

souhrn způsobu chování a vystupování, která se očekávají od jedince v určité pozici uvnitř společenské skupiny.

Squat

komunita osob žijících v cizím objektu bez nájemní smlouvy.

Stresor

mimořádně silný podnět (stimul) přicházející z vnějšího prostředí (agrese, úraz, nedostatek potravy či přiměřeného odpočinku, ztráta milované osoby apod.), jenž ohrožuje život, zdraví

nebo stálost vnitřního prostředí organismu. Takto vnímaný druh impulzu spouští příslušnou obranu či útočnou reakci jedince.

Šikana

systematická psychotraumatizace jedince ve skupině (úmyslné ponižování, urážení, duševní zraňování apod.); vždy svědčí o absenci autentické výchovné autority.

Trauma

úraz, rána, zranění, bolestné postižení.

Úzus

výraz používaný v sociologii a psychologii pro zvyklost, obyčej, zvyk; v medicíně jde o termín popisující užití léku podle předpisu či alkoholu jako pochutiny (zdravou dospělou osobou v přiměřené dávce a ve společensky vhodné situaci).

Vandalismus

svévolné neracionální ničení věcí, jehož skrytým účelem je vybití nahromaděného napětí agresivity.

Vůle

výraz popisující naučený komplex vlastností, schopností a dovedností, který umožňuje člověku cílevědomé řízení vlastní duševní činnosti a jejich vnějších projevů.

Závislost

v psychologickém a sociálním smyslu neschopnost jedince žít bez nějaké osoby, její pomoci a podpory. V medicínském a patopsychologickém smyslu je závislostí míněna neschopnost jedince oprostít se od určité preferované činnosti (workoholismus, patologické hráčství), či nutková touha opakovaně užívat nějakou chemickou látku s psychoaktivním účinkem (alkohol, drogy).

Životní krize

v krátkém čase se vyostřující tíživá životní situace, kterou již není postižený jedinec schopen zvládnout sám vlastními prostředky a pomocí dosud užívaných strategií.

Životní styl

vyjadřuje základní sebepojetí lidského jedince, jeho pohled na svět a způsob zacházení se sebou i s přicházejícími životními šancemi.

Životní způsob

popis širokého komplexu činností a vztahů, jimiž lidé a sociální skupiny uspokojují své potřeby a realizují své možnosti.

Pramen: JEDLIČKA, R. a kol. *Děti v obtížných životních situacích*. 1. vydání. Praha: Themis, 2004, s. 439-452. ISBN 80-7312-038-0.

III. FAKTORY ZVYŠUJÍCÍ EFEKTIVITU SOCIÁLNÍCH PROGRAMŮ PRO MLÁDEŽ

1. Program by měl reagovat na více než jeden vážný problém dospívající mládeže (děti). Za jedním problémem se jich skoro vždy najde víc. Například program prevence předčasného opouštění základní školy musí brát v úvahu drogy a kriminalitu.
2. Program musí odpovídat vývojové fázi klientů a poskytovat potřebnou podporu pokud možno předtím, než se mladý člověk dostane do krize.
3. Program musí dospívající mládeži nabízet podněty, které jsou přitažlivé. Jejich rozvíjení by mělo posilovat pozitivní sebehodnocení.
4. Program by měl nabízet společenské role, jež jsou respektovány. Měl by být příležitostí k učení novým sociálním dovednostem.
5. Program by měl být založen na jasných očekáváních, týkajících se klientů. Měl by klientům nabízet předvídatelné prostředí.
6. Program by měl klientům umožňovat aktivní účast, například tím, že jim umožní vedení některých skupinových aktivit.
7. Efektivní programy jsou založeny na několika zdrojích podpory (například na učitelích, rodičích a vrstevnících).
8. Efektivní programy nabízejí dlouhodobou, nepřerušovanou podporu, obvykle přesahující dobu jednoho roku.
9. Efektivní programy se opírají o hostitelskou organizaci (školu, místní úřad, občanské sdružení apod.), která je na „spuštění“ programu náležitě připravena. Předem je nutné zajistit motivaci klíčových osob, proškolení personálu i dostatečné materiální zdroje.

*Pramen: MATOUŠEK, O. a kol. *Práce s rizikovou mládeží. Projekt LATA a další alternativy věznění mládeže.* 1. vydání. Praha: Portál, 1996, s. 69. ISBN 80-7178-064-2*

IV. PRINCIPY SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ

PŘÍLOHA D

V. VÝCHOVNÝ ÚSTAV V BOLETICÍCH U DĚČINA *(zaměřuje se na reedukaci absolventů základních, speciálních, základních škol a výchovných zařízení, včetně jejich přípravy na život ve společnosti)*

VI. POLICIE ČR, PREVENTIVNĚ INFORMAČNÍ SKUPINA

**VII. ZÁVAZNÁ METODIKA SYSTÉMU VČASNÉ INTERVENCE A TÝMŮ PRO
MLÁDEŽ PRO ROK 2007**

**VIII. HODNOCENÍ PROGRAMU PREVENCE KRIMINALITY NA MÍSTNÍ
ÚROVNI PARTNERSTVÍ 2007 KRAJ**

IX. OZNÁMENÍ ŠKOLY O PŘESTUPKU ŽÁKA

X. ZÁZNAM ŠKOLY O POHOVORU SE ZÁKONNÝMI ZÁSTUPCI ŽÁKA

XI. ZÁPIS Z VÝCHOVNÉ KOMISE ŠKOLY

**XII. DŮVĚRNÉ SDĚLENÍ O PROBLÉMU ŽÁKA (Z ÚMČ PRAHA 13, ODDĚLENÍ
SOCIÁLNÍ PREVENCE, PRAHA 5)**

Anotace

Rigorózní práce se zaměřuje na analýzu výchovných problémů u mladé generace a systém preventivní kontroly sociálně negativních jevů. Práce je rozdělena na části úvodní, teoretickou, průzkumnou a část závěrečnou. Teoretická část práce je obsahem 1. až 4. kapitoly a je zde popsána celá řada oblastí, které se vztahují k námětu práce. V jednotlivých kapitolách teoretické části práce jsou detailně popsány vlivy působící na výchovu mladé generace, děti a mládež v obtížných životních situacích, problematika sociálně negativních jevů u mládeže a systém právní a preventivní kontroly sociálně negativních jevů. V průzkumné části, která je obsahem 5. až 7. kapitoly, byla realizována 3 průzkumná šetření. Projekt č. 1 vytváří odborné zázemí k celé práci, nese název: „Záznam z rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů u mládeže“. Projekt č. 2 se nazývá „Průzkumné šetření problematiky způsobu využívání volného času mládeže“. Cílem průzkumu bylo zmapovat a posoudit životní styl mladé generace a vyhodnotit jejich postoje, které úzce souvisí s aktivitami trávení volného času. Projekt č. 3 je nazván „Průzkumné šetření hodnotové orientace u mládeže“. Záměrem šetření bylo vymezit současné postoje mladých lidí k hodnotové orientaci, k okolnímu světu a ke vzdělávání. V projektu č. 1 byli osloveni odborníci na oblast preventivních aktivit sociálně negativních jevů u mládeže, u projektu č. 2 a č. 3 byla oslovena cílová skupina dospívajících lidí ve věku od 11 do 18 let. Předložená průzkumná šetření respektují princip validity a etických pravidel. Závěrečná část práce obsahuje celkové shrnutí a vyhodnocení práce, jsou zde předloženy návrhy doporučení k řešení výchovných problémů u mladé generace, návrhy doporučení k preventivní kontrole sociálně negativních jevů a témata k dalšímu možnému řešení zkoumané oblasti.

Abstract

Rigorous work focuses on the analysis of educational problems in the young generation and the system of preventive controls socially negative phenomena. The work is divided into the initial, theoretical, exploratory and final part. The theoretical part is the contents of the first to 4 chapter and is described by a number of areas that relate to the theme of work. In the individual chapters of the theoretical work are described in detail influences on the education of young generations, children and young people in difficult life situations, problems socially negative phenomena among young people and the legal system of preventive controls and socially negative phenomena. In the survey, which is part of the fifth to 7 Chapter 3 was carried out reconnaissance survey. Project No. 1 creates expertise to the entire work, titled "Record of interviews and consultations with experts in the field of prevention of socially negative

phenomena among young people." Project No. 2 is called "Exploratory investigation issues regarding the use of leisure time of youth." The survey was to map and assess the lifestyle of young generation and to assess their attitudes, which are closely related to leisure activities. Project No. 3 is entitled "Exploratory investigation of value orientation of youth." The aim of the present investigation was to define the attitudes of young people to value orientation to the outside world and to education. The No. 1 project were addressed by experts in the field of preventive activities socially negative phenomena among young people, at project No. 2 and No. 3 was approached by the target group of adolescents aged 11 to 18 years. The present exploratory investigation respecting the principle of validity and ethical rules. The final part of the paper contains a summary and evaluation work are presented draft recommendations to address educational problems in the young generation, draft recommendations for preventive control of socially negative phenomena and topics for further examined the possible solutions.

Klíčová slova

mladá generace, morální hodnoty, obtížné životní situace, pomáhající profese, právní a preventivní kontrola, rodina, sociálně negativní jevy u mládeže, trávení volného času, výchovné problémy u mládeže, vrstevníci.

Keywords

young generation, moral values, difficult life situations, helping professions, legal and preventive control, the family, socially negative phenomena among young people, leisure, educational problems among youth, peers.

Jméno autora: *Ivana Fichtlová*
Obor: *Pedagogika – sociální práce*
Forma studia: *Rigorózní práce*
Rok: *2012*
Název práce: *Výchovné problémy mladé generace a systém preventivní kontroly
sociálně negativních jevů*
Jazyk práce: *český*
Celkový rozsah práce: *168 stran*
Z toho: počet stran textu *131 stran*
 úvodní stránky *5 stran*
 závěrečné stránky *10 stran*
 přílohy vázané v práci *22 stran*